

Sorsfordulók

Pestszentlőrinc és Soroksárpéteri
az első világháborúban

2016

Budapest

XVIII. kerület

Pestszentlőrinc–Pestszentimre

A Tomory Lajos Múzeum kiadványa. www.muzeum18ker.hu

Szerzők: Pápai Tamás László, Heilauf Zsuzsanna

Köszönjük a Mária Szeplőtelen Szíve Főplébániának, Szabó József László plébánosnak, hogy hozzájárult Wimmerth Béla kéziratának közléséhez.

Köszönjük a Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény, valamint a Hadtörténeti Intézet és Múzeum segítségét.

Wimmerth Béla életrajza Szilárdi Ferencné, Benkő Andrásé pedig Sváb Ferenc összeállítása.

A háborús képeslapok művészettörténeti elemzése Szabó Zsófia munkája.

A forrásszövegeket gépelte: Balogh Attiláné

Közreműködött: Kéthelyi Mátyás, Várnai Zoltán, Farkas György,
Fodorné Nagy Veronika, Szegediné Mucsi Eleonóra, Kemény Tiborné.

Anyaggyűjtés és képválogatás: Pápai Tamás László

A kiadványt szerkesztette és tervezte: Heilauf Zsuzsanna

Olvasószerkesztés, szöveggondozás, kiegészítések: Rozgonyi Sarolta

*Borítófotók: Katonák a Bogyay-villa (ma a Dohnányi Ernő Zeneiskola főépülete) előtt,
illetve hátsó bejáratánál, 1917.*

Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára

Belső borítófotók: Honvéd gyalogos menetfelszerelésben (az első világháborúban rendszeresített egyenruha másolata)

Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotóarchívuma

A kiadvány megjelenését támogatta az Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság és Budapest Főváros XVIII. kerület Pestszentlőrinc–Pestszentimre Önkormányzata.

ISBN 978-615-80455-0-6

© Tomory Lajos Múzeum

Kondor Béla Közösségi Ház és Intézményei

Készült 550 példányban.

Nyomdai munka: Királypapír Plusz Kft

Előszó

„Csak akkor nyiss ki egy könyvet, ha abból olvasni is akarsz” – tartja a mondás; csak akkor hozd fel a múltat, ha építkezni is akarsz belőle – teszem hozzá kiegészítve azt.

Ebből a könyvből érdemes olvasni; azt gondolom, az első világháború kerületi története számtalan olyan momentumot, tanulságot, sorsot és sorsfordulót mutat be, amelyekből ma is építkezhetünk.

Nehéz és veszedelmes időszakról beszélünk, amiben mégis „dicső” fogalmak jelölték ki a sarokpontokat. Küzdelem, hit, remény, szolidaritás – amit a fronton és a frontok mögött harcolók magukénak vallottak.

Nem a nagy szavak és nem a nagy következtetések idejét éljük, de ebben mégis azt kell felismernünk, hogy örökösök vagyunk. Azon közösség örökösei, amely az értékek teremtésében és védelmében, nem pedig azok eltiprásában hisz.

Mi itt a XVIII. kerületben, annak a nemzetnek, annak a polgári közösségnek vagyunk a tagjai, akik tisztelettel állunk meg a bátorság, a tettvágy, a tisztesség, a kitartás, a következő nemzedékek iránt érzett felelősségvállalás tettei előtt.

Hiszem, hogy a pestszentlőrinci és soroksárpéteri polgárok nemcsak a történelemnek akartak bizonyítani, hanem a gyermekeiknek is. Nem könyvek főszereplői, megrázó kiállítások apropói, dokumentumfilmek statisztái, nem történelemformálók akartak lenni, hanem józan édesapák és édesanyák, akiknek fontos az ország, fontos a város, de legfontosabb a következő nemzedék, a gyermek.

A háborúnál nincs vészterhesebb fogalom; a háború önmagában a rettegés, a fájdalom, a kiszámíthatatlanság és a bizonytalanság szinonimája, a halál szava, a halál terepe. Fontos azonban látni azt is, hogy ha kínzón hallatszanak is az előbb leírt szavak, mindig találunk olyan mozzanatot, amire lehet, sőt kell emlékezni.

Ez a műgonddal és aprólékos munkával összeállított gyűjtemény ezt is megmutatja nekünk. Hogy a legnagyobb érték a létezés maga. Hogy az ember minden körülmények között van, él, lélegzik, és ki-

tartóan vallja, hogy minden újabb nappal közelebb van a hazatérés és közelebb a szeretteink megpillantása a kapuban.

E kötet betekintést nyújt azokba a hétköznapiakba is, ahol nagyapáink, nagymamáink a következő napért imádkoztak.

Jusson eszünkbe és sose feledjük, hogy eleink hogyan élték mindennapjaikat az I. világháborúban, milyen mélyre nyilalt a félelem, milyen erő is lakozott a hitben, a kitartásban, a megalkuvást nem tűrő haszseretben.

Nekünk ezzel a könyvvel dolgozunk van.

Olvasás, lapozgatás közben ismerjük fel a jó és a rossz közötti különbségeket, és ne felejtsük el megköszönni azt sem, hogy ez nekünk békeidőben adatik meg.

Ughy Attila
polgármester

Budapest Főváros XVIII. kerület
Pestszentlőrinc–Pestszentimre
Önkormányzata

A pestszentlőrinci (fent) és a soroksárpéteri vasútállomás (lent) 1910-es évek

Bevezető

1914. június 28-án Szarajevóban meggyilkolták az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösét, Ferenc Ferdinándot. A trónörökös halála a mi településeink közvéleményét is felbolydította. A Pestszentlőrincen és Soroksárpéterin élők ugyan érezték az esemény súlyát, de valószínűleg többségükben fel sem merült, hogy ez a konfliktus világméretűre szélesedik. Hogy az első világháború nemcsak a következő hat évet határozza majd meg, hanem gyökeresen és hosszú távon változtatja meg világukat, hétköznapjaikat, sorsukat.

Nagyon távoli, 100 évvel ezelőtti múltunkba lépünk vissza. Pestszentlőrinc és Pestszentimre, Budapest XVIII. kerületének elődtelepülései a főváros környéki, elsősorban az ipari fejlődés nyomán megszülető, falusias jellegű „kertvárosok” csoportjába tartoztak. A háború kirobbanásakor Pestszentlőrinc nagyközség önállóságának első éveit élte, az akkor még Soroksárpéterinek nevezett Pestszentimre lakóközössége pedig épphogy megtette az első lépéseket a községgé válás felé.

E hátországi helyszíneken is sok minden gyökeresen megváltozott. A férfiak jelentős része hadba vonult, a nők munkába álltak, a háború meghatározta a hétköznapokat, befolyásolta a közellátást és a közszolgáltatásokat. 1910 és 1920 között mindkét település lakosság száma jelentősen emelkedett, elsősorban a hadiipari konjunktúrának köszönhetően, amely Pestszentlőrinc gyártelepeinek számát és méretét is növelte. A két településre frissen beköltözött családok közösséggé formálódását segítette a nap mint nap megélt szolidaritás, a jótékonyági akciók. Soroksárpéterin a reformátusok alakítottak fiókegyházat, Pestszentlőrincen pedig önállóvá vált a katolikus egyházközség.

A településfejlesztés kettős képet mutat. A háború miatt még a tervezett beruházások is nagyrészt elmaradtak. Ám Soroksárpéterin végre két óvodát szerveztek (ez a nők munkábaállása miatt kiemelt jelentőségű volt), és egy teljes emelettel bővítették a legnagyobb iskolaépületet Pestszentlőrincen.

Utóbbi település a háború kitörése után helyőrségi állomássá, kiképzőhellyé vált, sőt területén vezették keresztül a főváros védelmére kiépített sáncrendszert. Így folyamatosan és nagy számban volt jelen a katonaság.

Településtörténeti irodalmunkban már az 1940-es évek óta megemlékeznek a helytörténészek az első világháborús időszakról. A legátfogóbb munka Pestszentlőrinc első világháborús történetének önálló feldolgozása, Téglás-Hajós Éva 2002-ben megjelent tanulmánya. A pestszentimriei háborús történetéről pedig Pándy Tamás írt, legutóbb egy 2014-ben megjelenő kiállítási füzetben.

Miben adhat még újat e kiadvány? A most közölt három tanulmány átfogó képet nyújt a két település 1914 és 1920 közötti történetéről és mindennapjairól. Szól a helyben állomásozó katonaságról, a háborús propaganda nagyon is helyi megjelenéséről az utca elnevezésekben és néhány háborús képeslapon.

A sok száz katonasorsból három, egyszerre tipikus, mégis egyéni történetet ismerhet meg az olvasó. A katonacsalád fiáról, aki orosz feleséggel tért haza a fogságból, a kalandvágó iparosról, aki előbb civilként járta be Európát, majd katonaként a Monarchia minden fontosabb hadszínterét. Ők a szerencsések közé tartoztak, a háború végeztével még hosszú, boldog élet várt rájuk. A katonatiszt moziigazgató lett, az asztalos pedig talán éppen a kalandokat megelégtelve egyetlen munkahelyen dolgozott nyugdíjba vonulásáig. A harmadik katona alakján keresztül azoknak az elfeledett hősöknek állítunk emléket, akik a harcokban lelték halálukat.

A modern háborúhoz hozzátartozik a hadsereg szolgálatába állított gyáripar. Pestszentlőrincről a Kispesti Textilgyár és a Lipták került a legnagyobb hadiszállítók közé. Sőt 1916-ban új hadiipari gyárat alapítottak a mai Havanna-lakótelep helyén, ez volt a Magyar Lőszergyár. A konjunktúra nemcsak a lőrincieknek adott munkát. A szomszédos Soroksárpéteri lakosai is nagy számban dolgoztak itt.

Éppen ezért a lőrinci hadiipari termelés részletes feldolgozása is önálló tanulmányt kapott, amelynek különösen fontos eleme a Lipták-gyár és a lőszergyár kapcsolatának tisztázása, levéltári dokumentumok alapján.

A kötet utolsó fejezete egy rövidebb és egy hosszabb forrásközlés. A rövidebb – a lőszergyári műszaki leírás – mindenki számára érthetően mutatja be az itt folyó tevékenységet.

A hosszabb – a kiadvány közel felét elfoglaló –, páratlan helytörténeti dokumentum részletes és olvasmányos krónika Wimmerth (Vereczkey) Béla, Pestszentlőrinc első katolikus papja tollából. Őt büszkén valljuk szerzőtársunknak. Jelen kötet kiadásának fő mozgatórugója éppen az volt, hogy ennek a kéziratnak (Historia Domus) az 1914–1920 közötti része ne csak rövid idézetek formájában, hanem egészében váljon hozzáférhetővé.

Mindkét forrásközlést alaposan lábjegyzeteltük, ezzel segítve a mai olvasót. Köszönjük a Mária Szeplőtelen Szíve Főplébániának, Szabó József László plébánosnak, hogy hozzájárult Wimmerth Béla kéziratának közléséhez és dr. Téglás Tivadarnak, hogy helytörténeti kutatásai során megtalálta ezt a szöveget, és felismerte jelentőségét. Természetesen a kötet tanulmányaiban is idézünk kisebb részeket Wimmerthtől, de mindenkit arra biztatok, olvassa el egyben is az írást.

Az esemény- és helytörténeti szakirodalom mellett hiánypótló forrásanyagot nyújtott a korabeli sajtó. A helyi újságok ekkor Soroksárpéterin, Kispesten és Pestszentlőrincen csak szórványosan jelentek meg. A Soroksárpéter-i Közlöny és a Kispest–Szentlőrinci Lapok rögtön a háború kezdetén – az újságírók bevonulása miatt – megszűnt. Később a papírhány miatt csak két rövid életű lappal találkozhatunk: a Kispest–Szentlőrincz 1914 decembere és 1915 októbere, a Pestszentlőrinci Lapok pedig 1918 februárja és júniusa között jelent meg.

Ezekon kívül az 1914 és 1920 közötti időszakról – miként az akkori polgárok – mi is az országos sajtóból tájékozódhattunk. Így felhasználtuk a Budapesti Hírlap, a Népszava, a Pesti Hírlap és a Pesti Napló helyi vonatkozású cikkeit is. Az ipari folyamatok megértéséhez nagy segítséget nyújtottak a Központi Értesítő lapszámai, ahol a cégalakulásokat és átalakulásokat közzélték. A szociális helyzetről a sajtóanyagok mellett már a korszakban is készültek kiadványok.

A Hadtörténelmi Levéltárban és a Budapest Főváros Levéltárában őrzött anyagok (előbbiben a sáncrend-szer leírása, utóbbiban a soroksári képviselőtestület jegyzőkönyvei, építési tervek, pestszentlőrinci községi iratok) mellett sikerült olyan, a helytörténeti kutatásban elengedhetetlen forrásokat is bevonni, mint a helyi anyakönyvek vagy a Tomory Lajos Múzeumban őrzött építési és házszámjegyzékek.

A kiadvány további fontos feladata, hogy a korszak helyi képi forrásait is bemutassa, nem csak illusztratív jelleggel. A saját fotó- és dokumentumarchívumunk mellett a Kisépesteri Helytörténeti Gyűjtemény, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum fotóarchívumainak anyagából, a BFL tervrajzgyűjteményéből, a Fortepan weboldáról és Sváb Ferenc családi fotóalbumából válogattunk.

Pápai Tamás László több forrásörző intézményre és forrástípusra is kiterjedő részletes kutatást végzett a kötethez. Az összegyűjtött, de terjedelmi okokból kimaradó anyag részben elérhető a Tomory Lajos Múzeum honlapján: www.muzeum18ker.hu.

Heilauf Zsuzsanna
szerkesztő

Heilauf Zsuzsanna – Pápai Tamás László:

Pestszentlőrinc és Soroksárpéteri története 1914–1920

Az első világháború előtt

„Pestszentlőrinc egy modern Babylon; van itt mindenféle nyelvű, nemzetiségű ember. [...] Jöttek a fővárosból, vidékről, de jöttek különösen a szövőgyárakba, még külföldről is sokan. Ennek a mindenfelől jött népességnek a nyelve is sokféle. Beszélnek itt magyar, német, tót, cseh, morva, lengyel, szerb, francia, sőt angol nyelven is. A népesség zöme magyar, s az idegen nyelvűek közül is 95% beszél magyarul [...]. A magyar, német iparos; a tót, szerb, lengyel majdnem mind téglagyári munkás; a cseh, morva szövőgyári munkások; franciák a nyaralók és társaságuk; angolok a versenyparipáknál levő lovászok.”¹ (Dr. Wimmerth Béla, a település első katolikus papja)

A mai Budapest XVIII. kerülete, Pestszentlőrinc és Pestszentimre az 1860-as évekig pusztá volt, egyetlen birtokos tulajdonában. A területen csupán néhány majorság működött csekély lakossággal. Az itt élők a birtokos alkalmazottaiként földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Az 1870-es, 1880-as években a területet mindinkább behálózó vasút döntően változtatta meg a táj jellegét.

Gyorsan benépesülő családi házas lakótelepek nőttek ki a földből, a főváros közelsége és a helyben megtelepedő ipar pedig munkalehetőséget kínált az olcsó telkek reményében ide költözőknek. Pestszentlőrinc és Soroksárpéteri (a későbbi Pestszentimre) a modernizálódó, fejlődő főváros vonzáskörzetébe tartozó, új típusú, elővárosi jellegű településként jött létre. Az új lakók már nem a mezőgazdaságban dolgoztak, az épületek többsége mégis kertes, udvaros földszintes ház, egy vagy több család számára. A fejlődést meghatározták a közlekedési lehetőségek, de csak lassan alakultak ki a telepü-

lésközpontok. Mind az infrastruktúra, mind a közintézmény-hálózat fejletlenebb volt, mint a főváros új lakónegyedeié. Kertvárosi jellegük és olcsó telekáraik miatt mégis jó alternatívát kínáltak ezek a települések az egyre zsúfoltabb fővárosi bérkaszányák helyett. Más módon is kapcsolódott az a vidék a fővároshoz: az 1900-as évek elején a még fel nem parcellázott mezőgazdasági területeken termelt tejet, zöldséget, gyümölcsöt Budapest piacaira szállították.

Pestszentlőrinc

A Pesttel határos Szent Lőrinc pusztá volt a mai Pestszentlőrinc közvetlen elődje. A majorsági központot a török uralom alatt elnéptelenedett területen Grassalkovich Antal hozta létre a XVIII. század közepén, a később róla elnevezett kápolna körül. A XIX. században több bérlóje, tulajdonosa is volt a birtoknak, míg végül a század közepén több részre osztották. A terület északi, Pesttel határos részén az 1870-es évekbeli parcellázások nyomán kialakult Kispest.

A déli rész, Pusztaszentlőrinc² új birtokosai: Lónyay Menyhért miniszterelnök villatelepet hozott létre, Cséry Lajos pedig folytatta a majorsági gazdálkodást. 1872-ben Lőrinc vasútállomást kapott a Budapest–Cegléd–Szolnok-vasút mentén, ebből ágazott ki 1882-től a kavicsbányai szárnyvonal Soroksár felé. 1887-ben a lőrinci téglagyártól Budapestig helyiérdekű vasutat építettek, amelyet 1900-ban villamosítottak. 1889-ben adták át a lajosmizsei helyiérdekű vasutat. A vasútépítés és az ország fővárosának közelsége nagy lökést adott Pusztaszentlőrinc fejlődésének, benépesülésének.

Elsőként az Üllői út és a majorság közötti területek birtokosa, Herrich Károly kezdte meg a házhelyosz-

¹ Dr. WIMMERTH Béla: Historia Domus (kézirat) Mária Szeplőtelen Szíve Főplébánia. 11–12. o. Jelen kötetben a Historia Domusból vett idézetek oldalszám megjelölései az eredeti kéziratoldalakra vonatkoznak. Az idézet 1914-ből való.

² Szent Lőrinc pusztá Kispest községen kívüli déli területét a Pestszentlőrinc elnevezés rögzüléséig így nevezték.

tást 1887-ben, az Üllői úti vasútvonal üzembe helyezésével egy időben. Az Üllői úttal párhuzamosan kialakított két utca (Kossuth és Batthyány) telkei alkották az Ezerháztelepet, melyet a lányai, illetve egyikük férje, Bókay Árpád által szervezett 1898-as parcellázás bővített a mai Bókayteleppé. Az olcsó lakótelkek iránti igény kielégítésére más birtokosok is parcellázásokba kezdtek, elsősorban a vasút- és villamosvonalak szomszédságában (Szemere- és Tulipántelep) vagy a főváros határa mentén: az Erzsébettelep első házait ugyanis a szomszédos Új köztemető alkalmazottai építették.

A kedvező lehetőségeket a gyárak is kihasználták, a két vasútvonal mentén a XX. század első évtizedében két ipari körzet alakult ki. Így nemcsak a fővárosi munkalehetőségek, hanem az ide telepedő gyárak, üzemek is vonzották az új betelepülőket. A vállalatok sokszor messzi vidékről toborozták munkásaikat, és egy részüknek a gyár területén belül alakítottak ki lakóterületet.

A nyaraló- és kertes házas telepek mellett így gyári munkáskolóniák is kialakultak. Különösen igaz ez a téglá- és a textilgyárakra, amelyek munkásai közül sokan a Felvidékről, Galíciából, Ausztriából vagy Csehországból származtak. A leghosszabban fennmaradó munkáskolónia a Lőrinci Téglagyárá és a Kispesti Textilgyárá³ volt (utóbbi éppen az első világháború alatt épült fel), de a Lipták-gyárnak és az erzsébettelepi téglagyáraknak is voltak munkáslakóházai.

A település csak 1910-től vált önálló községgé, Pestszentlőrinc néven, előtte a korábban községgé alakult és nagyobb népességű Kispeszthez tartozott. A nagy lendületű betelepülést jól mutatja, hogy míg 1890-ben csupán 390-en laktak itt, addig 1910-ben már 7824 volt a lakosság létszáma, túlnyomó többségük vidékről származott, magyar anyanyelvű és római katolikus vallású volt. A kenyérkeresők 59 százaléka az iparban dolgozott. Ugyan voltak köztük önálló iparosok, többségük gyári munkásként a helyi és a közeli kispesti üzemekben talált munkát, vagy a jó közlekedést kihasználva bejárt a fővárosba. A kertvárosi telepek nagyobb méretű, hangulatos családi házait a középosztály tagjai lakták, a villa-, avagy nyaralótelepen, esetleg a Szemere-féle Lövházban pedig a kor országos hírességeivel is össze lehetett futni. A Villatelepen állt Eötvös Loránd nyaralója, továbbá több kispesti gyártulajdonosé (Hofherr Albert, Biehn

János), és az első világháború idején már itt éltek a híres operettprimadonna, Fedák Sári szülei is.

1914-ben Pestszentlőrinc több, a község területén elszórtan elhelyezkedő, párhuzamosan fejlődő kertvárosi jellegű telepre tagolódtott (Bókaytelep, Erzsébettelep, Miklóstelep, Rendessytelep, Szemeretelep, Tulipántelet, Villatelet). Azonban a község területének több mint fele nagyrészt egyetlen birtokos, Szemere Miklós kezében lévő mezőgazdasági (és részben vadász-) terület volt, ezenkívül itt működött a Csérytelep⁴, valamint a Fővárosi Kertgazdaság, amely 235 holdon termelt konyhakerti növényeket.

Pestszentlőrinc elővárosi, kertvárosi (a korszakban sokszor falusiasnak nevezett) jellegét mutatja a beépítés módja: az 1910-ben a telepeken álló, valamivel több, mint ezer épületben 1867 lakás volt, túlnyomó többségben szoba-konyhás, esetleg éléskamrával, kerttel. Az épületek közül csak 16 volt emeletes, és csupán egyetlenegy kétemeletes.⁵

A háború előtt Lőrincnek több óvodája, iparostanonciskolája, tornaegyesülete, futballcsapata, dalárdája volt, több telepen működött elemi iskola. 1912-től a Budapest-környéki települések egy része a fővárosi főkapitánysághoz tartozott, így Pestszentlőrincen is rendőrök felügyelték a közbiztonságot. 1911-ben felépült az első (még kápolna méretű) katolikus templom, 1912-ben az első mozi. A helyi polgárok asztaltársaságokat, egyesületeket alakítottak. Kie-

⁴ Ifjabb Cséry Lajos 1893-ban egy világvároshoz méltó vállalkozásba kezdett: szerződést kötött a fővárossal, hogy a szemetet elszállítja, hasznosítja a Szent Lőrinc pusztai birtok délnyugati részén (a mai Nagykörösi út szomszédságában). A válogatótelep Kispeszt szélén volt, a nem hasznosítható anyagokat a későbbi Soroksárpéteri szomszédságában rakták le. 1912-ben a főváros vásárolta meg a telepet, ekkor már elsősorban szemetlerakónak használták. A háború idején bevezetett szigorú nyersanyag-gazdálkodás miatt a felhasználható szemet mennyisége csökkent. A különválogatott ócskavas felhasználására a Lipták-gyár kötött szerződést a szemetfeldolgozó üzemmel. 1916-ban a telepen műtárgyműgyárat létesítettek, amely a háború után megszűnt. 1920-tól szemettrágyát és kokszt termeltek ki. A háború alatt mind nagyobb jelentőségre tett szert a terület. Sok szegény keresett itt valami értékeset, jellemzően fűtőanyagot.

⁵ Dr. MOZOLOVSZKY Sándor: Nagy-Budapest lakóházai. In: Városi Szemle 24. évfolyam, 1938. 64. o. A kétemeletes lakóház a lőrinci Lónyay-villa, amelyet még az 1870-es években építtetett Lónyay Menyhért, a Villatelet alapítója.

³ Neve ellenére a gyár Pestszentlőrincen volt.

melkedett közülük a Szent Lőrinczi Polgári Kör, amely vezető szerepet vitt az önállóság kivívásában és a fejlődés előmozdításában. A társas összejövetelekhez számos vendéglő és kerthelyiség nyújtott helyszínt a település több pontján. A közeli fővárosból kijáró felsőbb társadalmi osztályok szórakozását a Szemere Miklós által 1903-ban alapított lövöldében rendezett sportlövészetek és az angol mintájú róka-falka-társaság vadászatai jelentették.

Soroksárpéteri

A mai Pestszentimre területe Péteri pusztá nevének szintén a Grassalkovich-uradalomhoz tartozott. Itt is – Szent Lőrinc pusztához hasonlóan – a XVIII. század közepén létesült egy kisebb majorság. Az 1870-es évek közepén Lövy⁶ Bernát, Lövy Mór és sógoruk, Auspitz Mór kb. 3000 holdnyi területet vásárolt a Soroksárhoz tartozó Péteri pusztán, később ezt a birtokot felosztották. Auspitz Mórnak jutott a Nagykőrösi úttól Soroksár felé eső, a mai Szélső utca környékén lévő Péteri pusztai major, az ott álló épületekkel. Lövy Mór a Dózsa György út – Nagykőrösi út – Gyál határa közötti birtokát ún. holdas földeknek eladta. De egy kisebb téglagyárat is üzemeltetett a mai Nemes utca – Határ út melletti erdőben. Ebből a téglából készült Lövy Bernát 1875-ben felépített kúriája (korabeli elnevezéssel kastélya), a Nagykőrösi úttól Pestszentlőrinc felé eső Új Péteri majorban, a mai tanuszoda környékén. Mindkét oldalon mezőgazdasági termelés folyt, sőt Auspitz Mór még egy üzemet is létesített, „Első Budapest–Soroksári Műtrágyagyár” néven.⁷

Az új típusú fejlődés motorja Lőrincchez hasonlóan a vasút volt. A Lőrinci kavicsbányát Soroksárral összekötő szárnyvonalat 1882-ben adták át. De a mai település szempontjából az 1889-ben megnyitott Lajosmizsei szárnyvonal vált igazán fontossá. Ezen a vonalon a mai Pestszentimre területén állomást is létesítettek. A Lajosmizsei vasút mindkét majortulajdonos földbirtokos számára komoly előnyt jelentett. Amit megtermeltek, azt az állomástól a pesti piacokig szállította a gőzvasút.

⁶ A név többféle írásmódja ismert: Lövy, Löwy

⁷ PÁNDY Tamás: „100 éves falu a Városban” – Pestszentimre. Bp., 1998. 37. o.

A házhelyparcellázásra majd egy évtizedet kellett még várni. Lövy Bernát örökösei 1898-ban kezdték az értékesítést Újpéteritelep néven, a vasúttól Pestszentlőrinc felé eső részen. Ez a terület magab�abban feküdt. 1907-ben, a sínek túloldalán, a belvizezebb, mélyebben fekvő birtokukon az Auspitz leszármazottak is parcellázásba kezdtek, a területnek a Kossuth Ferenc-telep nevet adták.

1904-ben ugyan megszületett hivatalosan a Soroksárpéteri elnevezés, de 1910-ig használata még az iratokban is ingadozó.⁸ Sőt ebben az évben az itt élők az „Alsópest” elnevezés felvételét is kezdeményezték.⁹ (Ez az elnevezés nem vált hivatalossá, pedig beleillene az Újpest, Kispest sorba, és fedné a telep új típusú, „elővárosi” jellegét.) A telep nem volt önálló, közigazgatásilag Soroksárhoz tartozott, annak külterülete volt.

A Lajosmizsei vasútvonal és a kispéstinél, Lőrincinél olcsóbb telekárak főképp a kispénzüket, elsősorban a gyári munkásokat vonzották. Míg 1900-ban csupán 268-an laktak itt, addig 1910-ben már majdnem kétezeren. Helyben nem volt nagyobb gyár, a kenyérkeresők a fővárosba (elsősorban Kőbányára), Kispestre és Pestszentlőrincre jártak dolgozni. A növekvő igények és lakosság szám miatt 1909–1911 között a (nagy) állomás épületének várótermét kibővítették, és egy újabb megállót is létesítettek Soroksárpéteri Pest felőli szélén (kisállomás).

A földszintes, javarészt szoba-konyhás, kis kertes házak csak a terület egy részét foglalták el az első világháború előtt. A Lövy-birtokból – a Pestszentlőrinci határ mellett – még 1896-ban Krepuska Géza orvosprofesszor vásárolt 17 157 négyszögölnyi területet, amelyre homoki szőlőfajtákat telepített, és felépíttette szőlőházát a modern építőanyagból, a betonból.

Az 1910-es évek elején itt is sorra alapították az egyesületeket, többek között megalakították a Soroksárpéteri Polgári Társas Kör, amely síkra szállt a telep fejlődéséért és önállósításáért. A kör vezetői közül többen tagjai voltak az anyaközség, Soroksár képviselőtestületének. 1910-től községi szülésznői ál-

⁸ PÁNDY Tamás: Pestszentimre önállósági küzdelme a XX. században. Bp., 2005. 22. o.

⁹ Nem véletlen, hogy ezen a néven jelent meg a telep első újságja 1911–13 között. Az Alsópest, csakúgy mint az 1930-ban kérvényezett Pestszentimre elnevezés a telepiek önmeghatározásáról szólt.

A Tündérkert vendéglő (Bogyay-villa, ma Dohnányi Ernő Zeneiskola), 1910-es évek

lást szerveztek, temetőt nyitottak. 1912-ben állították fel a csendőrsőt.¹⁰ 1913-tól Soroksárpéteri jegyzői kirendeltséget kapott. Ekkortól a lakosok ügyeiket helyben is intézhették, nem csak a 8 km távolságra lévő anyaközségben. Ezt a kirendeltséget Orbán Kálmán vezette. Több kiskereskedés, vendéglő, sőt 1913-ban a Szerján-féle nagykávéház is megnyitotta kapuit. Ekkor már mindkét telepen működött elemi iskola.

A két pisztolylövéstől az első puska lövésig

„Vasárnap délután 4 órakor terjedt el a merénylet híre telepünkön, de ennek senki hitelt nem adott. Telefon összeköttetés hiányában csak hétfőn reggel szerezhettünk meggyőződést az iszonyú hír valódi-

ságáról s annál nagyobb megdöbbenést idézett a telep lakossága között. Csoportokba verődve tárgyalták a merénylet részleteit s általános, igaz részvét nyilvánult meg úgy az agg uralkodó, mint a hátra maradt árvák iránt.”¹¹

Így értesült Soroksárpéteri közönsége a tragédiáról, Gavrilo Princip szerb diák ama két pisztolylövéséről, amely megölte Habsburg-Lotaringiai Ferenc Ferdinánd trónörököst és feleségét.

Az első néhány nap az egész országban a döbbenet és a gyász időszaka volt. „A világraszóló, minden embert mélyen megrendítő véres esemény híre, melynek eleintén senki nem adott hitelt, a Kispesti Járás hat községében is csakhamar elterjedt és mély fájdalmat okozott. A nyilvános épületekre és számos magánháza nyomban kitűzték a gyászlobogót, a zene elnémult és a vasárnapi vidám hangulatot mély szomorúság váltotta fel.” Lőrincen „a Pestszentlőrinczi Szemeretelapi Polgári Testület m. hó 28-án saját helyiségében jól sikerült juniálist rendezett, ám a mulató nagyközönségre depressziólag hatott a trónörökös halála. A

¹⁰ PÁNDY Tamás – Dr. TÉGLÁS Tivadar – Dr. TÉGLÁS Tivadarné: Helytörténeti olvasókönyv Pestszentlőrinc–Pestszentimre iskolái számára. Budapest, 1998. 209–240. o. és PÁNDY: Pestszentimre önállósági küzdelme... 10–46. o.

¹¹ Soroksárpéteri-i Közlöny, 1914. július 1. 1. o.

*mulatságot este 7 órakor már be is szüntették.*¹² Az országos gyász miatt a Pestszentlőrinci Kaszinó július 4-ére hirdetett kerti mulatságát elhalasztotta. De a kispesti és lőrinci közönség 5-én a Flóra (később Hunyadi) moziban már élvezhette a Trónörökös című detektívdramát. *„Ezt követi Ferencz Ferdinánd és neje ellen történt merénylet részletei és temetése már látható fényes kiegészítő vigjáték műsorral.”*¹³

Bécsben háborúpárti hangulat uralkodott, az ultimátumot július 23-án küldték meg Belgrádnak. Július 25-én, a határidő letelte előtt nem sokkal Pašić szerb miniszterelnök maga vitte el a választ az osztrák követhoz, aki a jegyzéket nem fogadta el, és megszakította a két ország között a diplomáciai kapcsolatot. Szerbia pedig azonnal mozgósított. Másnap a Kispest-Szentlőrinczi Lapokban a Pestszentlőrinczi Kaszinó közleménye jelent meg, miszerint az eredetileg július 4-ére tervezett, de *„az országos gyász miatt elhalasztott nagy-arányú kerti mulatságát ez évi augusztus hó 1-én Pestszentlőrinczen a »Tündérkert«-ben (Gyöngyvirág u. 15. szám) – kedvezőtlen idő esetén is ugyanott fedett helyiségben – feltétlenül megtartja.”*¹⁴

Feltehetőleg ezt a hirdetményt azt megelőzően adták le, hogy a nagyvilági eseményekről értesültek volna, ugyanis Ferenc József szintén július 25-én rendelte el a részleges mozgósítást. A kezdőnap július 28. volt. Ezen a napon küldték el Bécsből a hadüzenetet Szerbiának. Július 29-én hajnalban a szerbek felrobbantották a Belgrád és Zimony közötti hidat, az ekkor kialakult lövöldözésben három magyar katona vesztette életét. Ugyancsak 29-én Oroszország elrendelte a részleges, július 31-én a teljes mozgósítást. Ekkor a Monarchia is mozgósította teljes hadseregét. Augusztus 1-jén, a tervezett és *„feltétlenül megtartandó”* kerti mulatság napján már nemcsak hogy a Monarchia állt harcban Szerbiával, hanem Németország is hadat üzent Oroszországnak. Tíz nappal később pedig az összes nagyhatalom túl volt a kölcsönös hadüzeneteken.

A Kispest-Szentlőrinczi Lapok 1914. augusztus 2-i számának vezércikkében így köszönt el olvasóitól: *„Az általános mozgósítással szerkesztőségünk még eleddig itthon levő tagjait is fegyverbe szólította legkegyelmesebb Urunk, királyunk s így fel kell cserél-*

*nünk a tollat a fegyverrel és végül amiatt is, hogy nyomdánk személyzetének minden katonaköteles tagját már fegyverbe szólította a legfelsőbb parancs, el kellett határoznunk és be kell jelentenünk, hogy lapunk megjelenése a békés idők beálltaig szünetelni fog.”*¹⁵ Ez volt a lap utolsó száma. A mozgósítás elvitte a szerkesztőséget, a nyomdát és a férfi olvasók többségét. Hasonló sorsra jutott a havonta megjelenő Soroksárpéteri Közlöny is.

Háborús évek

*„Hadba szállt községünk lakosságának majd minden katonaviselt embere, iparosok, kereskedők, tisztviselők, orvosok, munkások siettek a zászló alá...”*¹⁶

Soroksárpéterin már a háború elején magasra csaptak az indulatok. Egy 34 éves szerb gyári munkás, a Vadász (ma Brigád) utcában lakó Marjanov János, a Szerbia elleni offenzíva idején minősíthetetlen kijelentéseket tett, ezért 1914. augusztus 15-én királysértés vádjával letartóztatták. A királysértés mellett négyrendbeli becsületsértés vétségével és közcsend elleni kihágással is megvádolták, így egyévi fogházbüntetésre ítélték.¹⁷ 1915. augusztusi szabadulása után a hadseregbe került. Mint népfőlköltő, a 6. népfőlköltő ezredparancsnokságához osztották be, és 1918 márciusában II. osztályú ezüst vitézségi éremmel tüntették ki.¹⁸

A telep teljes hadra fogható népessége, körülbelül ötszáz férfi – a lakosság egynegyede – vonult be katonának.¹⁹ Az itthon maradók és az egyre nagyobb létszámban munkába álló nők más településeken dolgoztak, így a közérdekű információkat – amelyek ezekben az időkben a beszolgáltatásokkal, jegybevezetésekkel egyre szaporodtak – a telep legforgalmasabb pontján, a vasútállomásnál dobolták ki. Ezt reggel és este a vonat indulásához igazították.²⁰

¹⁵ Kispest–Szentlőrinczi Lapok, 1914. augusztus 2. 1. o.

¹⁶ Kispest–Szentlőrinczi Lapok, 1914. augusztus 2. 1. o.

¹⁷ Fogolytörzskönyv. (BFL VII.102/a) fogoly – 1914. 2241

¹⁸ Rendeleti Közlöny, 1918. március 23. 4. o.

¹⁹ PÁNDY Tamás: Első világháború és a pestszentimreiek a háborúban című kiállítás melléklete. Budapest, 2014. 11. o.

²⁰ Soroksári képviselőtestületi jegyzőkönyv. (BFL V. 717/a) 1914. július 27. 5308/914.

¹² Kispest–Szentlőrinczi Lapok, 1914. július 5. 2. o.

¹³ Kispest–Szentlőrinczi Lapok, 1914. július 5. 4. o.

¹⁴ Kispest–Szentlőrinczi Lapok, 1914. július 26. 4. o.

Benkő Kálmán pestszentlőrinci huszár, 1914

*„Isten áldjon szentlőrinci lányok,
Vissza jövök tihozzátok
Tavasza...”*

1915 őszén Pestszentlőrinc kilencezer lakosából már több mint 1600-an harcoltak a fronton. A mozgósítás kihirdetésekor elsőként jelentkezett a község bírója, a 65 éves Lippmann Lajos nyugalmazott honvédezeredes, két fiával együtt.

„A villák, családi házak virágos kertjeiben az idén már nem igen látunk férfinépet. (Feltűnő sok volt az önkéntes jelentkező.) Az öreg méltóságos úr (a bíró), után sorba mentek a tanítók, vagy öten, a képviselőtestület tagjai, az esküdtek s a községháza hivatalnokai. [...] Még a járás népszerű szolgabírái is beváltak a népfölkelő szemlén. A falu két másik bírája (Linczinger és Tinger) is bevált, az utóbbi 53 éves s önként jelentkezett, úgy hogy bíró nélkül marad nem-sokára a falu.

- Majd eldirigálja a méltóságos asszony! – mondták derülten a lőrinci kaszinóban. (Lippmann ezredes fe-

Asermann János gyalogos, 1914-1915 körül

lesége, kardos, délceg magyar asszony, úgy érti a községi ügyeket, mintha a községi törvény a kisujjában volna.)”²¹

Az élet kizökkent a rendes kerékvágásából. A háború első hónapjaiban az általános ipari és kereskedelmi pangás, a munkahiány fokozta a megélhetés nehézségeit. A kisiparosok és kereskedők többsége bevonult, jó néhány kisebb üzlet megszűnt. Főként akkor, ha a férj bevonulása után a család nem akart helyettesít alkalmazni, illetve elesni a biztos állami segélytől a bolt nyitva tartásával.

A Soroksárpéteriről és Pestszentlőrincről ingázóknak különösen rossz hír volt, hogy a mozgósítás és a háború következményeként nehezebbé vált a közlekedés. Arról ugyan nincsenek adataink, hogy a lajosmizsei szárnyvonal napi nyolc szerelvényét befolyásolta-e a háború (menetrend szerint hajnalban, dél körül, három órakor és este hétkor indult vonat a Nyugatiból, Pestre pedig reggel hatkor, nyolckor, délután háromkor és este tízkor érkezett)²², de az Üllői

²¹ Pesti Hírlap, 1915. november 3. 14. o.

²² PÁNDY Tamás: A lajosmizsei vasútvonala 125 éves

úti villamosvasút késő esti járatának visszaállítására külön mozgalom indult. Ennek hiányában ugyanis a fővárosi gyárak és a posta alkalmazottainak az esti műszak után – ami 11-ig tartott – gyalog kellett hazatérniük a Szent István kórháztól vagy a Népligettől.²³ Az Üllői úti villamosvasút már a háború előtt a soroksárpéteriek számára is alternatív közlekedési útvonalnak számított, annak ellenére, hogy a Szarvas csárdai végállomástól még legalább 5 kilométert kellett hazáig gyalogolni.²⁴

Pestszentlőrinc

Addig, amíg a bevonulók családjainak a kormány nem folyósította a hadisegélyt, megsegítésükre a község vezetősége akciót indított. Az első gyűjtés alkalmával 1200 koronát adtak össze, és a módosabb polgárok szegényebb gyermekek étkeztetését, megőrzését vállalták. Népkonyhát is felállítottak. E két akció csak a háború első heteiben élt, az igénybe vevők elmarádása miatt hamar kifulladt.²⁵ Az ilyen típusú helyi segítségzésre majd igazán 1918-tól lett egyre nagyobb szükség.

Hofherr Albert udvari tanácsos, a kispesti Hofherr–Schrantz–Clayton–Shuttleworth traktorgyár igazgatója és lőrinci villatulajdonos az általa létrehozott alaptól a hadba vonult lőrinciek részére 100 koronát adományozott havonta. A gyár harcoló dolgozóinak családtagjait külön is támogatta. Ezenfelül Hofherr egy 100 ágyas modernül felszerelt segélykórházat is berendezett Kispesten, ahol a sebesült katonák – köztük kispestiek, lőrinciek, péteriek – gyógyulhattak.²⁶ A kórház vezetését dr. Bókay Árpádra bízta.

A helybeliek segítették a harcolókat, a sebesülteket, az elhunytak családtagjait és a harcok miatt me-

története. Budapest, 2014. 76. o.

²³ Kispest–Szentlőrinc, 1915. április 8. 5. o.

²⁴ 1912-ben a Pestszentlőrinc című újság a Petőfi utcát a soroksárpéteriek országútjának nevezi (ezen lehetett a Szarvas csárda előtti végállomást a leggyorsabban megközelíteni). Pestszentlőrinc, 1912. november 29.

²⁵ WIMMERTH: HD. 25. o.

²⁶ Köztelek, 1914. december 30. 2824. o. A következő év április-májusában nagy riadalmat keltett, hogy a mecénás megvonta támogatását a kórháztól. A válságos helyzetet Kispest képviselőtestülete oldotta meg, átvette a kórház üzemeltetését.

Benkő András (középen) sebesülése után
Pestszentlőrincen, 1915

nekülni kényszerülőket. A Hofherr-hadikórház betegeinek segítésére több akciót is rendeztek. 1914 karácsonyán Wimmerth Béla pestszentlőrinci pap felhívására sokan megmozdultak Pestszentlőrincen. Több mint 100 felajánlás érkezett, az összegyűlt ajándékok értéke majdnem elérte az 1000 koronát. Gyufát, gyertyát, szivart, szappant, lisztet, rizst, cukrot, kolbászt, bort, rumot, babot, krumplit, tojást, különféle lekvárokat és befőtteket, de a legnagyobb számban üveges paradicsomot ajánlottak fel a hívek. Wimmerth a községben állomásozó katonákra is gondolt. „Vettem nekik 3 hordó sört, 100 Cuba szivart, 500 cigarettát és 100 pakli dohányt.”²⁷ 1915 januárjában a kántor a gyerekek jótékony célú előadásaival gyűjtött össze 177 koronát a hadikórház javára.²⁸ Az országos napilapok gyűjtésében több lőrinci is részt vett. Bíró János például két ízben ajánlott fel két koronát hősi halott katonák rokonainak, egyszer pedig 20 koronát a megvakult katonák részére.

²⁷ WIMMERTH: HD. 29–31. o.

²⁸ Kispest–Szentlőrinc, 1915. január 16. 3. o.

Bókay Zoltán katonaorvos (Bókay Árpád fia) szabadságon Pestszentlőrincen, 1916

1915 decemberében Lipták Pálné a gyár munkásainak filléreiből 710 koronát gyűjtött össze a katonanapra.²⁹

A község sok lengyel menekültet befogadott³⁰, és a bolgár vöröskereszt javára is biztosított 50 koronát.³¹ Mandl Menyhért a téglagyári munkások gyermekeinek színelőadásából befolyt 10 koronát az Erdélyből a román betörés miatt menekülőknek ajánlotta fel.³² Róla Wimmerth is megemlékezett, mint akinek „arany szíve van. Mióta a kórházunk megnyílt, minden szabad idejét a sebesültek között töltötte. Újságot kocsi számra, könyveket hordott a számukra, gramphont szerzett, s azal mulattatta hőseinket. S mivel különféle ajkuak is voltak közöttük, bejárta az összes budapesti üzleteket, s nem nyugodott addig, míg egy-két lemezt nem talált, a mely a saját nyelvükön

²⁹ Budapesti Hírlap, 1915. december 7.

³⁰ WIMMERTH: HD. 32. o.

³¹ Pesti Hírlap, 1916. február 16.

³² Pesti Hírlap, 1916. augusztus 8.

szólott hozzájuk. Velök kártyázott, vigadott.”³³

A hadiárva sorsáról is gondoskodni kellett. 1915-ben a Pestszentlőrincen már korábban meglepedett karmelita apácák fiúárvaházat nyitottak a Gyöngyvirág utcában³⁴, a Lipták-gyár 10 hadiárva felnevelését vállalta.³⁵

Az élelmiszerárak felszöktek és általánossá vált a szénhiány. Ahol lehetett, élelmiszert termeltek. A Pestszentlőrincen fekvő Fővárosi Kertgazdaság 235 holdján a háborús viszonyoknak megfelelően 1915-ben 140 holdon burgonyát, 50 holdon kukoricát, 25 holdon tököt, 20 holdon babot és borsót vetettek.³⁶ Az előljárárság sem tétlenkedett. 1915 márciusában Kuszenda Lajos főjegyző összeíratta a község területén a parlagon heverő ingatlanokat, s ezeket a tulajdonosoktól kikérve olyanok között osztotta szét, akik vállalták azok beültetését konyhakerti növényekkel. Az akcióhoz a Kispesti Takarékpénztár 10 hold lőrinci parcellával csatlakozott.

Elharapózott az élelmiszerhamisítás. Kelemen Sándor községi állatorvos már rendszeres tejrazzákat tartott, hogy kiszűrje a duplájára felvizezett, vagy tejporból előállított „tejet”. 1915-ben, egy áprilisi razzián 9 hamisítót, és 300 liter rossz minőségű tejet fedeztek fel.³⁷ 1915 tavaszán a legfájdalmasabb Pestszentlőrincen is a liszt hiánya volt. Február 26-án ugyan kiutalt a földművelésügyi miniszter 120 vagon gabonát a kispesti járás számára (egynegyed rész árpa, háromnegyed rész búza), ezt azonban nem sikerült felhozni a Bácskából. Helyette a főszolgabíró szerzett 20 vagon lisztet, amely rozsból, árpából és kukoricából állt, ebből kellett kenyeret sütni. Március 20-ára azonban ez is elfogyott, Budapesttől kellett kukoricalisztet kérni.

Bár a kiskertekben sok minden megtermett, de nem elegendő ahhoz, hogy a családok önfenntartóvá váljanak. Sokan tartottak tyúkot, kacsát, ám 1918-ban már a szárnyasok takarmányozásához szükséges korpát is csak nehezen lehetett beszerezni.³⁸

³³ WIMMERTH: HD. 31. o.

³⁴ Ebben az épületben működik ma a Szent Lőrinc Katolikus Általános Iskola.

³⁵ Budapesti Hírlap, 1916. szeptember 29. 18. o. és június 6. 13. o.

³⁶ SIDÓ Zoltán dr.: A főváros háborús élelmezése. In: Városi Szemle. 8. évf. 1915. 378. o.

³⁷ Kispest–Pestszentlőrinc, 1915. március 27. és 1915. április 17.

³⁸ Népszava, 1918. augusztus 15. 7. o.

A kenyérkeresők hadba vonulásával ugyan járt a hadiségely, de az áruhiány és a felszökő árak mellett ez egyre kevésbé biztosította a család megélhetését. Ezért – habár mind Pestszentlőrincen, mind Soroksár-péterin már a háború előtt is sok munkásnő lakott, illetve dolgozott – egyre több nőnek kellett munkát vállalnia. Nemcsak a korábban is elsősorban nőket foglalkoztató textilgyárakban, hanem a férfi munkások bevonulásával a haditermelésbe bevont lőszert előállító üzemekben is akadt munka a nők számára.

Érkeztek a gyászjelentések. Előbb az újság, majd az anyakönyv lapjain is megjelentek a hősi halottak nevei. Lovasi Sándorét az újság közölte 1915. március 6-án, jóval később jegyezték csak be Szilágyi Mózesét, aki 1914. október 2-án hunyt el.³⁹ Persze voltak költött halálhírek is: „*Puskás Gábor zászlós pestszentlőrinczi községi aljegyző Tarnownán megsebesült és a napokban hazaérkezett. Most a Verebélyi-klinikán ápolják. [...] kiről már az a hír járta, hogy a harctéren elesett.*”⁴⁰

1916 szeptemberében, miután a sok fémgyűjtő akció már minden mozdítható nyersanyagot a hadsereg rendelkezésére bocsátott, Pestszentlőrinc 1902 óta meglévő három harangjából kettő „bevonult”. Szeptember 5-én Wimmerth Béla búcsúztató nagymisét tartott. „*A harangokat úgy dobták le a toronyból, s semmi bajuk sem lett, még csak ki sem csorbultak. Persze egész nap búcsújárás volt, s akadt nem egy-két öreg asszony, aki sírva ölelgette, csókolgatta a harangokat.*”⁴¹

Az élet mind nehezebbé vált, de nem állt meg. A veszteségek és a nélkülözés ellenére a jövőre, a közösséget előrevivő megoldásokra is gondoltak az itt élők. A pestszentlőrinci katolikusok például 1917-ben kezdtek gyűjteni egy új, nagyobb templom építésére.⁴²

1917. május 24-én Tisza István miniszterelnök lemondott. Helyét Esterházy Móric vette át, aki fő felada-

Kuszenda Lajos főjegyző, 1929

tának a választójogi törvény kidolgozását tartotta.⁴³ Egyre inkább hallatta hangját a munkásság. A választójogot 1917-ben ők is követelték. Ennek érdekében május 31-én Budapesten és környékén gyűléseket tartottak. Kispesten 4000 ember sereglett össze, köztük voltak a Lipták-gyár munkásai is. Június 6-án

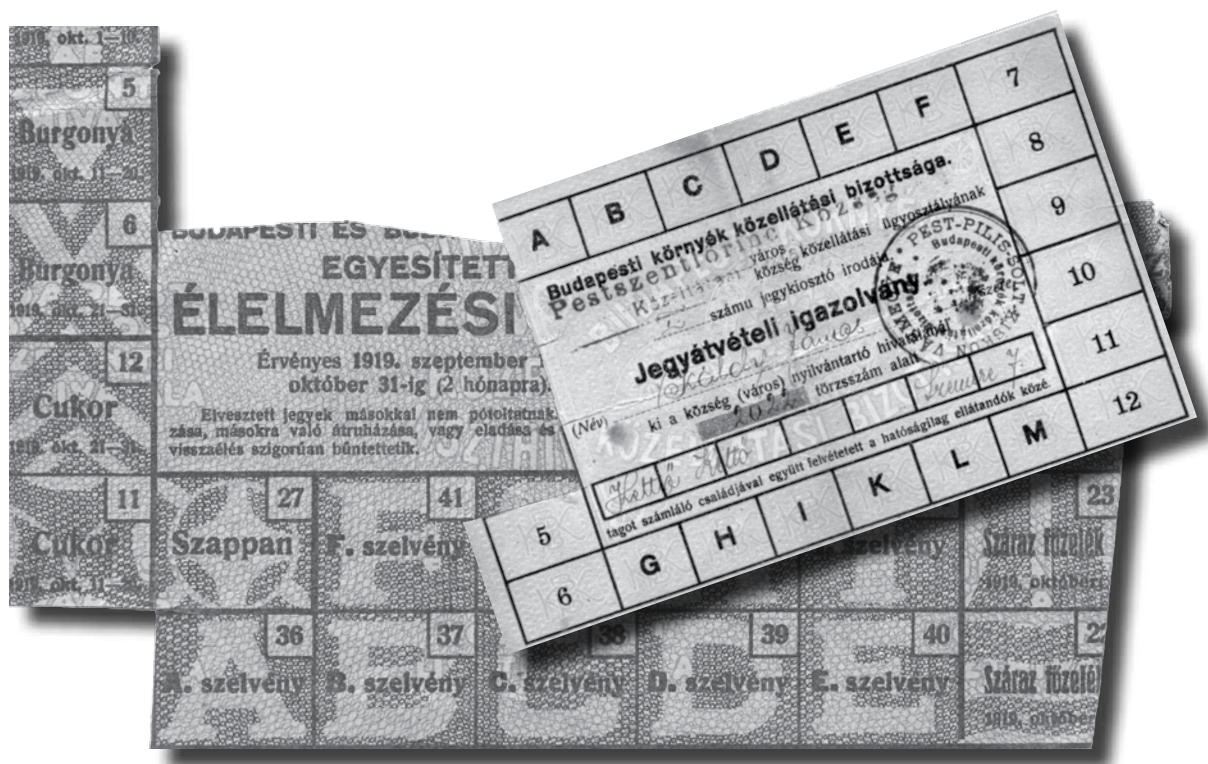
³⁹ Végül a Wekerle-kormány idején, 1918 júliusában fogadták el az 1918. évi XVII. törvényt, amely bizonyos feltételek megléte esetén minden 24 év feletti férfit választójoghoz juttatott. Ez jelentős előrelépésnek számított ahhoz képest, hogy a korszak utolsó választásán, 1910-ben az ország lakosságának csupán 6 százaléka szavazhatott. A 8000 ezer lakosú Pestszentlőrincen 1202 fő volt választásra jogosult 1915-ben. A választójogot a Károlyi-kormány az 1918. évi I. számú néptörvényben, míg a Friedrich-kormány az 1919. évi 5985. M. E. sz. rendeletben szabályozta. Az új törvények alapján az első választást csak 1920 januárjában tartották, ekkor már a 21 év feletti férfiak mellett a 24 év feletti nőket is szavazójoghoz juttatták. Dr. FEITL István: Parlamenti képviselőválasztások Pestszentlőrincen és Pestszentimrén (1920–1949). In: Emlékezések, tanulmányok Pestszentlőrinc múltjából. Budapest, 1996. 140–172. o.

³⁹ Kíspeszt–Szentlőrinc, 1915. március 6. 6. o. és Pestszentlőrinci halotti anyakönyv. 20/1923. (<https://familysearch.org>)

⁴⁰ Kíspeszt–Szentlőrinc, 1915. június 12. 4. o.

⁴¹ WIMMERTH: HD. 38. o.

⁴² Wimmerth most közölt kéziratában erről részletesen ír.

a szociáldemokratákból és Károlyi Mihály pártjából létrejött a Választójogi Blokk, amely később bekerült a kormányba. Június 8-án a blokk programja mellett hatalmas tüntetés zajlott Budapesten. 100 000 ember vonult a városháza elé. Több pestszentlőrinci gyár munkásai is csatlakoztak: „A dr. Lipták-gyár munkássága már a gyártelep hatalmas udvarán tömött, zárt sorokban fejlődött föl; e gyár tömege már pontban délután 2 órakor indult útnak a Gróf Apponyi Albert-utcán végig az Üllői-útra. Hozzájuk csatlakozott, szinte a gyárból kivonultukban, az Első Magyar Lőszergyár munkásainak tömege.”⁴⁴

1918-ban már nem volt petróleum a világításhoz, minden élelmiszert és közszükségleti cikket csak jegyre lehetett kapni. Egymást érték a rablások, betörések, fosztogatások. Még a lövöldébe gyakorlatozni kivezényelt katonák is garázdálkodtak. Májusban Pestszentlőrincen a lakásínség kezelésére Kuszenda Lajos főjegyző vezetésével lakáshivatalt állítottak fel, és a visszaélések megakadályozására egységesítették a budapesti és környéki jegyrendszert.⁴⁵ Ugyanakkor

a helyi szociáldemokraták 1918 februárja és júniusa között Pestszentlőrinci Lapok címmel újságot adtak ki, és megkezdték a gyűjtést egy munkásotthon felépítésére.

A drágasági pótlék kiharcolása érdekében a tisztviselők is szakszervezetbe tömörültek. Mind gyakrabban fordultak elő munkabeszüntetések. Ugyan a sztrájkok szervezésében Lőrincen a Lipták-gyáré volt a vezető szerep, mégis 1918 májusában a lőszergyárban, szeptemberében a textilgyárban állt le a munka. A dolgozók béremelést követeltek. 1918. október 30-án a Lipták-gyár udvarán 2000 munkás jött össze. Az „izzó, forradalmi hangulatban” lezajlott gyűlésen megalakították a munkástanácsot és éljenezték a köztársaságot.⁴⁶

Soroksárpéteri

A hadüzenetet követő drágaságot hatósági árak meg szabásával próbálták meggátolni. A nyomtatott árlis-

⁴⁴ Népszava, 1917. június 9. 5. o.

⁴⁵ Pestszentlőrinci Lapok, 1918. március 17. 2. o., 1918.

május 12. 3. o., 1918. május 26. 2. o.

⁴⁶ Népszava, 1918. október 31. 8. o.

tát minden üzletben ki kellett függeszteni.⁴⁷ De voltak, akiken ez sem segített, hiszen szeptember 10-én a hadba vonultak családjai számára kiutalandó hadisegélyt az államkincstár még nem kezdte folyósítani, így ezek a családok elég szűkösen élhették meg az augusztus hónapot.⁴⁸ Hiába vették körül a települést mezőgazdasági területek, itt is jelentkezett az 1915-ös liszthiány. Júniusban Márton Árminné soroksárpéteri fűszerest lisztdrágításért háromnapig elzárásra ítélték.⁴⁹

A háború megakadályozta egy, a telep szempontjából igen fontos beruházás befejezését. A szinte teljesen kész Wekerle (ma Szélső) utcai iskola építését ugyanis a soroksári képviselőtestület a háborúra és arra hivatkozva, hogy a megszavazott kölcsönt a bank nem tudja biztosítani, leállította. Helyette tantermeket béreltek a Kölcsey és az Árpád (ma Podhorszki) utcában.⁵⁰

A nők tömeges munkába állása viszont fellendítette a helyi óvodák ügyét. 1915-ben, a parcellázó család által felajánlott helyiségekben, a jegyzői kirendeltséggel egy épületben nyílt meg az egyik óvoda, melynek óvónője a jegyzői kirendeltséget vezető Orbán Kálmán felesége lett. A Kossuth Ferenc-telepen élők számára pedig a mai Táncsics utcában, bérelt épületben kezdte meg működését a másik óvoda.

A jótékonyosság többféle formában volt jelen. 1914 decemberében a hadbavonultak családjai ajándékokat kaptak az amerikaiaktól. A Soroksárra eső részt mind a szegényebb soroksárpéterieknek engedték át.⁵¹ 1916 elején Szabó Bálintné 22 korona 50 fillért gyűjtött össze a rokkant katonák számára.⁵²

Elképzelhető, hogy ezt az adományt a helyi reformátusok adták, ugyanis a család aktív tagja volt a közösségnek. Amikor 1916 áprilisában megalakult a soroksárpéteri református egyházközség, egyelőre még fiókegyházként, a presbitérium tagja lett Szabóné férje is. További érdekessége az alakuló gyűlésnek, hogy a jelenlévőként felsorolt 116 névből csupán 29 volt férfi, a 87 nő mellett. Jól jellemzi a háborús viszonyokat, hogy két megválasztott presbiter az esküt sem tehette le, mert aktív katonai szolgálatát

töltötte. Ekkor még csak férfiak lehettek presbiterek, az 1919. évi újjáalakuláskor már női tagokat is beválasztottak a presbitériumba. Szabóné is tag lett.⁵³ Az alakuló gyűlésen szintén jelen lévő Rákászné pedig, „*ki tömegfőzésben teljesen gyakorlott*”, intézetbe vagy hadikórházba ajánlkozott szakácsnak.⁵⁴

Az egyre növekvő drágaság a köztisztviselői kart is érintette. 1918 augusztusában a soroksári köztisztviselők működési pótlékát a drágaság miatt 100 százalékkal emelték fel. „*Egyúttal Sorokárpéterii törvénybírának 800; és az ugyanottani pénztárnoknak 600 korona működési pótlékot állapít meg, mivel csekély /:200 kor:/fizetésük az általuk teljesítendő munkával arányban nincsen.*”⁵⁵ További pozitív változást jelentett, hogy a következő hónapban Orbán Kálmánt végre önálló hatáskörű jegyzővé nevezték ki.⁵⁶

Háború és béke között

„*1918. október 31. Ekkor robbant fel a hangulat! Délelőtt 9 órakor egy sereg automobilon szuronyos munkások jöttek ki hatalmas vörös zászlóval, s becsukattak minden üzletet, s nagy hangon éltették a forradalmat. A tisztek és katonák sapka rózsáit, jelvényeiket letépték, az itt lévő katonáknak pedig azt mondták: menjenek haza! Nem is kellett nekik kétszer mondani! Itt hagytak mindent: állatjaikat, kertjüket, felszerelésüket és elmentek. A sok gazdátlan holminak aztán nekiestek a csavargók, s pillanat alatt szétszedték. A disznókat leölték, megpörkölték és szétoztották.*”⁵⁷

A világháború nem ért véget a fegyverszünettel, különösen nem a hátszágban. A lakosság csak ekkor kezdte igazán saját bőrén érezni a háború borzalmaival. Forradalmak, megszállók, felszabadítók, kalandorok jöttek-mentek – és vittek. Egzisztenciát, ingóságot, életet.

⁴⁷ Soroksári képv. jkőnyv. 1914. augusztus 14.

⁴⁸ Soroksári képv. jkőnyv. 1914. szeptember 10. 6923/914.

⁴⁹ Pesti Napló, 1916. június 27. 16. o.

⁵⁰ Soroksári képv. jkőnyv. 1914. szeptember 10. 6923/914.

⁵¹ Soroksári képv. jkőnyv. 1914. december 30. 9922/914.

⁵² Tolnai Világlapja, 1916. jan.-márc. 27. o.

⁵³ Az első 25 év. A pestszentimrei református egyház története 1916–1941. (kézirat). 4–5. o. (<http://freeweb.dnet.it/e25ev/tort1641.htm>)

⁵⁴ Budapesti Hírlap, 1916. június 27. 16. o.

⁵⁵ Soroksári képv. jkőnyv. 1918. augusztus 10. 5975/918. sz.

⁵⁶ Soroksári képv. jkőnyv. 1918. szeptember 20. 60.kgy/918.

⁵⁷ WIMMERTH: HD. 51. o.

Frontra induló vöröskatonák a lőrinci Erzsébet-ligetben, 1919

Pestszentlőrinc

Az összeomlást követően egy hónap sem telt bele, hogy a dél felől előrenyomuló megszálló francia csapatok elérjék a fővárost. Háromezer katona érkezett Budapestre, további 6400 embert pedig Budapest környékén 1800 fős kontingensekben szállásoltak el. Így jutott belőlük Budafokra, Rákosszentmihály-Cinkotára, Rákospalotára (ide 1000 fős tüzérséget helyeztek), és Kispest-Pestszentlőrincre, valamint a ferihegyi majorba is került 1800 francia katona.⁵⁸ „Budapestre jött francia csapatokból nekünk is jutott. Egy ezred spahi kvártélyozta be magát. Eleinte jól viselték magukat, s nem bántottak senkit. Mikor bevonultak a nézők közül valaki elég hangosan odaszól társának: »nézd csak milyen fekete pofája van ennek«. A néger széleset vigyorog, és azt feleli magyarul: Hja barátom, nálunk ez a divat! Kitűnt, hogy évekkal ezelőtt, soffőr volt itt egy grófnál.”⁵⁹ De nem csak francia, magyar katonák is jöttek. A frontokról hazaáramlók tömege megoldhatat-

lan probléma elé állította a hátszágot. „A hadügyminisztériumban felállított hazatérő katonák gondozó osztályának az a feladata, hogy Budapest, Pestszentlőrinc, Rákospalota, Kispest, Erzsébetfalva és Csepel területén lakó hazatérő katonákat a szükséges ruhával ellássa. A Budapestben és a hat községben végrehajtott ruharekvirálás a felsőkabát és a cipő kivételével előreláthatóan fedezni fogja a főváros és a hat község igényeit. A hadügyminisztérium ismételten hangoztatja, hogy polgári ruhát nem tudnak mindenkinek adni, hanem csak egy öltözet meleg ruhát.”⁶⁰

A rend szinte teljesen felbomlott. „Tervszerű rablásba kezd a féktelen tömeg. Különösen a majorságban próbáltak sok mindent eltulajdonítani, néhol egyes üzleteket üritettek ki. A község agilis vezetője megtalálta mindenkor a módját, hogy ezeket a felfokozott hangulatokat levezesse, szép szóval. Nagyon jó hatást tettek a fosztogatások megakadályozására alakult rendőrségek szolgálata.”⁶¹ A Magyarországon keresztül hazautazó német Mackensen-hadsereg vonatát

⁵⁸ Budapesti Hírlap, 1918. november 21. 7. o.

⁵⁹ WIMMERH: HD. 56. o.

⁶⁰ Budapesti Hírlap, 1918. december 19. 8. o.

⁶¹ Pestszentlőrinc, Kispest, Pestszentimre. 218. o.

is kifosztották. 1919. január 14-én a pestszentlőrinci állomáson vesztéglő tehervonatot, amely a német tisztek tulajdonát képező 30 vagon élelmiszert és takarmányt szállította, maguk az örök kezdték el fosztogatni, és az árut a környéken eladni. Ekkor azért maradt még valami közbiztonság, mert a rendőrség kiszállt a helyszínre, a vonatot saját őrzésébe vette, és 30 embert letartóztatott.⁶²

Aszociáldemokraták és a kommunisták egyre nagyobb befolyást szereztek a munkások körében. De nem csak köztük. 1919. február végén Pestszentlőrinc község alkalmazottai is „egyhangúan kimondták, hogy a szociáldemokrata pártba belépnek. Valamennyien előfizettek a Népszavára.”⁶³ A március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság a községet sem hagyta érintetlenül. Két országosan ismert személy került ki ekkor a Lipták-gyár munkásságából: Chlepkó Ede és Fiedler Rezső. Mindketten vasesztergályosok voltak, a gyár főbizalmijai, a Kommunisták Magyarországi Pártjának alapító tagjai. A kommün idején Chlepkó a Vörös Őrség politikai megbízottja, Fiedler pedig hadügyi népbiztos lett.⁶⁴

A munkásság azonnal lefoglalta a Szemere-lövöldét és kinevezte Munkásotthonnak.⁶⁵ Lefegyverezték az itt tartózkodó megszálló francia szpáhi ezredet is. Április 7-én felállt a direktórium, és a hónap folyamán megszervezték a Vörös Hadsereg részeként a gyári munkásvezeteket. Dél-Pest környékéről a 2. munkásvezetékbe kerültek a katonák. Az ezred I. zászlóalját a Lipták-gyár és a lőszergyár, a III. zászlóalját pedig a kispesti Teudloff–Dietrich mellett a lőrinci Orenstein és Koppel, valamint az 5. számú vonatműhely (hálókocsigyár) munkásai alkották.⁶⁶ E kötelékekben sok lőrinci munkás részt vett az északi hadjáratban is. Itthon a direktórium

az üzemeket államosította, a gyárak vezetését átvette, rekvirált. Nagy pompával ünnepelték meg a majális a Bókay-gödörben. Május 14-én a kertgazdaság parkját megnyitották a gyerekek számára.⁶⁷ Augusztus 3-án jelentek meg a román csapatok. A megszállást követő katonai megtorló akcióknak több áldozata volt: „...ha valamelyiket az utcán katonai uniformisba találták, azt rögtön véresre korbácsolták. Bolsevik-bolsevik – kiáltozták. S ha valakit, mint bolsevikot följelentettek, hát bizony azt az első három nap alatt statáriálisan agyonlőtték. A mi határunkban 11-et lőttek agyon és csak kettőt engedtek a temetőben – katonai felügyelet mellett – eltemetni. A többit ott a helyszínén földelték el.”⁶⁸ Feltehetőleg közülük tartozott Pap József 29 éves kispesti gépgyári lakatos, akit Pestszentlőrincen lőttek le, mindjárt a bevonulás után, 1919. augusztus 5-én.⁶⁹

Pestszentlőrincen a román trónörökös vadászrezdét szállásolták el. Mosoiu tábornok, Budapest román parancsnoka 1919. október 12-én látta vendégül Károly trónörökösöt Budapesten, ez alkalomból a lőrinci hadiszállást is fel kellett lobogózni.⁷⁰

A románok vittek mindent, amit értek. Lőrincen leszerelték a Lipták-gyár és a lőszergyár gépeit, utóbbiból 250 ezer darab tüzérségi lőszert is zsákmányoltak. Az Orenstein és Koppel gyárból 184 darab billenőkocsit szereztek meg. Károsodtak a téglagyárak és a kertgazdaság is. Pestszentlőrincen a megállapított ipari kár összege meghaladta a 20 millió koronát. De nem csak az ipar, a magánemberek is megszenvedték a románok fosztogatását. „A község vezetésébe állandóan beavatkoztak a megszállók, gyakran tartott házkutatások alatt, hamis ürüggyel minden elmozgathatót elemeltek.”⁷¹ „Minden házba beállt egy tiszt 25-30 acélsisakos katonával. Fegyver és ruha után kutatnak, de ha más megnyeri a tetszésüket, azt is elviszik szó nélkül. A kertekben a gyümölcsöt mind még az éretlent is leszedték és meg ették.” [...] „November 10-én kezdték a kivonulást. A közeli községekből itt gyülekeztek, s azután egyszerre indultak. Minden

⁶² Budapesti Hírlap, 1919. január 15. 8. o.

⁶³ Népszava, 1919. február 28. 14. o.

⁶⁴ A proletárdiktatúra bukása után mindketten a Szovjetunióban kötöttek ki, ahol a sztálini terror áldozatai lettek 1938–1940-ben. Emléküket 1973-tól emléktábla örököltette meg a Lipták-gyár helyén felállított Lőrinci Hengermű falán. VERBAI Lajos: Öröksége: erkölcsi tisztaság, következő forradalmiság. Chlepkó Ede születésének 100. évfordulóján. In: Népszava, 1983. június 5. és HETÉS Tibor: Fiedler Rezső száz éve született. In: Népszava, 1984. június 14.

⁶⁵ Népszava, 1919. április 5. 12. o.

⁶⁶ RÉTI László: A Magyar Tanácsköztársaság központi szervei és pecsétjeik. Budapest, 1970. 211. o.

⁶⁷ Népszava, 1919. május 14. és Pestszentlőrinc krónikája. Múltunkról a manák. Budapest, 1996. 159–160. o.

⁶⁸ WIMMERTH: HD. 67. o.

⁶⁹ Pestszentlőrinci halotti anyakönyv. 94/1919.

⁷⁰ Harry Hill BANDHOLTZ: Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Dabas, 1992. 111. o. és WIMMERTH: HD. 68. és 71. o.

⁷¹ Pestszentlőrinc, Kispest, Pestszentimre. 218. o.

*kocsi rogyásig megrakva a rablott holmikkal. Volt azon mindenféle. A konyhaeszköztől s kalapskatulyáig; a disznóóltól a legfinomabb bútorig – szóval mindent elvittek, a mi csak mozdítható volt. Minden kocsi után 3-4 ló, vagy 1-2 tehén baktatott. Sok helyen csak a pusztá falakat hagyták hátra.*⁷²

November 14-én Horthy Miklós hadserege bevonult Budapestre, és rögtön statáriumot hirdetett. Azonnali halálos ítélet várt azokra, akik gyilkosságot, lázadást, rablást vagy gyújtogatást követtek el. A rögtönbíráskodás keretében akasztották fel a pestszentlőrinci Ábrahám Jánost is 1920. január 12-én. Ábrahám János 25 éves kőműves segéd két társával 1919. december 19-én a lőrinci határban fegyverrel kirabolt egy vecsési gazdát. A 4000 korona zsákmányon a rendessytelepi Bánffy Dezső (ma Németh József) utca 51. alatt, Ábrahám lakásán osztoztak meg. Az ügyet január 9-én tárgyalták, Ábrahámot halálra ítélték. Utolsó kívánsága az volt, hogy feleségével Isten színe előtt is egybekelhessen. *„Január 12-én kapok egy átíratot Horváth Péter ferencrendi áldozópaptól, aki értesít, hogy egyik hívemet, Ábrahám Jánost, kit lopás miatt a statárium alapján kötélhalálra ítélték, a siralomházban menyasszonyával, Németh Terézszel összeadta [...] De legalább bűnbánatot látunk, a mire mindnyájunknak nagy szüksége volna.*⁷³

1920 folyamán – ahogy a békekötés feltételeként az új rendszer konszolidálódott – az élet lassan visszatért a megszokott menetébe. A székesfőváros pestszentlőrinci szeméttelpe (ismertebb nevén a Cséry-telep) például ismét megkezdte a komposzttrágya árusítását, valamint a háború elejétől folyamatosan fennálló szénhiányra való tekintettel kocszot is előállított a szemétből.⁷⁴

Az 1910-es 1000-hez képest 1920-ra 645 lakóházzal gyarapodott a község. A népesség ezalatt a kezdeti 7800-ról mintegy 4000 fővel növekedett.⁷⁵

⁷² WIMMERTH: HD. 67–69. o.

⁷³ A polgári szertartást már 1918. július 21-én megtartották Pestszentlőrincen. Pestszentlőrinci házassági anyakönyv, 32/1918.; WIMMERTH: HD. 74. o., Pesti Hírlap, 1920. január 9. 7. o., és 1920. január 13. 8. o.

⁷⁴ Köztelek, 1920. február 7. 96. o. és 1920. május 15. 368. o.

⁷⁵ LAKY Dezső: Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig. II. rész. Budapest, 1929. 426. o. Dr. BODOR Antal: A városbanlakás hátrányainak leküzdése és a kitelepülés kérdése. In: Városi Szemle, 18. évf., 1932. 526. o. RUISZ Rezső: Közlekedés és település kölcsönhatása. In: Városi Szemle, 19. évf., 1933. 180. o.

Az első világháború előtt még éppen csak függetlenedett kis település az 1920-as években a körülmények, és az ideáramló menekülttömeg (Állami lakótelep) hatására az ország egyik legnagyobb községe lett, majd 1936-tól a városi rangot is elnyerte.

Soroksárpéteri

1918 őszén Soroksárpéterin is megalakult a munkástanács. A helyi ügyeket kívánták előmozdítani az anyaközségnél, Soroksárnál. Elővették az 1914-ben félbehagyott Wekerle utcai iskola ügyét, kérvényezték a közmunkavállaltságból a háború alatt fel nem használt részt az utak javítására. Összekötő utat szerettek volna a Vadász (ma Brigád), Zrínyi és Lajos utcák végén, *„mivel ez a három utca szántóföldekre torkollik, s így zsákutcát képez, az ott lakók csak nagyobb kerülővel tudnak közlekedni*⁷⁶.

Az engedékeny soroksári előjáróságtól sikerült Orbán Kálmánnak egy segédjegyzői és egy végrehajtói állást kieszközölnie. Továbbá *„tekintettel arra, hogy Spéterin kb. 4000 lélek lakik – közegészségügyi szempontból szükségesnek és kívánatosnak tartja [a soroksári képviselőtestület], hogy ott egy orvos állandóan a lakosság rendelkezésére álljon, miért is egy orvosnak ottani letelepedését kéri lehetővé tenni, annál is inkább, mert ott már gyógyszerár is engedélyeztetett*⁷⁷. A gyógyszerészi állást is ekkor tervezték betölteni. Márciusban szülésnőt is választottak, *„mivel pedig épen a szegény néposztálynál ezen egészségügyi szempontból nélkülözhetetlen állás betöltése elsőrendű érdek*⁷⁸.

A Tanácsköztársaság Soroksárpéteri életében nagy változást hozott. A munkástanács lemondott, helyette március 25-én megválasztották a háromfős direktóriumot. Orbán Kálmán jegyző a helyén maradt. Végrehajtották a földosztást. Rokkantak, kiscsászák kaptak Lövyék birtokából.⁷⁹ Az elhagyott Lövy-kastélyt⁸⁰ is közösségi tulajdonba vették,

MOZOLOVSZKY: Nagy-Budapest lakóházai. 64. o.

⁷⁶ Soroksári képv. jkönyv. 1919. február 22.

⁷⁷ Soroksári képv. jkönyv. 1919. február 22.

⁷⁸ Soroksári képv. jkönyv. 1919. március 10., 22.kgy/1919. sz. és 1918. szeptember 20., 58.kgy/1918. sz.

⁷⁹ A nagyrészt már házhelyeladásra felparcellázott, de még el nem kelt területekből.

⁸⁰ Az épület a mai tanuszoda környékén állt (Kastélydomb).

A soroksárpéteri „Lövy-kastély”, 1912 körül (fent); a Szerján-kávéház Soroksárpéterin, 1910-es évek (lent)

május 1-jén megnyitották a gyerekek előtt, és ide akarták helyezni a munkásotthont.

A majálison jelentette be a direktórium a lakosságnak, hogy kérvényezték a község régóta áhított önállósítását és a Marxfalva név felvételét. A hivatalos irat 1919. május 28-án érkezett meg. Ebben az önállóvá vált nagyközséghez csatolták a gyáli és a vecsési határrészt is. A Marxfalva elnevezést is engedélyezték, annál is inkább, mivel a 80 százalékban munkások lakta község új nevével Karl Marxról, a kommunizmus atyjáról emlékezett meg. Az önállóság azonban nem tartott sokáig, és nem is sikerült kihasználni. A marxfalviak még mindig a határ kérdéséről tárgyaltak Alsónémedivel – ide tartozott akkor Gyal –, amikor augusztus 4-én bevonultak a községbe a románok, akik többek között feldúlták Szerján Miksa kávéházát, és bántalmazták a tulajdonost.⁸¹

Soroksárpéterinek annyiban szerencséje volt, hogy még októberben központilag kivágták a megmaradt fákat a köztereken és a határban, így azok nem jutottak olyan sorsra, mint Pestszentlőrincen, ahol a románok vitték el azt, ami még megvolt. Ez különösen azért bizonyult szerencsésnek, mert 1920 februárjában ebből adhatták ki a szükséges tüzelőt a helységben működő amerikai gyermeksegélyező akció számára.⁸²

A román megszállás hónapjaiban elkezdődött a visszarendeződés. 1919. szeptember 11-én a belügyminisztérium visszavonta az önállósítást és visszaállította a Soroksárpéteri elnevezést. Ismét az anyaközség, a soroksári közgyűlés hozta a döntéseket. Határoztak az iskolák számára bérelt épületek díjának

felemeléséről és egy segédorvosi állás létesítéséről. „Spéteri telepen mintegy 4000 lélek él, kiknek egészségügyi igazgatása Soroksár község területéről az itteni községi orvos által szinte lehetetlen, mivel a telep az anyaközségtől nyolc kilométer távolságra fekszik, a téli évszakban az odavezető út alig járható, s így ha az itteni községi orvosnak kell az ottani egészségügyet ellátnia, oly sok időt töltene távol a községből, hogy ezt az anyaközség szenvedné meg. De különösen szükséges ott az orvosi állás megszervezése azért, mert a lakosság túlnyomó része szegény munkás ember, kik nincsenek azon helyzetben, hogy betegségük esetén megfizethetetlen fuvart bocsássonak rendelkezésére a szükséges orvosnak.”⁸³

A kömmün alatti vezetőket letartóztatták, vizsgálati fogságba helyezték, majd miután kiderült, hogy nem követtek el semmi törvénybe ütközőt, szabadon engedték őket. 1919 októberében Lajtos Elemér századost nevezték ki a helyi karhatalom parancsnokának, aki „békét és nyugalmat teremtett nálunk. Főleg az ő érdeme, hogy a valamikor Marxfalvának nevezett Soroksárpéterin a hazafias és keresztényi irányzat kifejlődhetett és megerősödhetett”⁸⁴. Lajtos az átmeneti időszakban, 1920 elejéig töltötte be ezt a pozíciót.

A település népessége szinte megduplázódott. Amíg 1910-ben majdnem 2000-en laktak itt, addig 1920-ban 3700-an. 1920-ban végre elkészült a Wekerle utcai iskolaépület, de csak 1922-ben bútorozták be. 1921-ben orvosa, 1922-ben gyógyszerésze is lett a telepnek. Ugyanekkor vásárolták meg közadakozásból a Nemes és a Címer utca sarkán álló – ma már nem létező – épületet községháza céljára.⁸⁵ Az önálló nagyközséggé válásra viszont egészen 1930-ig kellett várni.

⁸¹ A kávéház egykor a Kisfaludy és a Nemes utca sarkán állt. PÁNDY: Pestszentimre önállósági küzdelme... 50–66. o.

⁸² Soroksári képv. jkönyv. 1919. október 18. 38.kgy/919., és 1920. február 2. 6.kgy/1920.

⁸³ Soroksári képv. jkönyv. 1919. november 28. 4.kgy/1919.

⁸⁴ A soroksárpéteri Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja levele Lajtos Elemérről az államügyésznek. 1920. január 18. (BFL VII.18/d) 1920 13/0290, 47. l. Lajtos kalandos élettörténetét ld. jelen kiadvány 36–38. oldalán.

⁸⁵ PÁNDY: Pestszentimre önállósági küzdelme... 68–79. o.

Pápai Tamás László:

Hátország frontvonalban – Katonák Pestszentlőrincen

Helyőrség és kiképzőhely

„Pestszentlőrinc nagy területe felette alkalmas volt az újoncok kiképzésére, s ezt ki is használta a hadvezetőség alaposan. Volt itt újonc mindig elég szép számmal, s van még most is belőlük, bár mindig mennek és mennek a menetszázadok, de helyüket elfoglalják az újonnan sorozottak és behivottak.”¹

A háború alatt Pestszentlőrincet szinte elárasztották a katonák. Kiképzésre érkezett újoncok, a főváros védelmét biztosító tüzérek, szabadságolt katonák, gyakorlatozó polgárőrök és a hadiüzemek védelmére rendelt őrség színes forgataga volt jelen a községben.

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege a két államalkotó nemzet megegyezéseként jött létre, szervezetéről az 1912. évi XXX. törvénycikk rendelkezett. A közös hadügyminiszter alá volt rendelve a császári és királyi vagy más néven közös hadsereg, amelynek az állománya a birodalom egész területéről egészült ki katonákkal. Vezetési nyelve a német volt. Alapvetően ez látta el a határok védelmét, illetve egy esetleges háború esetén annak megvívását. Kötelékébe tartozott a hadiflotta is.

Kiegészítő haderőként alakult meg a honvédelmi minisztériumok alá tartozó magyar honvédség, illetve az osztrák Landwehr², mindkettő alapvetően támogató szerepet játszott a közös hadsereg mellett. A császári és királyi csapatokéival azonos volt a fegyverzetük, a felszerelésük és a szabályzatuk, csupán a ruházatban és a vezényleti nyelvben volt különbség. 1912-re a technikai feltételeik már megegyeztek a közös hadseregéivel, és mind a három fegyvernem (gyalogság, lovasság, tüzérség) képviselve volt bennük. Egységesítették a kiegészítő területeket is.

Az első körben hadra fogható népesség az 51 millió lakosból 1 millió 800 ezret tett ki. A hadsereg létszámát

és a honvédelemre fordított költségeket tekintve az Osztrák–Magyar Monarchia jelentősen elmaradt a többi európai nagyhatalomtól.³

Sorozás

1914-ben Magyarországról 95 000 újoncot hívtak be katonai szolgálatra, közülük az általános hadkötelezettség alapján besorozottak mintegy negyede, 25 000 fő került a honvédséghez. A korhatár 21 év volt, ekkor lajstromba vették a sorkötelest, és három éven belül sorozóbizottság elé kellett állnia.

A sorozás helyét az illetőség szabta meg. A községi illetőség megszerzéséhez négy év helyben lakás és a terhekhez való hozzájárulás kellett. Bajkai Istvánt például nem ismerték el soroksári illetőségűnek, ugyanis hiába volt édesanyjának háza Soroksárpéterin, mivel valamikor az 1890-es évek közepén költöztek át Pestszentlőrincről Soroksárpéterire, és *„nevezett sem közvetve, sem közvetlenül a községi terhek viseléséhez hozzá nem járult, itt illetőséget nem szerzett, eredeti illetősége pedig nem volt.”*[...] *„ha Bajkai Istvánt Pestszentlőrincz község katonai szempontból soroztatása alkalmával ottani illetőségűnek hallgatólag elismerte, úgy odavaló illetőségű is.”*⁴

A sorozóbizottságban helyet foglaltak a területileg illetékes főorvoson és katonai parancsnokon kívül a polgári közigazgatás vezetői is. Az alkalmasnak találtakat 13 fős csoportokba osztották, minden 4., 8. és 13. került a honvédséghez. Mind a három hadseregben két év volt a szolgálati idő, de a lovasságnál 3,

¹ WIMMERTH Béla: Historia Domus (kézirat). Mária Szeplőtelen Szíve Főplébánia. 27. o.

² Honvédség (ném.)

³ BALLA Tibor: A militarista birodalom mítosza. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje a Nagy Háború előestéjén. In: Hadtörténelmi Közlemények, 2014. 3. szám. 628–645. o.

⁴ Soroksári képviselőtestületi jegyzőkönyv. (BFL V. 717/a) 1918. december 22. 77.kgy/918. és 1920. február 21. 18.kgy/1920. és 1886. évi XXII. tc.

a tengerészetnél 4 évi szolgálatra kötelezték őket. Mivel a hadrafoghatóság időtartama 12 év volt, ezért a tényleges katonai szolgálatból való leszerelést követően a többség 10 évre tartalékos állományba került. Ha a keretet betöltötték, a fölös számú újonc 10 heti kiképzés után póttartalékos lett, amelynek időtartama 12 év volt. A tartalékos időszak alatt négy alkalommal kellett összesen 14 heti fegyvergyakorlatra jelentkezni. A középiskolát végzettek számára létezett az egyévi önkéntesség, amely elméleti és gyakorlati képzés után tartalékos tiszti rangfokozatot biztosított.

A háború előtt az állításkötelezetteknek csupán 22-29 százalékát sorozták be ténylegesen. Ausztria–Magyarországon tehát csak minden negyedik férfi állampolgár teljesített fegyveres szolgálatot.⁵

18. és 40. életéve között – a tényleges és tartalékos időszakát kivéve – minden hadköteles honpolgár népfőlkelőnek (Ausztriában Landsturm) minősült. A háború ideje alatt a felső korhatárt 57 évre emelték. Mozgósításkor a bejelentett korosztályhoz tartozó tartalékosoknak és népfőlkelőknek jelentkezniük kellett az egységüknél.⁶

Az 1914. július végén elrendelt teljes mozgósítás során behívták a tartalékosokat, tartalék felállítása céljából a kiképzésre váró 21 éves korosztályt, valamint a 33 és 42 év közötti egykori póttartalékosokat. Utóbbiakból népfőlkelő ezredeket szerveztek. A hadsereg létszáma így 3,2 millióra nőtt, és a háború alatt végig 4-5 millió körül mozgott. Ebből a frontokon 2-3 millió katona teljesített szolgálatot. Azonban a Monarchia hadserege a háború első másfél hónapjában hatalmas, több mint 600 ezer fős veszteséget szenvedett (az állomány több mint fele meghalt, fogságba esett), és ezt később nem lehetett pótolni, ez volt ugyanis a legjobban kiképzett része. A háború teljes ideje alatt összesen 8-11 millió embert állítottak harcba, közülük 4 millió sebesült meg, esett el vagy került hadifogságba. Csak Magyarországról 3 millió 800 ezer embert vonultattak be.⁷

⁵ BALLA 633. o.

⁶ Magyarország az első világháborúban. LEXIKON A–Zs. Főszerk.: Szijj Jolán. Budapest, 2000. 146. o. (309. szócikk), 659. o., 710–711. o.

⁷ BALLA 641–643. o. és GALÁNTAI József: Magyarország az első világháborúban. Korona, Budapest, 2001. 125–126. o.

Kiképzés

Budapestről és környékéről a császári és királyi 32. gyalogezredbe, a magyar királyi 1., a 29. és a 30. honvéd gyalogezredbe kellett bevonulni. De a 6., a 23., a 38. és a 44. közös gyalogezred parancsnoksága is Budapesten volt.⁸

A 30. gyalogezred katonái már rögtön 1914. augusztus 7-én hadgyakorlatot tartottak Pestszentlőrinc környékén.⁹ A háború időszaka alatt egy gyalogezred 4500 főt számlált, akik 3-4 zászlóaljba voltak osztva. A frontra indult ezred egy pótzászlóaljat állított fel, ennek kötelékében történt a kiképzés. A súlyos veszteségek pótlására hamar felmerült az újoncok és a póttartalékosok felkészítése és mihamarabbi frontra küldése. Ők a háború elején nyolchetes oktatásban részesültek.

Pestszentlőrincen többek között a 30. honvéd gyalogezred és 38. közös gyalogezred pótzászlóaljai gyakorlatoztak. „A háború eleje óta állandóan közel háromezernyi katonaság van a faluban: itt képezik ki az újoncokat, akiknek vig dalától hangos egész nap a különben máskor csöndes kis falu. Bakanóták hasonlítják a jólevegőjü tájakat...”¹⁰

A pótzászlóaljat három pótszázadra osztották, létszámuk 40-80 tiszt és 1000-1400 főnyi legénység volt. A 30-asoknál 1915 januárjában ezek közül két századot Kispesten 50 szálláskörletben, míg a harmadikat négy budapesti iskolában helyezték el. Néhány újságcikk szól róluk is.

1914 karácsonyán több mint 1500 népfőlkelő érkezett Lőrincre. Közülük „a szentlőrinczi falka helyiségeiben 240 katonát szállásoltak el, míg a lőrinczi Tattersallban 600 katonát helyeztek el”¹¹. 1915. március 15-én pedig a Kispesti Textilgyár mögötti réten

⁸ Dr. SAJGÓ Jenő: Egyévi önkéntes szolgálat. Budapest, 1914. 69–78. o.

⁹ Harmincas honvédek élete a halálmezőkön. Összeállította: Paulovits Sándor. Kecskemét, 1939. 44. o.

¹⁰ Pesti Hírlap 1915. november 3. 14. o.

¹¹ Kispest–Szentlőrinc, 1914. december 24. 2. o. és Vadász- és Verseny-Lap, 1915. január 1. 9. o.

Talán róluk emlékezik meg Wimmerth Béla is, amikor 1500 katona gyóntatásáról ír a Historia Domus 27. oldalán. A „falka” a Budapesti Rókafalka Társaságot jelentette, amelynek a helyiségei a lövölde mellett, a mai Szarvascsárda térnél voltak. A Tattersall, azaz a lovarda, szintén a Szarvascsárda tér környékén lehetett.

A 30. gyalogezred menetszázada útra készen Kispesten, 1917

gyakorlatoztak a katonák.¹² Pestszentlőrincen 1915 nyarán a Kiskunságból sorozott 38. gyalogezred pótzászlóaljának I., II. és VIII. pótszázadát szállásolták el a lakosságnál.¹³

A gyalogság kiképzése naponta két részletben, 8-tól 14 óráig és 16-tól 18 óráig vagy más időbeosztás szerint reggel 5-től este 7-ig folyt. Ez alól a vasárnap sem volt kivétel, igaz, az istentiszteleteken részt vettek az újoncok. A harcászati oktatás, a lökiképzés, a szuronyvívás és a terephasználat voltak a fő tantárgyak. Az utóbbi minél jobb elsajátítása érdekében minden héten más helyszínen folyt a terepgyakorlat. A szűkre szabott elméleti oktatás a hadsereg felépítéséről és jelzéseiről szólt.

Délelőttönként a ruházat és a szerelvény viselésére és rendeltetésére oktatták az újoncokat, valamint a katonai mozgásokat, fegyverfogást, szuronyvívást, a támadás és a védekezése alapjait gyakorolták. A kiképzés utolsó heteiben a menetgyakorlatokat tartották délelőtt. Délutánonként lökiképzés volt, előbb vak- majd éleslősszerrel, álló és fekvő helyzetből.

A negyedik hétig kisebb, utána nagyobb csoportokban oktatták az újoncokat. A szakaszalakzatból rajvonalba fejlődtek, löllást foglaltak el, és a díszmenettel is megismerkedtek. A menetgyakorlatok ismétlésére jó alkalmat jelentett a kivonulás a löterekre és gyakorlólhelyekre, illetve a visszatérés a szálláskörletbe – a helybeli gyerekek nagy öröme. *„A gyerekek – fiúk és leányok, még a nagyon kicsik is egyszeri hallásra minden baka nótát megtanultak, pedig szép számmal voltak forgalomban. Gyakorlat után, mikor a bakák hangos énekszóval hazamentek, egy-egy csoport gyerek mindig előttük masírozott, s ők énekelték a – primet. És ez tetszett a bakáknak is, meg a tiszteknek is. Soha sem zavarták el őket.”*¹⁴ Mivel a zömében Kispesten elhelyezett 30. honvéd pótzászlóalj számára kijelölt nagytétényi lőtér és érdi gyakorlólátér megközelítése túl sok időbe telt, ezért később inkább a lőrinci Szemere-lövöldét és Tápiószőlő–Mende térségét használták.

Az ötödik héten a szakasz együtt hajtott végre védelmi és támadógyakorlatokat, rohamot és szuronyharcot. Ezek összekovácsolták a csapatot, egyúttal megmutatták, mennyire fontos az együttműködés. A hatodik héten már században gyakorolták az önálló harci tevékenységet, annak minden feladatával. A kiképzés hetedik hetének végére minden alakulat mozgósítható volt, a nyolcadik héten menetkész, a kilencedik héten pedig már jellemzően 300 fős menetszázadokban a front első vonalába kerültek.

A menetszázadok búcsúztatása szertartásszerűen folyt. A 30. honvéd pótzászlóalj menetalakulatai például a Ferenc József laktanyában, a kistrákos gyakorlólátér, vagy a kispesti Kossuth téren tettek esküt.

A frontra indulókat a helyi plébános – így a pestszentlőrinci Wimmerth Béla is – gyóntatta, ami nagy igénybe vételt jelentett. *„Karácsony előtt (1914-ben) három héttel megkezdődött a harctérre indulók gyóntatása. Nap-nap után 100-150 ember délelőtt, s néha délután is. Közbe persze a híveim is, meg az iskolás gyermekek. Éppen elég volt. Mire a végére értem, hát a fejem fel akarta mondani a szolgálatot.”*¹⁵

A kispesti Katolikus Legényegylet az elvonulóknak imakönyvet és nemzeti színű zászlót adományozott. Hasonló volt a helyzet a 38. közös pótzászlóaljnál is, velük Wimmerth gyakrabban találkozott, az ezred zenekara például játszott a vasárnapi miséken. 1915-ben voltak itt husárok is kiképzésen. Wimmerth mondott számukra búcsúbeszédet, zászlajukat szintén ő áldotta meg.¹⁶

Később a frontot megjárt oktatók a harctéri tapasztalatok alapján alakították át a képzést. A tananyagba bevették az ismerkedést a hadtechnikai újdonságokkal (pl. géppuska, gáztámadás), illetve az állóháború is nagyobb hangsúlyt kapott (műszaki akadályok, fedezék, gyalogsági ásó használata).¹⁷

Az oktatók olyan tiszték és altiszték voltak, akik jelentős időt töltöttek már frontszolgálatban. Pestszentlőrincen a 38. gyalogezredből többek között

¹⁵ WIMMERTH: HD. 27. o.

¹⁶ Hamincas... 300–303. o. és WIMMERTH: HD. 27–31. o.

¹⁷ KOVÁCS Vilmos: „Inkább egy vödör veríték a gyakorlólátér, mint egy csepp vér a harcmezőn” – Gyakorlólátérek és kiképzés a hátszágban az első világháború időszakában. In: A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12. Budapest, 2011. 283–290. o. és Magyarázó és harctéri példák a gyalogsági gyakorlati szabályzat egyes pontjaihoz. Budapest, 1920.

¹² Ez ma a Kispesti Hőerőmű területe, akkoriban mocsaras rész. Egyébként mind a textilgyár, mind a hőerőmű Lőrinc területén van, az elnevezés ellenére. Holttest a gyakorlólátér. Kispeszt–Szentlőrinc, 1915. március 20. 5. o., Pestszentlőrinci halotti anyakönyv, 38/1915.

(<https://familysearch.org>)

¹³ Hadtörténelmi Levéltár II. 466/b. 1. doboz, 303. lap.

¹⁴ WIMMERTH: HD. 35. o.

A Szemere-lövölde (ma Zila Kávéház), 1910-es évek (fent); Prokopp Sándor a lövöldében, 1912 (lent)

Sebők Mihály

Csillag Pál

oktató volt Sebők Mihály hadnagy önkéntes kiképző 1915 tavaszán, Kalmár Illés tizedes az önkéntes iskolánál 1915-ben, Csillag Pál tizedes 1916-ban, valamint 1918-ban Vásárhelyi István géppuskás oktató. Valamennyi településre, ahol katonaságot helyeztek el, állomásparancsnokot neveztek ki. Az összeomláskor a Lőrincen állomásozó katonai alakulat (helyőrség) állomásparancsnoka mellett Rév György állomástiszt intézte az adminisztratív ügyeket.¹⁸

Civilek a rend fenntartásában

A kiképzés fontos helyszíne volt a Lőrinc központjában elhelyezkedő Szemere Miklós birtokos által létrehozott lövölde¹⁹. Szemere országgyűlési képviselő és a Budapesti Egyetemi Atlétikai Club elnöke volt, nem véletlen hát, hogy miután megvásárolta a lőrinci birtokot, az akkori villamos végállomás mellett modern löteret létesített. Ez a háború előtti tíz évben jelentős sportesemények helyszíne volt, és itt készült fel Prokopp Sándor jogászhallgató, aki az 1912-es stockholmi olimpián aranyérmet nyert lövészetben.²⁰ 1914-ben Szemere a lövölde díjmentes használatát ajánlotta fel a szeptember 13-án megalakult Budapesti Polgárőrség kiképzéséhez, és „intézkedett,

hogy a telep reggeltől estig rendelkezésére álljon”²¹. „A polgárőrség nem katonai, hanem katonai fegyelem alatt álló testület.”²² Feladata a hadba vonuló rendőri állomány helyett, illetve a lecsökkent rendőrségi létszám mellett 12 és 24 órás szolgálatokkal a közbiztonság fenntartása volt. A rendőrség látta el őket fegyverrel, egyenruhájuk azonban nem volt, polgári öltözetet viseltek, bal karjukon „Polgárőr” feliratos nemzeti színű karszalaggal.²³

Az 1914. október 24-én megalakult Önkéntes Őrsereg már a megalakulása előtti napon szintén igénybe vette Szemere lövöldjét: „Az I. számú kerülethez tartozók élestöltéses főgyakorlata pénteken délután lesz a szentlőrinci lövőtérén.”²⁴ Az Önkéntes Őrsereget a hátszágban védelmet élvező objektumokhoz kirendelt katonaság fölváltására szervezték. A katonákat a frontra vezényelték, a hidak, közcélú épületek, üzemek védelmét pedig az őrsereg látta el. A fegyverbe állított 9000 önkéntes fizetést nem kapott. Az egyenruhát is saját költségükön kellett beszerezniük.²⁵

1915-től aztán a frontra induló katonák foglalták le a lövőházat, „melyben kora reggeltől késő estig céllövő-gyakorlatok folynak: közös ujoncok, honvédbakák puffogatnak naphosszat...”²⁶.

Védvonal Budapest körül

De nemcsak a kiképzésre érkezett újoncok és lövészetet gyakorló polgárőrök voltak jelen Pestszentlőrincen, hanem a háború első szakaszában a főváros védelmére rendelt tüérek is.

1914. augusztus 31-én a belügyminiszter elrendelte a Duna vonalának erősítését. Hivatalosan ez nem függött össze a kitört háborúval, mert már korábban is tervezték, az időzítés mégis azt a látszatot keltette, hogy egy végső védelmi vonalat építenek ki, ha a front teljesen összeomlana, aminek a nagyarányú orosz offenzíva kibontakozása idején meg is volt a veszélye. Meglepő lehetett, hogy a Duna vonalának védelmében az erősítési munkálatok miatt

¹⁸ DOROMBY József: A volt cs. és kir. 38. gyalogezred története és emlékkönyve. Budapest, 1938. 322–323., 444., 398. o.

¹⁹ Az épületben ma a Zila kávéház és Krisztina cukrászda működik.

²⁰ KOVÁCS Márk: Prokopp Sándor (1887–1964). Pestszentlőrinc és a magyar lövészet első olimpiai bajnoka. Budapest, 2011.

²¹ Pesti Napló, 1914. szeptember 15. 9. o.

²² Pesti Hírlap, 1914. szeptember 14. 6. o.

²³ Magyarország az első világháborúban. LEXIKON. 548. o.

²⁴ Budapesti Hírlap, 1914. október 20. 8. o.

²⁵ Magyarország az első világháborúban. LEXIKON. 528. o.

²⁶ Pesti Hírlap, 1915. november 3. 14. o.

A „Kőhíd” a Budapest–Cegléd–Szolnok-vasútvonal felett, a mai Ráday Gedeon utca folytatása, 1900-as évek

„a belügyminiszter Budapest székesfőváros területén és egész határában a lövöldözést (vadászatot, céllövést stb.) a tűzijátékot, rakétabocsátást és görögtűz gyújtását, valamint a mindezekhez szükséges anyagok árusítását szigorúan tiltja”²⁷.

A védelmi vonal körülölelte egész Budapestet. A keleti és a nyugati vártüzér-parancsnokságra, összesen hét szakaszra oszlott. A keleti rész a soroksári (IV.), kőbányai (V.), rákosszentmihályi (VI.) és rákospalotai (VII.) császári és királyi tüzérszakasz-parancsnokságra tagolódott. Pestszentlőrinc területe a kőbányai alá tartozott.

A védelem nyomvonaláról a parancsnokság által 1914 novemberében felmért, ide telepített telefonálóások elhelyezkedéséből nyerhetünk tájékozódást. Észak felől a Rákos vasútállomástól a mai Kozma utcai izraelita temető területén lévő egykori robbanóanyaggyár érintésével a mai Új köztemetőn keresztül az úgynevezett „Hármas” határpontnál (Budapest-Kőbánya, Pestszentlőrinc és Rákoskeresztúr határa, ma a Tünde utca vége) érte el Pestszentlőrincet, majd annak közepén húzódott keresztül. Átvezetett a Budapest–Cegléd–Szolnok-vasútvonalon (Kőhíd), majd a kavicsbánya mellett (Ráday utca), és elérte a Szarvas csárdát. Innen vélhetően a Petőfi utca vona-

lán elhaladt az óvoda és a templom előtti tér mellett, egészen a Gloriette-ig (Gilice tér), majd az ettől délre található úgynevezett Sashegy volt az utolsó lőrinci telefonos megfigyelőpont. A védelmi rendszer továbbhaladt délnyugat felé, kettévágta a lőrinci kertgazdaság (a mai Kispest-kertváros és a Jánosmízei vasút közötti terület) Vecsés felé elnyúló földjeit, keresztezte a szeméttvasút és a kavicsbányai vasút vonalát, majd Soroksárpéterit északnyugat felől megkerülve érte el Soroksárnál a Dunát.²⁸

„A környékén sáncokat ástak, melyekben ágyukat és gépfegyvereket is helyeztek el. A sáncok előtt 6 sorosan áthatolhatatlan tüskés dróttakadály volt – farkasvermekkel. Bent voltam egyik részében. Csodálatos labirint! A gyalogság számára lövések – srápnelmentes tetők alatt – folyosók padokkal, hol pihenhettek, sőt fűthető szobákkal a felváltottak számára. Körbe-körbe egy-egy ágyú ásít, s megbújik a gépfegyver.” [...]

„A sáncokhoz tüzéreket rendeltek ki. Az ország minden részéből behívott vártüzérek voltak ezek 28-40

²⁷ Budapesti Hírlap, 1914. szeptember 6. 15. o.

²⁸ Hadtörténelmi Levéltár II. 466/b. 1. doboz, 567. és 608. lap. Elképzelhető, hogy ennek, vagy egy 1919-ben épített erődítésnek volt a része az 1940-es években még meglévő bunker a Csévéző utca és a Gyömrői út sarkán, illetve a Gilice térenél. Sváb Ferenc szíves közlése.

A Gloriette Pestszentlőrincen, 1900-as évek

éves korig. Nagyon sok intelligens ember volt közöttük, s többel jó ismeretségbe jutottam. Egy-kettő elhozatta a családját is. Rendszerető, tisztaság kedvelő, istenfélő emberek voltak, kikkel sohasem volt semmiféle összeütközésünk. 1915. július elején átvitték őket Kőbányára, s helyükbe egy cseh, lengyel, magyar tüzérszázad jött.²⁹

Kőbányán a Maglódi út 101-ben és Pestszentlőrincen, a Bókay Árpád utca 69-ben, Pethe Lajos főhadnagy vezetésével a 9/IV. királyi magyar népfőlkelő tüzérszakaszt helyezték el 184 magyar katonával. Egy 1915. szeptemberi felmérés szerint többségük a komáromi 12. és a győri 19. hadkiegészítő kerületből származott. Őket 1915 nyarán a vegyes légénységű 3. vartüzérezred 21. tábori százada váltotta Otto Lechle főhadnagy vezetésével. A légénységet főként cseh, lengyel és délvidéki, valamint Pozsony környéki magyar katonák alkották. Ők a Bókay Árpád utca 107–108. (illetve később 150.) és a Wlassics Gyula utca 49. alatt szálltak meg.³⁰

²⁹ WIMMERTH: HD. 26. o.

³⁰ Hadtörténelmi Levéltár II. 466/b. 1. doboz, 234., 316. és 323. lap. Az akkori Bókay utca 69. ma már nem létezik, a

1916 februárjában az alábbi napirend szerint éltek a mindennapjaikat. Negyed 8-tól fél óra tornagyakorlat (csuklógyakorlat), 8-tól fél 12-ig (20 perc szünettel) hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken ütegygyakorlat, szerdán mérési gyakorlat (teodolittal³¹), szombaton menetgyakorlat. Délben jelentés (raport), déltől kettőig étkezés (menázi). Kettőtől ötig hétfőn, kedden és csütörtökön menetgyakorlat (lábgyakorlat), kedden és pénteken őrszolgálat, szerdán és szombaton tiszt iskolával együtt. Öt órakor parancshirdetés, öttől kilencig kimenő. Vasárnap templomlátogatással kezdődött a nap. Délig a hadsereg dicső tetteiről hallgattak ismertetést a katonák, majd a kétórás parancshirdetés után kilencig kimenőt kaptak.³² Ha az újoncok folyamatos kiképzése, lögyakorlata nem lett volna elég ízelítő a lőrincieknek a háborúból, a tüzérek védekezésre való előkészítése kellően megteremtette a harctéri hangulatot a korábban csöndes község lakosai számára. „Két ízben 1915. február 19-én, s rá egy-pár héttel kombinált támadással gyakorlatot tartottak. Ropogott a fegyver, csörgött a gépfegyver, s bömböltek az ágyuk. A környéken az ablakok mind betörték, sőt a Gloriette ablakrámaja is kirepült. Pedig csak 7 centiméteresek voltak. Milyen lehet akkor a 42-esek hatása? Engem figyelmeztetett az egyik tüzemester, hogy nyissam ki az ablakaimat. Nem is tört be egy sem, de az egész épület remegett. Érdekes, hogy az ágyuk irányítására a parancsot a budai János hegyről adták fényjelzéssel.”³³

A közvetlen veszély elmúltával aztán a védelmi vonal fontossága is csökkent. Egymást érték a kedvezmények. 1915 júniusában a szőlőterületek művelését engedélyezték, igaz, mivel „ezeknek a tulajdonosok által való kezelése a háború tartama alatt lehetetlen, mert katonai szempontból nem engedhető meg, hogy az erődítési művek belsejében ismeretlen polgári egyének, habár csak rövid ideig is, tartózkodjanak”, ezért „a budapesti cs. és kir. hadfőparancsnokság úgy intézkedett, hogy az erődítményeken belül levő szőlők kezelését a katonai kincstár költségén, a

Bókay utca folytatásában, a mai Margó Tivadar utca páratlan oldalán volt saroktelek, a Bókay utca 107. a mai 25-nek, a 108. a mai 40-nek, míg a 150. a mai 84-es számnak felel meg. A Wlassics utca számozása nem változott.

³¹ Szögmérő műszer, két pont közti szögtávolságot mér.

³² Hadtörténelmi Levéltár II. 466/b. 3. doboz, 57. lap.

³³ WIMMERTH: HD. 26. o.

*szőlőművelésben szakképzett katonai egyén vezetése alatt a szőlőművelésben jártas katonák által fogja végeztetni*³⁴.

Majd a vadászati tilalmat is feloldották Zugló és Gu-bacspusztá határában. 1916 decemberében Kőbánya területén szintén a vadállomány elszaporodása miatt, és mert *„az 1914. év őszén elrendelt vadászati tilalom a dunai erődítési vonal megszüntetése következtében katonai szempontból feleslegessé vált*³⁵.

*„1917 őszén lebontották a főváros védelmére épült 30 millióba került sáncokat is, mely kettészelte községünk területét. A beépített deszka és gerendákat persze potom áron elkótyavetyélték; a drótokat pedig felcsavarták és elvitték az – olasz harctérre.*³⁶

A katonák rokonsága is rendszeresen megjelent Pestszentlőrincen: *„A szombat és vasárnap mindig a sokadalom napja volt. Annyi menyecske asszony, öreg ember és gyerek jött látogatába, hogy két-három falu is kitelt volna belőlük. Egész néprajzi kiállítást produkáltak. Aztán az a sok és hatalmas batyu, meg kosár, tele mindenféle jóval. Két napig nem is lehetett mást látni, mint az utcákon hosszú sorban ülő vidékieket, kik várták a gyakorlat végét, hogy aztán megnyissák a magukkal hozott éléskamrákat, s jól tartsák övéiket. Itt láttam fehér, puha kalácsot, buzakenyeret mindig, állandóan, még akkor is, mikor mi már egy éve a kukorica kenyeret ropogtattuk.*³⁷

A nagy háború marketingje

Háborús utcanévek

A Kispesttől való elszakadás után hat évvel érett meg az idő arra, hogy Pestszentlőrinc utcanéveit rendezék. Szemere Miklós ugyanis az 1902-ben megvásárolt hatalmas lőrinci birtokából lakóingatlanok számára jelölt ki területet. Így jött létre a kavicsbánya két oldalán két telep, amelyeket a birtokosról neveztek el. 1910 körül megszületett az Ó-Szemeretelep³⁸, majd

később a Miklóstelep. Így 1916 tavaszán, a háború közepén – azonkívül, hogy néhány korábbi utcát újra-neveztek (pl. a korábbi Eperfasor, Bánya, Apaffy helyett Petőfi, Bem és Bethlen utca) – az egész Miklós- és Ó-Szemeretelep kialakuló, illetve már meglévő utcahálózatát kellett névvel ellátni.

Az Ó-Szemeretelep utcái ekkor nyertek először nevet. Legtöbbjüket az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország jeles hadvezéereiről nevezték el (Conrad, Dankl, Hadfy, Jenő főherceg, József főherceg, Kövess, Szurmay, Tamásy, illetve Hindenburg és Mackensen), akiknek főként 1914 decemberében a limanovai csatában és 1915 májusában a gorlicei áttörésben volt fontos szerepük. Oroszország a háború elején hatalmas sikereket ért el, mélyen benyomult az Osztrák–Magyar Monarchia területére, elfoglalta majdnem az egész Galícia tartományt. A front Magyarország határán, a Kárpátoknál húzódott. A limanovai csata 1914. december 3–11. között zajlott. Ekkor sikerült megállítani az orosz hadsereg előrenyomulását Nyugat-Galíciában, Krakkótól délnyugatra. Ezt 1915. május 2-án követte a gorlicei áttörés, amikor is a központi hatalmak támadásának hatására az orosz front összeomlott. 1915 szeptemberére sikerült visszafoglalni az addig elvesztett galíciai területeket, illetve Orosz-Lengyelországot.³⁹

A kicsiny telepet az ekkor még csak trónörökös főhercegről elnevezett Károly Ferenc⁴⁰ utca és a

Nagyszalonta, és Borics Pál utca határolja.

³⁹ Franz Conrad von Hötzendorf osztrák–magyar tábornagy, vezérkari főnök tervezte meg az oroszok elleni hadműveleteket 1915 májusában. A limanovai csatában Hadfy Imre gyalogsági tábornok, Szurmay Sándor gyalogsági tábornok, a gorlicei áttörésben Viktor Dankl vezér ezredes, Habsburg-Lotaringiai József Ferdinánd Szalvátor főherceg tábornok, Kövess Hermann tábornagy vett részt. Habsburg-Lotaringiai Jenő főherceg tábornok 1914 decemberétől az 5. hadsereg parancsnoka a balkáni hadszíntéren. Tamásy Árpád tábornagy a przemysli erőd védelmében vett részt, a vár feladásakor, 1915. március 22-én orosz hadifogságba került, ahonnan csak 1918-ban szabadult. Paul von Hindenburg német tábornagy vezette az 1914 végi lódz-krakkói hadműveletet, amelynek része volt a limanovai csata is. August von Mackensen német tábornagy a 11. német hadsereg (8 német és 3 osztrák–magyar hadosztály) parancsnokaként a gorlicei áttörés egyik vezetője volt.

⁴⁰ Habsburg-Lotaringiai Károly Ferenc József főherceg I. Ferenc József halála után, 1916 végén osztrák császár és IV. Károly néven magyar király lesz.

³⁴ Borászati Lapok, 1915. június 6. 251. o.

³⁵ Köztelek, 1915. november 6. 1613. o. és Fővárosi Közlöny, 1916. december 1. 2236. o.

³⁶ WIMMERTH: HD. 47. o.

³⁷ WIMMERTH: HD. 35. o.

³⁸ Az elnevezés a mai Szemeretelep vasút felé eső, északi-keleti részét jelöli. Területét a mai Honvéd, Nyíregyháza,

feleségéről elnevezett Zita tér fogta közre. De kerültek ide a fegyvernemeket idéző utcanevek (Honvéd, Huszár és Tüzér utca), melyek változatlan formában ma is léteznek.

Ahogy korábban a Tulipánteleg esetében, úgy a Miklósteleg egy részén is Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tiszviselőkről neveztek el utcákat. (Pl. a ma is meglévő: gróf Ráday Gedeon főispán, dr. Székely György főügyész, Holló Lajos képviselő). De itt is adta magát a háborús tematika. A politikusok mellett utcát kaptak a hadászathoz kapcsolódó fogalmak is, mint az Árkász és a Hidász. Ma is létezik az Akadály és Fedezék utca. A lőszergyártásra berendezkedett Lipták-gyárra, illetve a már ekkor Pestszentlőrincen tervezett lőszergyárra utalva a Miklósteleg téglagyár és lövölde⁴¹ közötti részén megszületett az Ágyú, Gránát, Karabély, Kartács, Löveg, Tarack utca. Ekkor neveztek el utcát Lőrincen a fő szövetséges Vilmos császárról is (a korábbi Kossuth Ferenc utcát), amely aztán 1929-től az őszirózsás forradalom idején meggyilkolt Tisza István nevét viselte. Igaz, a helyiek az utcát az 1930-as évekig minden változás ellenére eredeti nevén, Vasút utcának ismerték. A legtöbb háborúra utaló nevet 1929-ben megváltoztatták, de a Szemeretelepen néhány hadvezér neve 1945-48-ig fent maradt az utcablákon. Szurmayer pedig 2013-ban újra visszakerült (Szurmayer tábornok utca).⁴²

⁴¹ A mai Haladás és Ráday Gedeon utca közötti területen.

⁴² Az utcanevek részletes magyarázata megtalálható a To-

Háborús képeslapok

Burchard Bélaváry István

(Mád, 1864 – Pestszentlőrinc, 1933)

Burchard Bélaváry István⁴³, a pestszentlőrinci köztudós festőművész életkora miatt ugyan nem vett részt a háborúban, de a huszárok és a lovak iránti rajongása több háborús témájú festmény elkészítésére sarkallta 1914-ben. Ezek közül jelenlegi ismereteink szerint 15-öt használtak fel képeslapokhoz, amelyeket Bécsben a Postkartenverlag Brüder Kohn, Wien I. (B.K.W.I.) adott ki képeslapon, továbbá az egyiket a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatala, Budapesten.

A képeslap mint kommunikációs eszköz a XIX. század második felében vált egyre népszerűbbé. Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1885-től engedélyezték a magán képeslapkiadást az állami levelezőlapok mellett.

A századfordulóra javában virágzó képeslap műfaj változatos technikákat (pl. kollázs, montázs, karikatúra, fotó, festmény) eredményezett, a tömegcikké váló képeslapok színvonala a giccstől a művészi alkotásig széles skálán mozgott.⁴⁴

A háború alatt a képeslapok mint üzenethordozók jelentősége felértékelődött: egyrészt a feladó célba juttathatta általuk üzenetét, másrészt a képek további, a kiadó vagy készítő szándékának megfelelő mögöttes üzeneteket hordoztak. Az egyen, sárga, zöld vagy rózsaszín tábori levelezőlapok mellett nem véletlenül jött divatba, hogy a fronton szolgálatot teljesítők, hadifoglyok maguk készítettek individualizált képeslapokat (pl. nyírfakéregből, virágokkal díszítetteket, rajzoltakat).

mory Lajos Múzeum honlapján (www.muzeum18ker.hu).

⁴³ Művészeti tanulmányait San Franciscóban, Párizsban és Firenzében végezte. Itt ismerkedett meg a szintén festő Enrica Coppinivel, akivel 1899-ben házasodtak össze. Két lányuk született, az idősebb – Alice – is festő lett. 1904-ben költöztek Pozsonyba, ahol Bélaváry a helyi művészeti élet vezetője volt. 1917-ben vásárolták meg a 16 éves Alice nevére a pestszentlőrinci Erzsébettelepen az Árpád utca 3. számú házat, ahová a művészcsalád a háború után költözött.

⁴⁴ NOVOTNY Tihamér: Az első világháborús katonaművészek. Múzsák Közművelődési Kiadó, Bp. 1987. 107–110. o.

Külön csoportot alkotnak a korszak képeslappaletáján azok, amelyek propaganda céllal, elsősorban a hátországiak számára készültek, és az eladásukból származó bevételt hadiárvak és özvegyek segélyezésére fordították. A propaganda képeslapok visszatérő témája a csatában bátran helytálló, a hazát tűzvízen védelmező katona, a bajtárs, a dicsőséges háborúban harcoló névtelen hős. Ez utóbbiak sorába tartoznak azok a képeslapok is, amelyeket Burchard Bélaváry István festményei díszítettek.

A „Honvéd huszárok (Vörös ördögök)”⁴⁵ felirattal kiadott képeslapsorozatban hat Bélaváry-festmény jelent meg. Ezek jellemzően tradicionális csataképek mintáját követő lovas küzdelmek, ahol vörös nadrágot, kék dolmányt, vörös csákót, a hátukon karabélyt, oldalukon kardot viselő huszárok szemtől szemben harcolnak az orosz katonákkal. (Pusztítás, Üldözés, Éjjeli riadó, A kozák kard átadása).

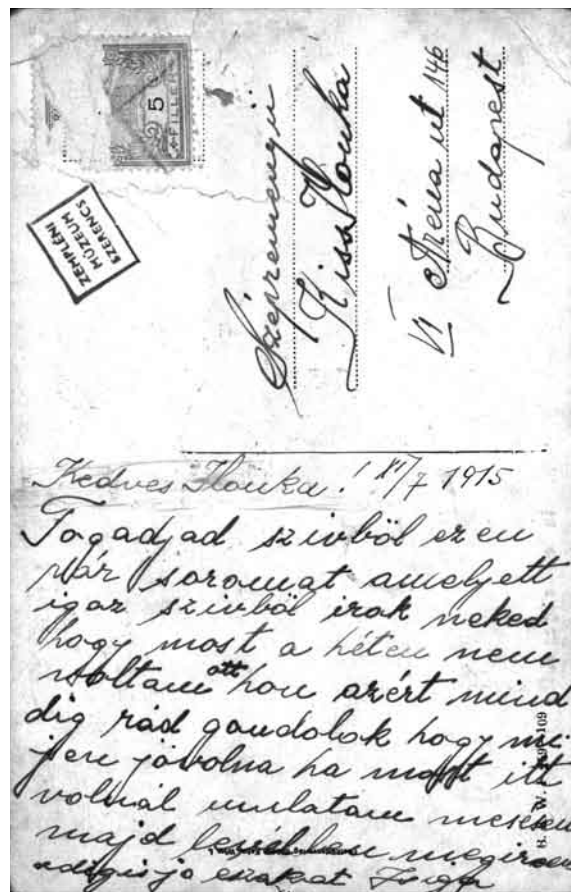
Az alapvetően naturalisztikusan megfestett csatajelenetek rendkívül mozgalmasak. A festő a nagy forgatagból általában csak néhány küzdő alakot emel ki részletesebben, akik a bátor, rendíthetetlen és erős huszárt testesítik meg. Az „Egy öt ellen!” feliratú képeslap például egyetlen huszárt ábrázol, amint öt orosz lovassal hadakozik, hasonló témájú a magyar hadsegélyező hivatal által kiadott „Rohamra!”. Két portré képeslap is ismert, ezek szintén huszárokat ábrázolnak: az egyik egy káplárt⁴⁶, a másik egy kapitányt.

Kiválik a sorból a „Vision” feliratú lap, amelynek előterében egy csukaszürke egyenruhába öltözött gyalogos katona áll, amint a lángtengeren előretörő német–osztrák–magyar csapatokat szemléli.

Bélaváry a Monarchiával szövetséges országok katonáit is megörökítette. Míg a huszáros lapokon a küzdő lovasokon van a hangsúly, „A szent háborúban” című Törökország háborúba való belépésének állít emléket: előterében két lovas vágat büszkén, kezük-

⁴⁵ A „vörös ördög” megnevezést az I. világháború idején az oroszok ragasztották a huszárokra az 1914. augusztus 17-i tragikus végű gorodoki huszárroham után, melyben a magyarok az erős tűzvédelmi védelem ellenére hősiességgel küzdöttek. A megjelölést a budapesti 1. honvéd huszárezred és a m. kir. 5. honvéd lovashadosztály (ők vettek részt a gorodoki ütközetben) is használta, 1914 őszén pedig Mérei Adolf és Béli Izor „Vörös ördögök” címmel énekes alkalmi játékot mutatott be.

⁴⁶ Altiszt

ben a török lobogóval, a háttérben az Isztambult jelképező Kék mecset képe jelenik meg. A „Weltkrieg 1914–1915” (Világháború 1914–1915) montázsszerű összeállításban, hatásos képi kifejezőeszközökkel demonstrálja a magyar, osztrák és német csapatok erejét, a győzelem dicsőséges pillanatát. Az ábrázolás központjában magyar és német zászló, az osztrák címer, alattuk a vonuló hadsereg kivont karddal tör előre, körülöttük ágyú, léghajó, repülőgépek és egy felégetett város látványa tárul elénk, az előtérben az ellenség menekülő alakjai láthatóak. Ugyancsak a háborús propaganda jelenik meg a német–osztrák–magyar és török bajtársiasságot ábrázoló „Bajtársak” és „Vállvetve” című lapokon.

Bélaváry felesége, Rica Coppini, aki szintén képzett festőművész volt, ugyanekkor Károly Ferenc József (a későbbi I. illetve IV. Károly császár és király) trónörököséről festett portrét.⁴⁷

Burchard Bélaváry István képeslapként közétett

⁴⁷ A képeslapok jelen kiadvány 67–69. oldalán láthatóak.

háborús festményei nem sorolhatók a kifejezetten művészeti alkotások közé – mint pl. Vaszary János, Mednyánszky László vagy Rippl-Rónai József munkái – sokkal inkább egy mesterember-festő képeiről van szó, aki akadémista képzettség birtokában nosztalgikus csatajeleneteket, illetve idealizált katonaportrékat festett, amelyek kitűnően szolgálták azt a célt, amiért a kiadó megrendelte őket: a háború dicsőítését.⁴⁸

Három katona története

Moziigazgató a fogolytáborból
Szentmáriai Lajtos Elemér
(Székesfehérvár, 1891 – Budapest, 1947)

Katonacsaládba született, két bátyja szintén katonatiszt, Géza császári és királyi tüzér főhadnagy, Árpád honvédszázados volt. Lajtos Elemért 1912. szeptember 1-jén avatták hadnaggyá, és az 1. honvéd gyalogezredhez helyezték. A világháborúban az orosz fronton harcolt, részt vett az Uzsoki-szoros védelmében, a Sianki melletti harcokban.⁴⁹

1915. január 1-jén Uzsoknál orosz hadifogságba került. Még 1915 januárjában Tomszkba vitték. Február elején Krasznajarszkba, a hónap végén pedig társaival együtt a Bajkál-tó közelébe, Nizsne-Udinszkba szállították.

A szibériai tiszti fogolytábor szellemi életét Lajtos vezette. „A legelső között volt, ki oroszul megtanult, orosz újságokat magyarra fordított s a fordításokat a „Figyelő” nevű újságban adta ki minden anyagi érdek nélkül. Ez az újság volt a tiszti- és legénységi tábornak egyedüli híradója.”⁵⁰ Négy évfolyamon keresztül jelent meg ez a 3-5 íves kézzel írott újság, a 900. számát 1918. március 10-én ünnepelték.⁵¹

„Lajtos Elemér főhadnagy úr sokat foglalkozott szökési tervekkel is. [...] Felkeresett néhány – a táborunk közelében lakó – orosz családot, hogy egyrészt a velük való érintkezés folytán a nyelvet és szokásaikat – amit szökéséhez feltétlenül szükségesnek tartott – könnyebben elsajátítsa, másrészt keresett valakit, aki segítené őt a szökésben. Így ismerkedett meg jelenlegi feleségével, annak családjával is. Hamarosan megkedvelték egymást, sőt rövid ismeretség után egymásba szerettek. [...] 1915 telétől kezdve ismételten kért engedélyt nősülésre, hazulról. Éveken át várt választ kérvényeire, de választ sohasem kapott.”⁵² Végül az engedély hiányában is megnősült.

„Az esküvő után a főhadnagy úr és neje elkülönítettek magukat az orosz társaságtól és hadifogoly tisztekkel voltak együtt. Minden gondolatuk a hazajutás körül forgott.”⁵³

Lajtos Elemér tehát 1917 nyarán elvette Ljuba Pavlovna Mokroguzovát, akit a későbbiekben csak Liliként emlegettek. De még érdekesebb, hogy ezt miként tudjuk meg. A házasságot utólagosan, 1918 novemberében jegyezték be a pestszentlőrinci házassági anyakönyvbe. Ugyanis az Oroszországot felforgató forradalommal és polgárháborúval mit sem törődve, három évi raboskodás után 1918 nyarán Lajtos feleségével Kínán keresztül megszökött a fogságból. Ötheti út után ért haza. Utólagosan megkapta az engedélyt, így november 20-a körül itthon is hivatalosan bejegyezték a házasságot. A vagyontalan pár ideiglenesen Pestszentlőrincen, Elemér bátyjához, Árpádhoz költözött, aki a Batthyány utca 37. szám alatt lakott.⁵⁴

Lajtos Árpád már 10 évvel korábban is Pestszentlőrincen élt. Végigharcolta a háborút, az orosz fronton sebesülést, az olasz fronton gázmérgezést szenvedett. Valószínűleg az ifjú házaspár ezekben a nehéz napokban nála húzta meg magát, ezért jegyezték be házasságukat Lőrincen.

Mindhárom testvér részt vett az 1918–1919-es eseményekben, bár nem azonos oldalon. Árpád az egyik fő szervezője volt 1919. június 24-én a tanácsköz-

⁴⁸ RÓZSA Miklós: Háborús Művészetünk. In: A mai magyar művészet. Képzőművészeti anthológia. Szerk.: Gyöngyösy Nándor, Budapest, 1916. 14. o.

⁴⁹ DEREÁNÓ Ödön: A m. kir. „IV. Károly király” volt 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma. Budapest, 1939. 314. o.

⁵⁰ Szabolcs Ernő e. ü. zászlós igazolása, 1918. augusztus 5. (BFL VII. 18/d.) 1920 13/0290 31–32. l.

⁵¹ Cserhelyi Vince levele Lajtostnak. (BFL VII. 18/d) 1920 13/0290 115. l.

⁵² Wisnyovszky Sándor tartalékos zászlós igazolása, 1918. augusztus 11. (BFL VII. 18/d) 1920 13/0290 35–36. l.

⁵³ Szabolcs Ernő e. ü. zászlós igazolása, 1918. augusztus 5. (BFL VII. 18/d) 1920 13/0290 31–32. l.

⁵⁴ Budapesti Czim- és Lakásjegyzék 1922–1923 (28. évfolyam) 762. o.

társaság elleni ludovikás ellenforradalomnak. 1919 novemberében a demarkációs vonalon lőtték le.⁵⁵ „Másik bátyám pedig szintén elveszett számunkra a vörös uralom alatti magatartása miatt.” „Géza bátyámmal, ki a IV. vörös hadtest vezérkari főnöke volt, semmi összeköttetésben nem álltam és nem állok. Vele utoljára 1919. április végén találkoztam.”⁵⁶

Elemér 1918. november 5-én századosi rangját megtartva belépett a budapesti államrendőrségi karhatalomba, vagyis a védőrségbe, amely Budapest közbiztonságát szavatolta a forradalmi időszakban. 1919. március 21-e után a volt tiszteket a kommunisták felszólították, hogy lépjenek be a vörös hadseregbe. Lajtos ezt el szeretne volna kerülni, ezért „tudván, hogy nyilvántartanak a vörös őrségnél, mint volt védőrtisztet, április 6. körül oda bevonultam, remélve, hogy így kikerülök a vörös hadsereget s valahol egy csendes állásban félrehúzódva családommal átélem a rémuralom korát”⁵⁷. A vörös őrségnél, mely a védőrséghez hasonlóan a belső karhatalmat jelentette, Lajtos a 2. számú rendészeti ezred parancsnoka lett.

Július 20-án a parancsnokképző tanfolyamhoz nevezték ki tanárnak, ide azonban csak augusztus 1-jén érkezett meg, amikor az már ismét Ludovika Akadémia. Ekkor belépett az ellenforradalmi nemzeti hadseregbe.

1919 augusztusában feljelentést tettek ellene, miszerint a százados a forradalom alatt bolsevik érzelmű volt, és ilyen irányba nevelte a legénységet is. A vizsgálat megindult. Lajtost novemberben a Ludovikáról az V. vidéki nyilvántartó parancsnoksághoz (decemberben már soroksári járási katonai parancsnokság) helyezték át. Itt a soroksárpéteri tiszti nyilvántartó és illetékrendező hivatal vezetésével bízzák meg, ami egyet jelentett azzal, hogy a román megszállást követően a soroksárpéteri karhatalmi parancsnokság vezetője, vagyis 1919

⁵⁵ Magyarország az első világháborúban. LEXIKON. 439. o.

⁵⁶ Lajtos Elemér levele a katonai parancsnokság ügyészségnek, 1919. december 12. (BFL VII. 18/d) 1920 13/0290 42. l. és Szentmárai-Lajtos Elemér jelentése a budapesti magyar katonai kerületi parancsnokság ügyészségének, 1919. november 12. (BFL VII.18/d) 1920 13/0290 27–28. l.

⁵⁷ Szentmárai-Lajtos Elemér levele az igazoló bizottságnak, 1919. október 16. (BFL VII. 18/d) 1920 13/0290 18–20. l.

Lajos Árpád

Lajos Elemér

novemberétől ő felügyelte a község közbiztonságát.⁵⁸ 1920. január 18-án még a soroksárpéteri Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (a későbbi kormánypárt) is támogató levélben védte Lajtost: „aki pedig úgy a családi életében, mint a társadalmi és hazafias munkálkodásában és hivatalos ténykedésében oly tiszta jellemnek és makulátlan keresztényi és hazafias érzésnek adta tanújelét, mint ő, az semmi esetben sem követhetett el olyasmit a múltban, ami egy ilyen feljelentést megokolttá tehetné.”⁵⁹

1920. október 1-jével, rangja megtartása mellett, mint katonai szolgálatra alkalmatlan rokkantat, nyugalománya helyezték. Ekkor Kispesten a Kosuth utca 14-et választja lakóhelyéül. Végül 1921. december 30-án az ellene folytatott eljárást jogerősen megszüntették „mert a gyanúsított az 1921. december 22-én kelt magas elhatározással kegyelmet nyert”⁶⁰.

Lajtos nehéz évei nem tartottak sokáig. 1923-ban szerződtek a Corvin filmszínházhoz mint titkárt, és innen gyorsan ívelt felfelé a karrierje. 1925-ben a mozi igazgatójává nevezték ki.⁶¹ Szívén viselte a magyar film sorsát, minden általa igazgatott moziban előszeretettel tűzött műsorra magyar alkotásokat. 1935-ben az Átrium filmszínház igazgatója lett, oda is költözött a Margit körút 55-be, az első emeletre.

⁵⁸ Lajtos Elemér 1919. október-decemberi beadványai. (BFL VII. 18/d) 1920 13/0290, 18–20., 27–28., 42. l.

⁵⁹ A soroksárpéteri Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja levele az államügyészségnek. (BFL VII. 18/d) 1920 13/0290 47. l.

⁶⁰ Határozat (BFL VII. 18/d) 1920 13/0290 107. l.

⁶¹ Budapesti Hírlap, 1925. október 4.

1941-ben megkapta a Teréz körúti Scala filmszínház üzemeltetési jogát,⁶² de az új háború ismét nem hagyta nyugodni. Reaktiválta magát, és kihasználva a hadifogolytáborban szerzett orosz nyelvtudását, a hadsereg központi megfejti részlegénél dolgozott az orosz táviratokon.⁶³ A második világháborút is túlélve rövid időre az Új Szó újságírója lett.⁶⁴

1947-ben a 30 évvel korábban a szibériai hadifogolytáborban megkötött és Pestszentlőrincen bejegyzett házasság a férj halálával ért véget.⁶⁵

Katonaszökevényből szakács *Benkő András*

(Pusztaszentlőrinc, 1891 – Budapest, 1957)

Pusztaszentlőrincen, a majorságban született. Édesapja, Benkő István gazdatiszt, intéző volt ott. András az iskola befejezése után egy műbútorasztalosnál lett inas Cegléden. A segédlevél megszerzése után két barátjával elhatározták, hogy nekivágnak a hagyományos vándoriparos tanulmányútnak. Végigdolgozták a Balkánt, Isztambulban szakmunkát vállaltak egy olasz hajón, s Olaszországban, Genovában, majd Svájcban, Németországban dolgoztak.

1912-ben váratlanul érte őket a katonaszökevényi körözés, barátjával együtt átadták a német hatóságok az osztrák katonaságnak. Őt egyenesen Boszniába vitték, és egy bosnyák alakulathoz került.

1914 őszén leszerelt volna, azonban kitört a világháború. Az alakulatot az első Szerbia elleni harcokban bevetették, s ő az egyik ütközetben megsebesült a lábán. Felgyógyulása után az orosz fronton harcoló gyalogos alakulathoz osztották be, részt vett a galíciai harcokban.

1915-ben újra megsebesült, tüdőlővést kapott. Gyógyulása után, 1916-ban került az olasz frontra, az egyik tüzér alakulathoz. Több doberdói, majd isonzói ütközetben harcolt. Közben megbetegedett az egység szakácsa, s ő elvállalta a munkát. Így szolgált a front mögött 1918-ig.

⁶² Magyar Film, 1941. július 19. 5. o.

⁶³ RITTER László: A magyar rádiófelderítés a második világháborúban. In: Felderítő Szemle, 2010. június. 157. o.

⁶⁴ Népszava, 1947. szeptember 20.

⁶⁵ Budapest VII. kerületi halotti anyakönyv. 1201/1947. (<https://familysearch.org>)

Az utolsó isonzói ütközet egyikében már őket is bevetették, innen angol hadifogságba került, de csak néhány hétre, mert közben befejeződött a háború. Így hat év katonáskodás után leszerelt.

Végre megállapodhatott. A leszerelés után a Kispesti Textilgyárban kapott munkát. Ott dolgozott üzemi asztalosként, nyugdíjba vonulásáig, 1951-ig.⁶⁶

Az elfeledett soroksárpéteri hős *Hadi István*

(Pálfa, 1887 – Augustynów, 1914)

Fiatalon érkezett szerencsét próbálni Budapestre, kezdetben napszámosként dolgozott. 1910-ben vette feleségül Bittera Rózát,⁶⁷ akitől eddigre már két gyermeke született, 1907-ben István, 1909-ben pedig László.⁶⁸ A házassággal törvényesítették a gyerekeket, akik megkapták apjuk nevét. Bittera Róza Júlia Budapesten, a Ferencvárosban született. Az írástudatlan lány gyári munkásként biztosította megélhetését.⁶⁹

Házasságkötésük után nem sokkal a mai Pestszentimrére, akkori nevén Soroksárpéterire költöztek, a Petőfi (ma Címer) utca 146-ban laktak. Talán úgy érezhették, hogy révbe értek, és boldog jövő elé nézhetnek volna, azonban a XX. század második évtizede tragédiák sorozatát hozta a család számára. 1912-ben született Sándor nevű gyermekük csupán három napot élt. Az egy évvel később, 1913-ban világra jött Ferenc nevű fiuknak is csak néhány nap jutott az életből.⁷⁰

Az I. világháború kitörésekor Hadi Istvánt is bevonultatták póttartalékosként. Mivel Tolna északi részén, Fejér megye határán született, ezért a székesfehérvári császári és királyi 69. gyalogezredbe került. Az ezred katonáinak az 1914. július 26-i mozgósításkor Székesfehérvárra kellett be-

⁶⁶ Sváb Ferenc összeállítása

⁶⁷ Budapest X. kerületi házassági anyakönyv. 86./1910. (<https://familysearch.org>)

⁶⁸ Budapest X. kerületi születési anyakönyv. 1216./1909. (<https://familysearch.org>)

⁶⁹ Ferencvárosi római katolikus születési anyakönyv. 2296./1889. (<https://familysearch.org>)

⁷⁰ Soroksár II. (Soroksárpéteri) halotti anyakönyv. 111/II.-1912. és Soroksár II. (Soroksárpéteri) születési anyakönyv. 16/II.-1913 és halotti anyakönyv. 14/II.-1913. (<https://familysearch.org>)

*Benkő András a szerb frontra indulás előtt, 1914 (balra fent); Benkő a bosnyák ezredben, 1912 (jobbra fent)
Benkő (álló sorban balról a negyedik) frontharcos összejöveten, Pestszentlőrincen 1941-ben (lent)*

vonulniuk, majd Horvátországba szállították őket.⁷¹ Az első ütközetüket Sabačnál vívták augusztus 18-án. Szeptember 1-jén az oroszok galíciai előrenyomulása miatt a 69. gyalogezredet is északra vezényelték. Szeptember-október folyamán részt vettek a második lembergi csatában és az azt követő visszavonulásban. Az oroszok már mélyen bent jártak az Osztrák–Magyar Monarchia területén, ezért 1914. november 11-én az ezred elhagyta Siankit és Kreutzbergbe utazott, hogy Neu Sandec térségében adjon támogatást a Limanova városáért harcoló főerőknek.⁷²

December 5-én „*még hajnali szürkület előtt érkezett be a I. és a II. zászlóalj Bernatow-on keresztül Janów déli kijáratához és ott, parancs szerint, védelmi állást foglalt. Az ezred jobb szárnya, Augustynow keleti kijáratánál, csatlakozott a Iovashadosztály bal szárnyához, balszárnya pedig a Janow-tól Bernatow-ra vezető karban nem tartott kocsiútnál lévő szélmalmoknál csatlakozott a 44. gy. ezred jobb szárnyához.*”

„*A sokszoros túlerőben lévő ellenség mindent elkövetett, hogy hadosztályunk védelmi vonalát, mely Janow-tól keletre derékszögben tört meg, áttörje. Az állandó tüzéségi tűz a csak sekélyen kiépített fedezékekben (nagy rész lövészlyukak vagy sekélyes árkok) állandó súlyos veszteségeket okozott az amúgy is erősen megtépázott ezrednek. A századok állománya átlagban a száz főt sem érte el. Az ellenséges gyalogság éjjel nappal, hol nagyobb kötelékekkel, hol ismét kisebb osztagokkal, rajtaütésszerűen támadott.*”⁷³

A limanovai csata legnagyobb hősei az ekkor még a közelharcra nem megfelelő fegyverzettel, terepen való rejtőzködésre alkalmatlan, feltűnő kék mentében és vörös nadrágban harcoló huszárok voltak, akik 1914. december 11-én négyszer verték vissza az oroszok támadását.

A Neu Sandec felől megérkező Szurmay-hadtest végül meghátrálásra kényszerítette az ellenséget. Ezzel a győzelemmel megállították a Galícia szinte teljes területét elfoglaló orosz haderőt, és májusban sikerült majdnem az egész tartományt visszafoglalni.

⁷¹ A volt csász. és kir. 69. „Hindenburg” vezértábornagy nevét viselő gyalogezred története (1910–18) és világháborús emlékalbuma. Szerk.: Crettier Ferenc. Cegléd, 1937. 114–117. o.

⁷² POLGÁR Balázs: A limanovai csata.: Rubicon 2015/1. 23. o.

⁷³ A volt csász. és kir. 69. „Hindenburg”...114–117. o.

1922-ben december 11-ét emléknappá nyilvánították, melyet az iskolákban minden évben megünnepelek. A limanovai csatában 3400 orosz és 1200 osztrák–magyar katona halt meg,⁷⁴ köztük Hadi István, aki 1914. december 6-án esett el az Augustynów melletti csatatéren.⁷⁵

Özvegy Hadi Istvánné nehéz helyzetbe került. Előbb a háború elszakította a kenyérkeresőt a családtól, majd végleg egyedül maradt két gyermekével. Maga mellé vette ezért négy évvel idősebb hajadon nővérét, Erzsébetet, és ketten gondoskodtak a gyermekekről. Valószínűleg ismét munkát vállalt valamelyik környéki gyárban, hogy meg tudjanak élni.

1915. november 30-án, reggel négy ember életét követelte a visszaáramló szénmonoxid. A 26 éves özvegy Hadiné és két gyermeke (a 8 éves István és a 6 éves László) mellett meghalt a nővér, Bittera Erzsébet is.⁷⁶ Így fordult egy szépreményű család története 100 évvel ezelőtt tragédiába Soroksárpéterin.

Hadi István halálát csak eleste után több mint egy évvel, 1915. december 15-én jegyezték be Pálfán, ekkor már hozzátartozói sem éltek.⁷⁷ Mivel nem volt, aki emlékezzen rá, így neve sem Pestszentimrén, sem Pálfán nem szerepel a hősi emlékművön.

⁷⁴ POLGÁR Balázs: A limanovai csata. 23–25. o.

⁷⁵ Verlustliste Nr. 369. 2/2 1916. Wien. 16. o.

Az emlékkönyvben tévesen Hadi Jánosként szerepel, de a születési és elhalálozási adatai helyesek. A volt csász. és kir. 69. „Hindenburg”... 349. o.

⁷⁶ Soroksár II. (Soroksárpéteri) halotti anyakönyv. 68/II.-1915, 69/II.-1915, 70/II.-1915, 71/II.-1915.

⁷⁷ Pálfai halotti anyakönyv. 44/1915.

(<https://familysearch.org>)

Pápai Tamás László:

Gyárak a hadsereg szolgálatában – Haditermelés Pestszentlőrincen

Ipari körkép

„Amint a községbeli nagyszámú és nagyobb arányú gyártelepeink hadfelszerelési cikkek gyártásával kezdtek foglalkozni, az ipari munkahiány megszűnt és a közönségnek tekintélyes része a megélhetését biztosíthatta.”¹

Hadiüzemek a dualista időszakban jellemzően Ausztriában létesültek, Magyarországon a XIX. század utolsó évtizedében kezdtek jelentősebb fejlesztésekbe. Ekkor jött létre a Soroksári úti Fegyver- és Gépgyár, a csepeli Weiss Manfréd Lőszergyár, amely gyalogsági és tüzérségi lövedékeket is gyártott, valamint a pozsonyi lőpor- és robbanóanyaggyár. Közvetlenül a háború előtt készült el a magyaróvári lőporgyár.²

A háború előtti gazdaság nem volt alkalmas arra, hogy háttérrel biztosítson egy elhúzódó háború megvívásához, ezért 1912-ben megalkották a LXIII. és a LXVIII. törvényt, ezek (későbbi kiegészítéseikkel) háború esetére kivételes intézkedéseket és 50 éves korig hadiszolgáltatást rendeltek el. Az 1914. évi L. törvény pedig az ármaximálást és a rekvirálást engedélyezte. A háború következményeként megjelent a nyersanyaghiány. Anyagközpontokat hoztak létre, amelyek felügyelték a készletekkel (legyen az élelmiszer, közszükségleti cikk vagy hadianyag) való gazdálkodást. Minden üzemet a hadicélokra rendelték alá, csak kijelölt termékeket állíthattak elő, sőt a hadiüzemek termelését a katonai hatóságok is felügyelték.

A termelést főképp a szénhiány és a szakmunkáshiány akadályozta. A katonakötelesek behívása a lőrinci üzemeket is súlyosan érintette. A munkaigény kielégítése érdekében a fölmentéseknél a hadiszállítók

előnyöket élveztek. A katonai szolgálatra alkalmatlanokból népfőlkelő munkásosztásokat szerveztek, akiket a hadiüzemekbe vezényeltek. Sőt a tanszünet idejére a 13 évesnél idősebb gyermekekből is, főként a lőszergyárakban, kiegészítő munkásseregeket szerveztek. Lehetőség volt hadifoglyok igénylésére is. 1917-ben mindenkire kiterjesztették a személyes hadiszolgálati kötelezettséget, ami jelentősen csökkentette a nem katonakorúak mozgásszabadságát is. Kirendelhették őket a katonai felügyelet alatt álló gyárakhoz munkára, vagy a már ott dolgozókat helyhez köthették. A szakmunkáshiányt enyhítendő a frontokról visszarendelték a nélkülözhetetlen szakembereket, és helyettük másokat küldtek harcba, illetve megszervezték a hadirokkantak szakképzését is.³

Pestszentlőrinc iparában a XX. század elején négy ágazat volt jelen: az építőipar, a faipar, a textilipar, valamint a vas- és gépipar. Két jelentős ipari centrum alakult ki a község területén. Elsőként a Budapest–Cegléd–Szolnok-vasútvonal és a Gyömrői út között jött létre ipari központ, itt működött (Budapesttől Vecsés felé sorolva): a Hálókocsigyár, az Orenstein és Koppel-gyár, a Northrop szövőgyár, a parkettgyár és a kavicsbánya. Az út Kőbánya felőli oldalán pedig két kisebb téglagyár terült el. Olykor Szentlőrinchez sorolják a kőbányai Hazai Kőolajipar telepét is, amely átnyúlt a főváros határán.

A másik ipari központ a Pestszentlőrincet körülölelő lajosmizsei vasútvonal mentén alakult ki. Ide települt a Kispesti Textilgyár, a szalagszövőgyár és a Liptákgyár, majd az 1916-ban létesített lőszergyár is ehhez az ipartelephez tartozott.⁴

¹ Kispeszt–Szentlőrinc, 1915. április 24. 1–2. o.

² KOVÁCS Vilmos: A magyar hadiipar helyzete az Osztrák–Magyar Monarchia integrált hadiiparában. In: A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12. Budapest, 2011. 95–104. o.

³ TEMPFLI József: Magyarország ipara az első világháború idején. In: Bólyai Szemle, 2007. 1. szám. 101–109. o.

⁴ Itt kell megemlíteni a lajosmizsei vasút kispesti oldalán működő mezőgazdasági gépgyárat (Hofherr vagy HSCS), amelyben sok lőrinci és soroksárpéteri munkás dolgozott.

De a zöldövezetet, kertvárosi hangulatot élvezni kívánó lakók bosszúságára a község belsejében is létesültek kisebb-nagyobb gyárak, üzemek. Ezek közül a legnagyobb a lőrinci téglagyár volt a település közepén. A Bartók Lajos és a mai Kosár utca között volt az Olaj- és Vaseline-művek, ugyancsak az Üllői út mellett. A Villatelepen működött a botgyár, a Kossuth Lajos utca és a Vasvári Pál utca sarkán pedig a Krautschneider József alapította kocsilámpagyár.

Építőipar

Pestszentlőrincen az építőipar volt az első és alapvető iparág, hiszen lényegében ennek köszönhető a település fejlődésének dinamikus szakaszát az 1880-as évektől. Több téglagyár is létesült itt. A legnagyobb, az Üllői úton 1882 óta működő Budapest–Szentlőrinci és Tatai Cserép- és Téglagyár Rt. a település központjában helyezkedett el. Ezenkívül a Gyömrői út Kőbánya felőli oldalán elterülő Erzsébettelepen volt még két kisebb területű, az 1892-ben alapított István-téglagyár (más néven Újlaki Téglá- és Mészégető Rt.) és a Souheiti-féle téglagyár, amelyet 1911-től Balázs Imre vett át, és az ő nevét viselte. A Miklóstelep és a Szemeretelep között pedig az 1890-től már iparszerű termelést végző Klauber és Vajda-féle kavicsbánya terült el.⁵ Habár a háborús konjunktúra az ipar fellendülését hozta, az építőipar a háború előtti volumenéhez képest jelentősen visszaesett.

Mivel a századforduló környéki nagy budapesti építkezések hívták életre a lőrinci téglagyárakat, ezért érzékenyen érintette őket, hogy „a háború egy csapásra megszüntette ezt az iparágat. Félbemaradtak a magán és középítkezések s megszűntek a közmunkák. Az építés lehetőségeit pedig annyira megnehezítette és megdrágította, hogy [...] még évekkal a háború befejezése után sem tud megindulni.”⁶

⁵ Pestszentlőrinc krónikája. Múltunkról a mának. Budapest, 1996. 140–141. o. Ma ezen a területen van a pestszentlőrinci temető.

⁶ Igaz, Budapesten már a háború előtt csökkent a megkezdett építési engedélykérelmek száma, de még 1914-ben is 382 új lakóházat építettek, és az összes építkezés száma megközelítette az 1300-at (1911-ben ez 848 új épület és 2666 építkezés volt). A háborús években azonban az új lakóházak száma nem érte el az ötvenet, 1915-ben és 1919-ben negyven alatt maradt, a legrosszabb év pedig 1916 volt, 29 új építésű lakóházzal – és ezek az új házak

Az építkezési kedv visszaesése a háború alatt Pestszentlőrincen szintén érzékelhető volt. Míg 1912-ben 127, 1913-1914-ben 146-147 építési engedélyt adtak ki, addig 1915-ben és 1916-ban egyaránt 14-et, míg 1917-ben csupán 11-et. Ezeknek is csak a fele volt magánépítkezés. Ugyanekkor viszont az iparvállalatok jelentős fejlesztésekbe kezdtek. Az engedélyek másik felét tehát ipari létesítményekre adták ki. Jelentősen bővült a Lipták-gyár, ekkor épült fel a lőszergyár, valamint a Kispesti Textilgyár munkáskolóniája is.

Az építőipar a háborús sokkból csak lassan tért magához. Amíg 1918-ban már 22 építkezést indítottak (ebből 18 magán), 1919-ben ismét csak 12-t (valamennyi magán). 1920-ban 60, 1921-ben már 74 építkezést jegyeztek, és ettől kezdve az új parcel-lázásoknak köszönhetően ismét meglódult a helyi építőipar és a település fejlődése.⁷

Faipar

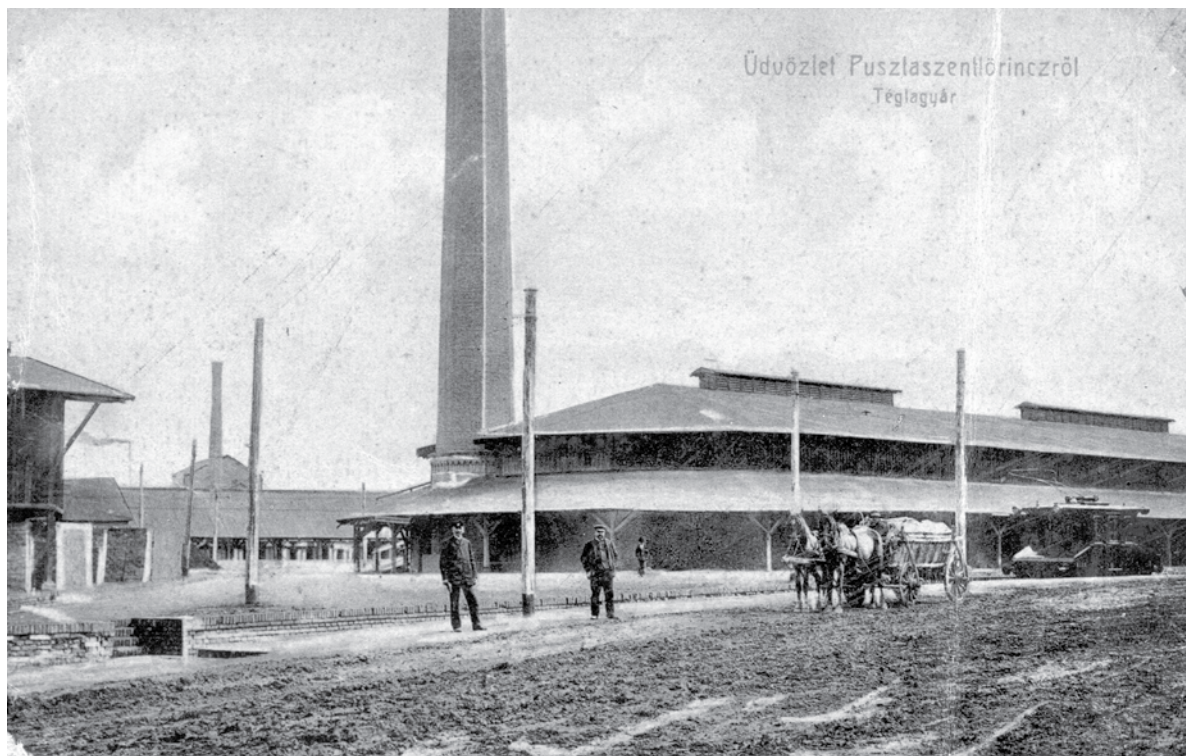
A faiparban a háború elején a behívások miatt felére csökkent a munkások száma, és ez később sem változott, hiába vezényeltek ide hadimunkásokat, hadifoglyokat és helyezték a gyárakat katonai felügyelet alá. A munkáshiány miatt az ágazat nem tudta kielégíteni a hadsereg megnövekedett igényeit. A magánmegrendelések teljes mértékben háttérbe szorultak, „*ellenben nagy a szükséglet ládákban; sok ezzel foglalkozó asztalosüzem éjjel-nappal dolgozik*”⁸.

A legtöbb vállalat ládák, hordók, vasúti talpfák, puskaagyak, ágyúkeretek előállítására állt át, illetve a nagyszámú barakktábor, barakk-kórház, raktár, hadifogolytábor felépítéséhez, valamint vagonok, szekerek, repülőgépek előállításához szolgáltatott alapanyagot. Az anyagárak és munkabérek jelentősen megemelkedtek, de ezeket át lehetett hárítani, ezért rendkívül jövedelmező volt az iparág. Fában – ellen-

is szinte kivétel nélkül földszintesek vagy egyemeletesek voltak, míg 1915 előtt jelentős hányadát tették ki az építkezéseknek az ötemeletes lakóházak. Az összes építkezések száma sem érte el sohasem a 700-at, itt a legrosszabb év 1919 volt, amikor 346 építési engedélyt adtak ki. Báró SZTERÉNYI József – LADÁNYI Jenő: A magyar ipar a világháborúban. Budapest, 1934. 247–248. o.

⁷ Építési engedélyek nyilvántartása 1911–1924. június 20-ig. (Tomory Lajos Múzeum)

⁸ SZTERÉNYI – LADÁNYI. 250. o.

A lőrinci téglagyár, 1900-as évek (fent); a Rényi-féle botgyár, 1910-es évek (lent)

tétben más nyersanyagokkal – nem volt hiány, egyedül a szállítás és a munkaerőhiány jelentett gondot.⁹ A faipart két cég képviselte Pestszentlőrincen. Az 1908-ban alapított Pestszentlőrinci Parkettgyár Rt. a Gyömrői út és a Budapest–Cegléd–Szolnok-vasútvonal között, a mai Zalán utcával szemben üzemelt. Nem sokkal a háború előtt egyesült Neuschlosz Ödön és Marcell faipari cégével, így neve előbb Neuschlosz Ödön és Marcell és Lichtig Szentlőrinci Parkettgyára Rt., majd 1917-ben Neuschlosz Lichtig faipari részvénytársaságra változott.¹⁰

Ezzel egyidejűleg jelentősen megnőtt a cég értéke. Az eredetileg 300 000 korona alaptőkét több részletben 3 000 000 koronára emelték. Ebben nyilván nem kis szerepe volt annak, hogy hadianyaggyárrá nyilvánították, és mint hadiszállító nagy megrendeléseket kapott a hadseregtől fa alkatrészekre, hidászati elemekre. Sőt a katonai szállításokhoz nélkülözhetetlen szekereket is gyártottak.¹¹

A háború ideje alatt 300 munkás dolgozott a gyárban – és mellettük 80-100 hadifogoly is –, akik naponta 8-10 vagonnyi faanyagot munkáltak meg. A gyár termelésének irányítását – hadiüzem lévén – katonai mérnökök és a kereskedelemügyi minisztérium szakemberei vették át.¹² A háború alatt a munkaépületek területét jelentősen megnövelték. 1916 és 1918 között a gyár négy alkalommal kért építési engedélyt. Elsőként 1915-1916 fordulóján egy keretfűrészházat létesítettek, és kibővítették a lakatosműhelyt.

A másik faipari üzemet Rényi Oszkár hozta létre 1911-ben a Vasút (ma Teleki) utca és a Nefelegcs utca sarkán, a Villatelep szívében. Az üzem alapításakor Rényi még az apja nevében kezdte meg a termelést mint Rosenthal Alfréd botgyára.

1914 májusában – már mint Rényi és mint részvénytársaság – államsegélyért folyamodott a kereskedelemügyi miniszterhez. A 30 000 korona segély fejében vállalta, hogy öt évig a „*Pestszentlőrinczen létesített botimpregnáló és hajlító gyárában*”¹³ csak magyar alapanyagból és magyar munkaerővel dolgoztat,

cégét pedig nem viszi tőzsdére. Valószínűleg megkapta a segélyt, és be is tartotta a feltételeket. Ebben segítette a háború kitörése, ugyanis üzemét a botgyártásról a jóval jövedelmezőbb ládagyártásra állította át: lőszeresládákat szállított a csepeli lőszergyárnak, és konzerves ládákat a hadsereg számára. Az 1914 májusában vállalt 50 fő állandó munkása mellé további változó számú (50-150 fő) dolgozót vett fel a ládák előállítására, akiket azonban nem hivatalosan foglalkoztatott, munkakönyvüket nem igazolta, biztosításuk nem volt, és a munkabérüket is alacsonyan állapította meg.¹⁴ A gyár és az olcsó munkaerő rendkívüli jövedelmezőségét jól mutatja, hogy Rényi Oszkár 1915-ben két alkalommal is jegyzett 20 000 korona értékben hadikölcsönt, felesége pedig 10 000 koronát. Hadiszállítóként még a háború második felében is bízott a központi hatalmak sikerében. 1916-ban 80 000, 1918-ban 155 000 koronát jegyzett.¹⁵

Textilipar

Az iparág termelésére jelentősen rányomta bélyegét a háború. 1915-ben a textilipari nyersanyagokra (gyapjú, pamut) is kiterjesztették a bejelentési kötelezettséget, ettől kezdve a készleteket csak katonai célú megrendelésre lehetett felhasználni. A nyersanyaghiány következtében csökkent az alkalmazott munkaslétszám. A férfi munkások fele, a női munkások harmada hagyta el ezt az iparágat.¹⁶

Pestszentlőrinc gazdaságában a textilipar vezető szerepet töltött be. Helyi kiépülése a XX. század első évtizedére tehető. 1900-ban a Gyömrői úton, a pestszentlőrinci vasútállomással szemben a rózsahegy színhelyű Magyar–Amerikai Northrop Szövőszék és Textilgyár nyitotta meg pestszentlőrinci fióktelepét. 1901-ben Steiner Adolf a lajosmizsei vasútvonal szomszédságában, az Üllői út mellett megalapította a Magyar Szalagszövőgyárat, 1907-ben pedig Popper Károly a lajosmizsei vasútvonal pestszentlőrinci oldalán a Kispesti Textilgyárat.¹⁷

⁹ SZTERÉNYI – LADÁNYI. 249–251. o.

¹⁰ Pesti Napló, 1914. június 14. és Központi Értesítő, 1917. november 25.

¹¹ Pesti Napló, 1919. május 7. 4. o.

¹² Pestszentlőrinc, Kispeszt, Pestszentimre.

Budapest, 1937. 230. o.

¹³ Kötelező nyilatkozat államsegély ügyében. (BFL VII. 173.) 1914. 1528 0391

¹⁴ Népszava, 1915. május 16. 10. o.

¹⁵ Budapesti Hírlap, 1915. május 15., 1916. május 20., 1918. június 30., Pesti Hírlap 1915. október 20., Kispeszt–Szentlőrinc, 1915. június 5. 3. o.

¹⁶ SZTERÉNYI – LADÁNYI. 324–327. o.

¹⁷ Közgazdasági Szemle, 1900 (szeptember), 86. o., Pest-szentlőrinci Iparlajstrom 1910–1935. (BFL V. 873/d.) 1. köt. →

Mindháromban – miként alapvetően a textiliparban – elsősorban nők dolgoztak, és mindhárom erőteljesen kivette részét a hadiszállításokból, hiszen a hadsereg jelentős textíliamegrendelőnek számított (ruhák, sátorlapok stb.).

Különösen igaz volt ez a Kispesti Textilgyár Rt.-re, amely 1915-ben 333 000 korona értékben kapott megrendelést a hadseregtől hátizsák szállítására. 1916-ban másfélmillió alaptőkéjéhez képest több mint 100 százalékos nyereséget könyvelhetett el. „A Kispesti Textilgyár Rt. háborús tiszta nyeresége a ruházati cikkek túlzott árfölhajlását tükrözi.”¹⁸ A 100 legnagyobb beszállító közé sorolták, 11 092 000 korona értékű hadiszállítást végzett 1917 végéig, és 1 250 000 korona értékű hadikölcsönt jegyzett.¹⁹

A jelentős bevételt visszaforgatták a termelésbe, a gyárterület bővítése érdekében 27 telket vásároltak, új gépeket vettek, és 1915-ben kétszer is műhelyépítkezésre kértek engedélyt a községtől. Ugyanez év áprilisában a termelés gördülékenysége érdekében a lakatosműhelyt és a kazánházat bővítették, alakították át, akkumulátorkamrát építettek, novemberben pedig új készáruraktárt emeltek, hogy a termelést ne akadályozza, ha a hadsereg nem tudja elszállítani időben, amit megrendelt. 1916 novemberében pedig hozzákezdtek az Andrássy (ma Fonal) utcai két munkáslakóház építéséhez. Különböző elrendezéssel (szoba-konyhas lakások a legtöbb esetben kamrával) az emeletes épületekbe eredetileg szintenként 12 lakást kívánt a gyár építeni, de ezt még a tervezés során megtoldották négygyel. Tehát a két épületben összesen 64 lakásba költözhetnek be a gyár családos munkásai.²⁰ A Northrop szövőgyár szintén 1916-ban kért három ízben is engedélyt építkezésre.²¹

A Kispesti Textilgyár alapításától Pestszentlőrincen helyezkedett el, az elnevezés oka, hogy akkor még (1906-ban) Pestszentlőrinc közigazgatásilag nem volt önálló, hanem Kispeszthez tartozott. A gyár később, Pestszentlőrinc önálló nagyközséggé (1910), majd várossá (1936) válása után sem változtatta meg a már bejáratott nevét.

¹⁸ Budapesti Hírlap, 1916. szeptember 25. 7. o.

¹⁹ Pesti Hírlap, 1918. augusztus 18. 11. o.

²⁰ Textilgyár, 1915. (BFL XV. 17/f.) 834 2566

²¹ Építési engedélyek nyilvántartása 1911–1924. június 20-ig. (Tomory Lajos Múzeum)

Vas- és gépipar

Az iparág szinte teljes termelése a hadiipart szolgáltatta. Itt is jelentős akadályozó tényező volt a nyersanyaghiány, amelyet a készletek zárolásával, országos gyűjtésekkel igyekeztek enyhíteni. A többi iparággal szemben a vas- és gépipar a munkások számának növekedését könyvelhette el. A növekmény nagy része kirendelt katonai munkásokból és hadifoglyokból állt. De különösen a 16 éven aluliak és a nők munkába állásának mértéke volt megdöbbentő. Az ágazatban foglalkoztatott 16 éven aluliak száma megduplázódott, a nők a gépiparban megháromszorozódott, a vasiparban megnégyszereződött.²²

A textilipar mellett Pestszentlőrincen a másik húzóágazat a vas- és gépipar volt. 1896-ban telepedett meg a Gyömrői úton, a mai Felsőcsatári úttal szemben a berlini székhelyű Orenstein és Koppel cég leányvállalata. Itt keskenyvágányú vasúti kocsikat gyártottak ipari és mezőgazdasági használatra. Kezdetben kis favázás műhelyei voltak, de a háború alatt tábori vasutak gyártására állt át. A hadimegrendelések következtében a termelés nagyon felfutott, így hatalmas méretű szerelőtermet emeltek. A háború alatt itt dolgozó több mint 200 munkás mellett orosz hadifoglyok is dolgoztak.²³

A Nemzetközi Vasúti Hálókocsi Társaság háború alatti szerepéről keveset tudunk, de tekintettel a megnövekedett vasúti szállításokra, bizonyára igénybe vették az itt kiépített technikai hátteret a vasúti kocsik karbantartásánál, javításánál. Erre enged következtetni, hogy itt működött a II. számú vonatszertár műhelytelepe (5. számú vonatműhely) és egy 1918 áprilisában közzétett árverési hirdetés is: „A cs. és kir. Vonatszertárnál Budapestén kiselejtezett országos járművek és kocsialkatrészek f. hó 16-án IX. Soroksári út 152. és 17-én Pestszentlőrinc Gyömrői út 1. (Hálókocsigyár) a viszonteladók kizárásával értékesíttetnek. Venni szándékozók hatósági bizonyítványt tartoznak felmutatni, hogy csakis gazdasági célokra használják.”²⁴

²² SZTERÉNYI – LADÁNYI. 212. o.

²³ Pestszentlőrinc, Kispeszt, Pestszentimre. 229. o.

²⁴ Köztelek, 1918. április 6. 542. o.

Hadianyaggyártás 1. A Lipták-gyár

Lipták Pál 1910-ben Pestszentlőrincen – Kíspeszt szomszédságában, a lajosmizsei vasút mentén – az Apponyi Albert (ma Hengersor) utcában építette fel gyáregységét. A Dr. Lipták és Társa Építési és Vasipari Rt. üze­me 1914 márciusában vált teljessé, amikor megnyitották az acélöntőt és a hengerművet is. Elsősorban épületek, hidak vasbetonszerkezetének előállításával foglalkozott, például a szolnoki Tisza-híd fűződik a nevéhez. Az 1913-ban elkezdett Pesti Hazai Takarékpénztár Gizella (ma Vörösmarty) téri palotájánál az összes vas- és vasbetonmunkákat a cég kivitelezte, az épület 1915 júniusában lett kész.²⁵ Ezt követően a dunakeszi vasúti szerelőműhely építésére kapott megbízást. 1913-ban az üzem munkásainak száma 650 volt, azonban a létszám a gyár kibővítésével és a háborúval jelentősen megugrott.

Az 1915-ös év utolsó harmadában kezdett el a gyár lőszergyártással foglalkozni, átvált a folyamatos munkára, éjjel-nappal üzemelt, a gépek sohasem álltak le. *„Lipták Pál dr. vezérigazgató azt a fölvilágosítást adta, hogy a vállalatnak oly nagy hadianyagszállításra szóló megbízás jutott osztályrészül, a mely éjjel-nappali üzemben hosszú időre igénybeveszi a vállalat teljes termelőképességét. A nyers- és üzemi segédanyagok tekintetében kellő előrelátással minden intézkedés megtörtént, úgy hogy a gyártás zavartalan menete biztosítva van.”*²⁶

Ennek is volt köszönhető, hogy az évet a gyár 2,8 millió koronás nyereséggel zárta, ami az 5 millió koronás alaptőkéhez képest 57 százalékos jövedelmezőséget jelentett. Ugyanakkor az újabb beruházások érdekében nagymértékű tőkebevonás történt: a cég alaptőkéjét 20 millió koronára emelték. *„Ez az emelkedés nagy részben összefüggésben áll a nagy­szabású lövedékszállítási megbízatásokkal, amelyeket a vállalat az elmúlt év folyamán a hadvezetőségtől kapott.”*²⁷ 1914-ről 1915-re a gyárberendezés értéke megduplázódott, 1915-ről 1916-ra pedig megtrip­lázódott.²⁸

²⁵ Budapesti Hírlap, 1915. június 20.

²⁶ Budapesti Hírlap, 1916. május 25. 13. o.

²⁷ Pesti Napló, 1916. május 4. 11. o.

²⁸ TARJÁNYI Sándor: A fővárosi munkásság helyzete és forradalmasodása az első világháború alatt. In: Tanul-

Az 1916-os év nagy változásokat hozott a gyár életében. Májusban Cséti Róbertet, a Magyar Acélárugyár igazgatóját – aki akkor került be a Lipták-gyár igazgatóságába – nevezték ki Lipták Pál vezérigazgató helyett ügyvezető igazgatónak. Liptákot az igazgatóság második alelnökévé választották. Ez lényegében fölfelé buktatást jelentett, ugyanis az alapító nemsokára a céget is elhagyta.²⁹ A személyi változásokkal egy időben, 1916. május 25-én a Dr. Lipták és Társa megjelent a tőzsdei forgalomban, s ezek a lépések együttesen előkészítették a terepet a tervbe vett további nagy ívű fejlesztésekhez, vagyis a lőszergyár megalapításához. 1916-ban és 1917-ben jelentősen kibővítették az üzemet, ekkor építették az Apponyi utca sarkán a tiszt- és munkásétermet is, amelyhez munkás hálózás is kapcsolódott.³⁰

A Lipták-gyárba egyre fiatalabbakat vettek fel, és mint a hadászat számára nélkülözhetetlen üzem, visszatarthatta a munkásait a behívások alól, sőt kérhetett besorozott hadimunkásokat is. Így a gyár munkásainak száma 1917-ben 5300-ra emelkedett.

Lung Péter két halála

A folyamatos üzem a munkásoktól is fokozott igénybe­vételt kívánt, nem csoda, ha mind jobban szaporodtak a balesetek. Minden évben volt egy-egy kisebb-nagyobb tüzeset. 1914-ben a kovácműhely, 1915-ben ismét a kovácműhely és a srapelosztály, 1916-ban az esztergályos műhely gyulladt ki.³¹

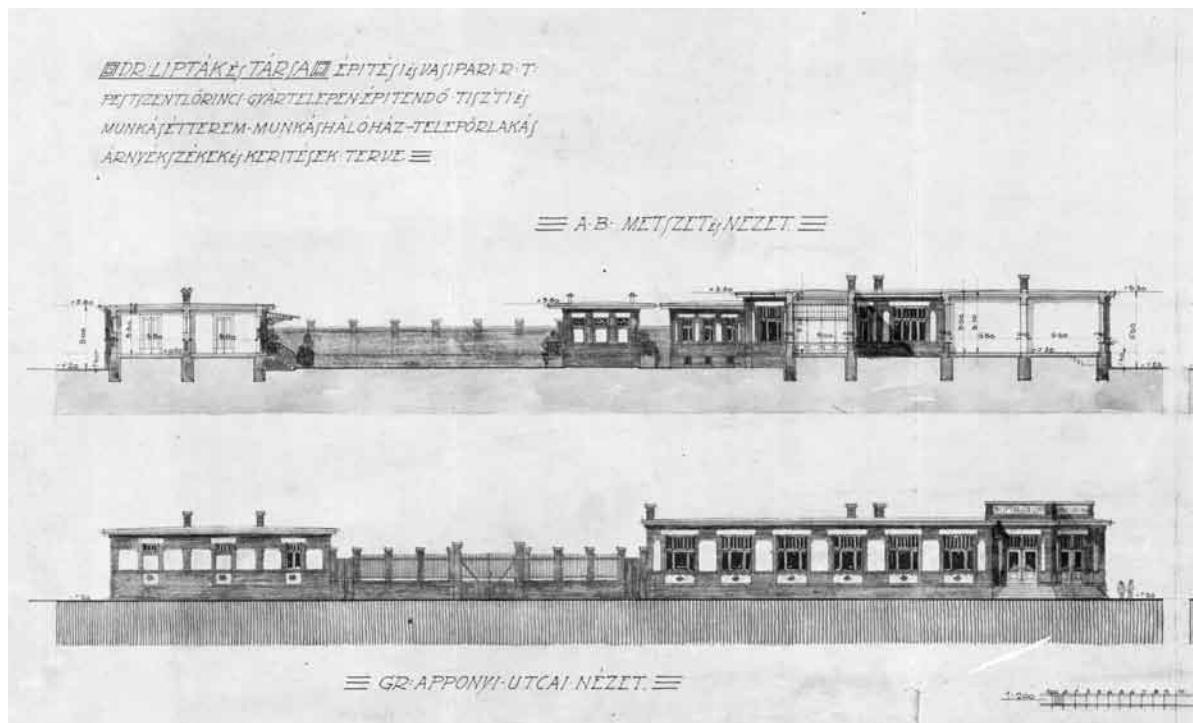
A legnagyobb tűz 1917. május 17-én pusztított. A fémöntő és a mintaraktár kapott lángra, és a tűz gyorsan terjedt az egyik épület tetejéről a másikra. Leégett az asztalosműhely és az 1916-ban épített munkás- és tiszt-étkezdé egy része is. A gyári tűz­őrség még a szomszédos gyárak tűzoltói segítségével sem tudta megfékezni a lángokat, a budapesti tűzoltókat kellett hívni, akik előbb a tűz közeléből igyekeztek menteni a menthetőt, így sikerült például az étkező

mányok Budapest múltjából 17. Budapest, 1966. 202. o.

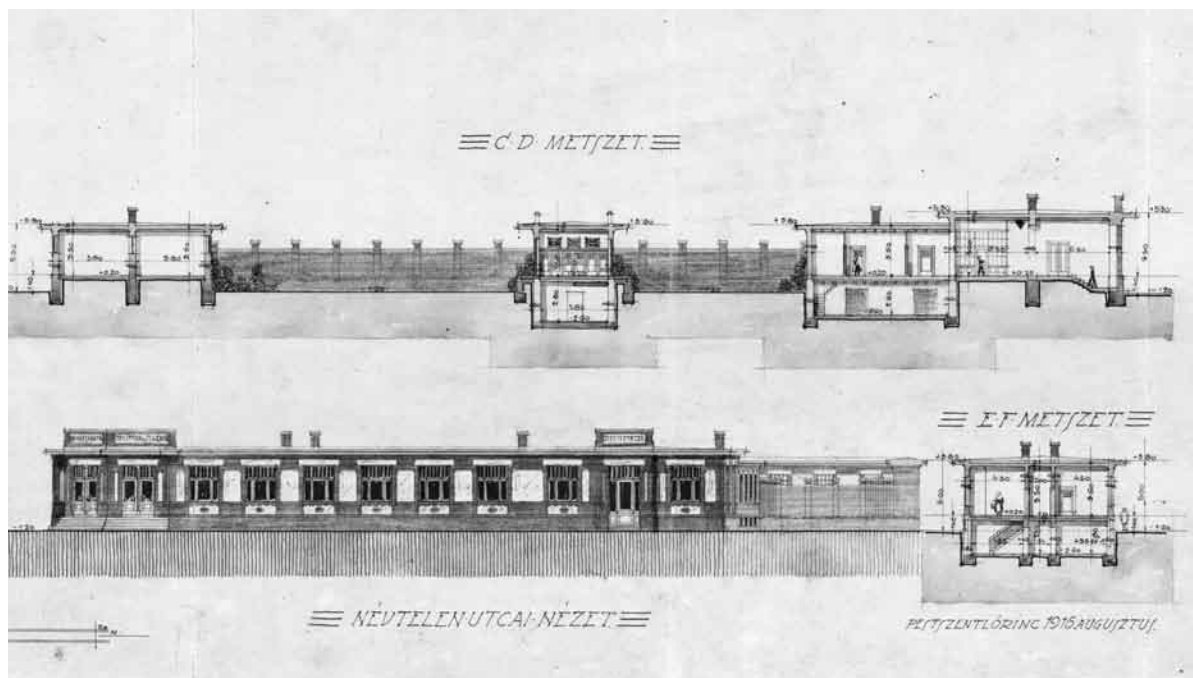
²⁹ Budapesti Hírlap, 1915. május 25. Lipták Pál állítólag kilépésekor 2 millió korona végkielégítést kapott, és fontolgatta ebből egy új vasbeton-gyár felépítését is Lőrincen. Népszava, 1917. február 4. 14. o.

³⁰ Lipták és tsa. Rt., 1916. (BFL XV. 17/f.) 834 2621

³¹ Népszava, 1914. július 5., Kíspeszt-Szentlőrinc, 1915. április 3. és Pesti Napló, 1916. április 27.

Lipták-gyári étkező és hálókáz, tervrajz, 1916

bútorait biztonságos helyre szállítani. Majd lokalizálták a tüzet, végül a munkások segítségével három és fél órás megfeszített munkával eloltották. Azonban a mintaraktár pótolhatatlan mintáival együtt teljesen leégett. A kár meghaladta a másfél millió koronát, de a tűz a termelésben nem okozott fennakadást.³²

A Lipták-gyár már a háború előtt is hírhedt volt alacsony béreiről, a rossz munkakörülményekről és a gyakori balesetekről. Amíg a háború időszakában például a parkettgyárból csupán egy olyan eset ismert, hogy valaki munka közben súlyos sérülést szenvedett, addig a Lipták-gyárban szinte félévente történt ilyen baleset (köztük egy 13 éves és egy 16 éves fiú karját zúzta össze a gép).³³ Nem voltak ritkák a halálesetek sem. A háború előtt is minden évre esett munkabalesetből eredő elhalálozás, 1914 és 1918 között összesen 6 halálos baleset történt.

Különösen érdekes Lung Péter halálesete. Az 1916. október 26-án kelt anyakönyvi bejegyzés szerint a két nappal korábban elhalt Lung Péter 51 éves görög keleti vallású gyári napszámos volt, aki Pestszentlőrincen, a Lipták-gyárban lakott, szülei ismeretlenek. Halálát szénélegmérgezés³⁴ okozta. A bejelentő „*Inft. Pőcze Ferencz s.k.*”, vagyis Pőcze Ferenc gyalogos volt.³⁵ Lungot Wimmerth Béla plébános temette el a pestszentlőrinci temetőben,³⁶ ebből következőleg neve felkerült a hősök szobrára is. Eddig magán a halál okán és azon kívül, hogy egy gyalogos katona jelentette be a halálesetet, semmi különös nem volt. Igen ám, de 1917. december 27-én Lung Péter halálát ismételten bejegyezték. Halála időpontja továbbra is 1916. október 24. volt, de immár 50 éves görög katolikusként jelölték meg, aki „*népfölkelő a m. kir. 21. honvéd gyalogezredben /:fm:/*”, lakhelye nincs beírva, az elhalálozás helye „*Pestszentlőrinc*”. Halálok nincs, viszont „*a hazáért hősi halált halt katona halálesete bejegyezve a B. M. által közölt adatok*

alapján”³⁷. E két bejegyzés alapján már némi képet kaphatunk Lung Péter életéről – és haláláról. A 21. honvéd gyalogezred állítási körzete Erdély közepe, Kolozsvár környéke volt, Lung tehát valahonnan onnan származhatott, földműves volt, amíg otthonából el nem szólította a háború, be nem sorozták. Talán román nemzetiségű lehetett, ezért hadimunkásként – mint megbízhatatlant – a pestszentlőrinci Lipták-gyárba vezényelték, ahol el is szállásolták, és ahol a rábízott veszélyes munka végül megölte.

Nemcsak a munkakörülmények voltak azonban rosszak, a bérek is alacsonyabbak voltak, mint más gyárakban. 1916 nyarán egy szerszámlakatos órabére 72 fillér volt. Igaz, miután bírósághoz fordult, még többet is kapott (90 fillér), mint másutt. Az átlagos órabér ugyanis a kispesti és szentlőrinci iparvállalatoknál ekkor 75-80 fillér volt.³⁸ Ezt követően emelkedtek a bérek, 1916 őszén egy lakatos 10-12 korona napi munkabért kapott 10 óra munka után a Lipták-gyárban.³⁹

1917-ben már a tisztviselők is mozgolódtak, ugyanis kevesellték a fizetésüket, ahhoz képest, hogy egy hadiszállító üzemben dolgoznak, amely nagy bevételekre tesz szert. Drágasági bérpótlékot követeltek – ami az állami tisztviselőknek járt. A kőművesek és az ácsok is bérkövetelésekkel álltak elő. A bérpanaszok kivizsgálására 1916-tól a gyárakban panaszbizottságokat állítottak fel, a Lipták-gyárban azonban egyszerűbb módját választották a panaszok kezelésének: a hangadókat elbocsátással, frontra küldéssel fenyegették meg. „*Aki munka-bérével nincs megelégedve, aki a bánásmód ellen protestál, azt Lipták doktor úr itt-ott sajátkezűleg is figyelmezteti, hogy ezidő szerint ő a legszentebb és legmagasabb védelemben részesül. E*

³⁷ Pestszentlőrinci halotti anyakönyv. 185/1917.

³⁸ Természetesen mielőtt a bírósághoz fordult, kérte bére felemelését a vezetőségénél, erre 64 ledolgozott nap után elbocsátották állásából. „az alperesnél [Lipták] levő foglalkoztatását megelőző időben 1 korona, illetve 90 fillér órabért is kapott az akkori munkáltatótól és tekintettel arra, hogy köztudomás szerint az utóbbi időben az ipari alkalmazottak munkabére emelkedett, ezeknél fogva a kir. törvényszék úgy találta, hogy fölperest 90 fillér órabér megilleti.” Népszava, 1916. július 23. 9. o.

³⁹ Népszava, 1916. október 17. 2. o. Ez még mindig elmaradt a Lipták-gyárral szemben, a vasút kispesti oldalán lévő Hofherr-Schranitz traktorgyártól, ahol 12-14 koronát kerestek a lakatosok naponta.

³² Budapesti Hírlap, 1917. május 18. 8. o.

³³ Népszava, 1915. február 10. és Pesti Napló, 1916. június 29.

³⁴ Szénmonoxid-mérgezés

³⁵ Pestszentlőrinci halotti anyakönyv. 139/1916. (<https://familysearch.org>) A szénmonoxid-mérgezést Lung munkavégzés közben szenvedhette, hiszen 1916. május 4-én ugyanez volt a halál oka Nagy Lajos Lipták-gyári napszámosnál, „aki a gázfejlesztőben dolgozott, gáz-mérgezésben meghalt.” Népszava 1916. május 5.

³⁶ Dr. WIMMERTH Béla: Historia Domus (kézirat). Mária Szeplőtelen Szíve Főplébánia. 35. o.

Munkások a lőrinci Lipták-gyár lőszerüzemében, 1916 körül

mellett gondoskodik arról is, hogy gyára öntudatos munkásai, bizalmi férfai a gyár fojtott, füstös, egészségtelen levegőjéből talán kevésbé veszélytelen, de mindenesetre a tudónak jobb levegőt biztosító munkakörbe kerüljenek.”⁴⁰ 1918 februárjában már engedékenyebb volt a vezetés. A mintaasztalosok 15 százalékos béremelés-követelését megduplázták, azzal a kitételrel, hogy augusztus végéig letesznek a sztrájkról.⁴¹

A munkások másik fegyvere a bérharcban a sztrájk volt. A háború előtt gyakran bénították sztrájkok a termelést, azonban a háború idején különösen egy hadiüzemben nem nézték jó szemmel a munkabeszüntetést. Igen erőteljes érv volt, hogy az 1912. évi LXVIII. törvénycikk is súlyosan büntette. De már 1915. szeptember elején sor került egy sztrájkra, „amely azonban néhány óra múlva a katonai parancsnok beavatkozása folytán az egyik munkás-bizalmi férfi letartóztatásával ért véget.”⁴² A későbbiekben egyre több követte.

1916 februárjában a munkaidő 12 órára emelése ellen és bérpótlékért sztrájkoltak a Lipták-gyár munkásai. 1917 áprilisában a gyár srapnelüzeme, majd májusában az egész gyár állt le.⁴³ A sztrájkhelyzet a háború előrehaladásával mind jobban elmérgesedett. 1918 nyarán már a termelés csökkenésére is erőteljesen reagált a karhatalom. A katonai parancsnok tizedelést akart elrendelni, ha nem fokozódik a termelés. Erre válaszul a dolgozók egy robbanóanyaggal megrakott vagonot toltak az irodaépület elé, és a felrobbantásával fenyegetőztek.⁴⁴

Lőszertermelés a Lipták-gyárban

A Dr. Lipták és Társa Építési és Vasipari Rt. tehát 1915 utolsó harmadában kezdett tűzérési lőszerek gyártásával foglalkozni. A honvéd tűzériség – a közös

hadsereghez hasonlóan – többféle, hatásmechanizmusukban eltérő lőszerfajtát használt (repsz- és rombológránát, srapnel, gránátsrapnel, kartács) és a különböző lövegek különböző űrméretű lőszert igényeltek.⁴⁵ Az űrméretet centiméterben adták meg, és ezen az alapon tartották nyilván a lövedékeket. Ezek közül Pestszentlőrincen a 7,5 és 10,4 cm-es gránátot és gránátsrapnelt, valamint a 15 cm-es gránátot állították elő.

A repeszgránát egyszerű felépítésű volt. A lövedéktest tartalmazta a robbanótöltetet, a fejben lévő gyújtó pedig időzíthető volt, így egyaránt fel lehetett robbantani becsapódáskor, de még a levegőben is. Előbbi a fedezésben, utóbbi a nyílt terepen felállt ellenség ellen volt hatásos. Az időzített robbanást a gyújtóban elhelyezett préselt lőpor biztosította. A könnyű ágyúkhöz a 7,5 cm-es repeszgránátot rendszeresítették.

A rombológránátokat, amelyek betonerődök és tűzérési állások ellen voltak alkalmazhatók, a közepes és nehéz, 10,4 cm-es és 15 cm-es űrméretű tarackoknál és tábori ágyúknál használták. A feje acélból készült, hogy a célba belefúródhasson, és csak azután robbant. Éppen ezért a gyújtót a lövedék fenekén helyezték el, amely a becsapódáskor a tehetetlenségi erő hatására lépett működésbe. A 10,4 cm-es gránát súlya 17,5 kg volt, ebből 1,1 kg volt maga a robbanóanyag. Robbanóanyagként az osztrák–magyar gyárakban a trotilt, vagy az ammonalt használták, míg Németországban az ekrazitot.

Mivel a gránát jellemzően a fedezék mögött megbújó ellenség ellen volt eredményes, ezért az első világháború előtt, amikor a fedezéképítés nem volt általános, használata visszaszorult a srapnellel szemben. Jelentősége azonban a nagy háborúban ismét felértékelődött, így előtérbe került a gránátok gyártása a srapnel rovására. A srapnel lövedékhüvelye a repeszgránátéval megegyezett. Azonban a testet nem robbanóanyaggal, hanem több száz 1 cm átmérőjű, 1 dkg tömegű ólom-, vagy később az anyaghiány fokozódása miatt vasgolyóval töltötték meg. Fejét időzíttővel látták el, hogy a levegőben robbanjon. Az így szétrepülő lövedék nagy területen végzett pusztí-

⁴⁵ A Monarchia hadseregében 12-féle űrméretű ágyú, tarack és mozsár volt rendszeresítve, amelyekhez 113 különböző típusú lőszert kellett előállítani. KOVÁCS Vilmos: A magyar királyi honvédség tábori tűzériségének lőszerei 1913–1945. Kandidátusi értekezés. 1995. 93. o.

⁴⁰ Népszava, 1916. május 9. 2. o.

⁴¹ SZAKÁCS Margit: A pestlőrinci munkásmozgalom krónikája 1918-ig. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum évkönyve 1977-1978. Budapest, 1979. 56–81. o.

⁴² Kispest–Szentlőrinc, 1915. május 18. 4. o. Érdekesség, hogy ez a sztrájkhír a Lipták-gyár osztalékfizetéséről szóló jelentésbe csempészve átcúszott a cenzúrán. Később ilyen híradásokkal nem találkozunk.

⁴³ HAJDU Tibor – POLLMANN Ferenc: A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918. Budapest, 2014. 204. és 250. o.

⁴⁴ A 100 éves Kispest. Budapest, 1972. 66. o.

A fronton (balra fent); Doberdo, 1916 (lent); 149 mm-es osztrák-magyar 1914M típusú gránát-srapnel metszete (jobbra fent)

Katonai gyakorlat gázmaszkkal

tást az ellenség soraiban, még a 2-3 centiméter vastag fenyődeszkát is átütötte.

A kétféle lőszer pozitív tulajdonságait ötvözve a központi hatalmak egy új típust rendszeresítettek, a gránátrapnel. A röviden G-srapnelnek nevezett lövedékfajta a srapelhez volt hasonlatos, annyi különbséggel, hogy a röppálya alsó szakaszán – az időzítő hatására – szétrepülő golyók mellett a fejrész egyben maradt, és az ott elhelyezett robbanótöltet csak becsapódáskor robbant. Így egyformán lehetett az ellenséges katonák és a védőállások ellen is használni, igaz, repeszhatása nem volt olyan erős, mint az azonos űrméretű gránátnak.⁴⁶

1916 végén – amikor a Hindenburg-program beindult – nyolc lőszergyár működött a Monarchia területén: Wöllersdorf, Gebrüder Böhler, Munitionswerke Enzesfeld, Skoda-Werke, Weiss Manfréd Csepel, Lipták és Társa Pestszentlőrinc, Dynamit-Nobel Pozsony, A.Z.D. Komárom. Utóbbi négy Magyarország területén volt, de a legnagyobb három közé csak a csepeli gyár került be, másodikként a wöllersdorfi és az enzesfeldi közé. A Hindenburg-program a gazdaság maximális kihasználását vette tervbe – a haditerme-

lés számára. Ennek nyomán a Lipták-gyárból naponta 2500-2500 db 7,5 cm-es, 2300-2300 db 10,4 cm-es gránátnak és gránátrapnelnek, valamint 1000 darab 15 cm-es gránátnak kellett volna kikerülnie.⁴⁷

Saját termelése mellett a gyár végszereléssel is foglalkozott, ugyanis „lövedékgyártással, öntéssel, esztergályozással minden gyár és műhely foglalkozott, melynek öntődéje vagy esztergapadja volt. A kisebb üzemek csak a 7,5 és 8 cm-es lövedéket munkálták meg. Minden üzemnek hivatalosan megállapított teljesítőképességéhez mérten bizonyos minimumot kellett szállítani.”⁴⁸ Ilyen beszállító volt a Lipták-gyárral szomszédos kispesti Hofherr–Schrantz traktorgyár is. Az élesre szerelést a fenti nyolc üzemben végezték, ahonnan a muníció azonnal indult a frontra.

A Hindenburg-program a Monarchia napi összes tűzérési lőszertermelését 20 000 db 7,5 cm, 72 000 db 8 cm, 45 000 db 10 cm, 4600 db 10,4 cm, 7300 db 15 cm-es gránátban, srapelben és gránátrapnelben határozta meg. Ez olyan hatalmas számot jelentett, hogy sohasem tudták elérni. Még 1917 májusában sem, amikor a legintenzívebb volt a termelés, ugyanis az ebben a hónapban összeszerelt 2 600 000 darab tűzérési lőszer is több mint 1 millióval maradt el a Hindenburg-program által előírányozottól. Mégis a Monarchia a háború alatt összesen 72 000 000 db tűzérési lőszert gyártott, ez lényegében megegyezett az olasz és orosz termeléssel. Ehhez képest csak 1917. augusztus 18–24. között az olasz fronton, a 7 napig tartó 11. isonzói csatában osztrák–magyar részről ke-
reken kétmillió, míg olasz részről több mint 1,2 millió darab tűzérési lőszert használtak fel, ami az érintett országok hadiiparának egyhavi termelése volt.⁴⁹

A Lipták-gyár nemcsak hagyományos lőszert gyártott, hanem a Monarchiában elsőként 1915-től vegyi fegyvert is.⁵⁰ Ausztria–Magyarország első vegyi támadása Doberdónál történt 1916. június 19-én. 1916-tól át-

⁴⁷ TURCSÁNYI Gyula: Az osztrák–magyar hadianyagipar fegyver- és lőszerteljesítménye a világháború alatt. In: Műszaki Szemle 1925. augusztus-szeptember. 12. o.

⁴⁸ TURCSÁNYI. 14. o.

⁴⁹ KOVÁCS: A magyar királyi honvédség...lőszerei 91–101. o.

⁵⁰ Vegyi támadást először Németország alkalmazott a második ypres-i csatában 1915. április 22-én, de gyorsan elterjedt.

⁴⁶ KOVÁCS: A magyar királyi honvédség...lőszerei 14–28. o.

tértek a gáztöltésű tüzérségi löszerek alkalmazására.⁵¹ A harci gázokat itthon az egyszerűbb előállítás kedvéért a 7 és fél, 8, 10 és 15 cm-es repeszgránátok hüvelyébe töltötték. A töltőgázt Németországból hozták be. A klasszikus gázlővedék fala a becsapódástól csupán megrepedt, és a réseken kiáramlott a mérges gáz, a repeszhatású gázlővedék nagyobb mennyiségű robbanószert is tartalmazott.

Az osztrák–magyar tüzérség az olasz fronton alkalmazott gázlővedékeket először 1917. október 23–24-én. A sorozatgyártás 1917-ben a Lipták-gyárban indult meg a német LOST és KLARK anyagokkal, majd tavasszal az újpesti Chinoin-gyár is beszállt a termelésbe, itt saját fejlesztésű gázokat is használtak (a brómtartalmú „C” és „B” anyagot). Érdemi gyártást ez a két üzem produkált, 1918-ig megközelítően 1 millió 370 ezer gázlőszert. A termelés nagy részét az újpesti vegyületek tették ki. Hetenként átlag 20-25 000 lővedék készült el, de ez nagyban függött a német gázszállítástól is. KLARK-ot, melyet kék kereszttel jelöltek, mindkét üzemben töltöttek a löszerekbe, míg LOST-ot (mustárgáz), a sárga kereszttel jelöltet egyedül Pestszentlőrincen. Utóbbiból mintegy 200 000 darab készült.⁵²

A kék keresztes anyag ingerlő hatású volt, a légzőszerveket károsító arzénvegyületeket tartalmazott. A sárga keresztes hólyaghúzó hatással bírt. A szintelen, szagtalan klórvegyületek áthatoltak a ruházaton is, velük érintkezve a bőrön néhány óra múlva hólyagos elváltozások jelentek meg.⁵³

Hadifejlesztések a Lipták-gyárban

A Lipták-gyárban a lővedékek mellett gyártottak aknákat, tábori konyhákat, de a gyár munkatársai két korszakalkotó fejlesztést is megvalósítottak, amellyel megelőzték a korukat. Még a háború előtt tankot építettek, a háború végén pedig az osztrák–magyar hadsereg helikopter kísérleteinek egyik színhelye volt a lőrci gyár.

Lipták Pál 1913-ban adta be szabadalmát a honvédelmi minisztériumba a gyár mérnökei által kifejlesz-

tett féllánc talpas harckocsi tervére. A páncélozott gép futóművéhez egy, a gyártelepen is szolgálatot teljesítő emelődarut használtak fel, amely a Holt–Caterpillar 1910M traktor alapjaira épült. Szerkezetét acéllemezekkel borították, forgótornyot szereltek rá, és golyószóróval látták el. 1914-ben ki is próbálták, de a hadvezetőség nem támogatta a fejlesztést. 1915-ben egy újabb változatot terveztek, amelyen géppuska helyett lángvetőt helyeztek volna el, ez azonban támogatás hiányában végül nem épült meg. Ezzel a páncélos járműkísérletek elhaltak a Monarchiában.⁵⁴

1916-ban – az addig használt kötött megfigyelő ballonok helyett, amelyek könnyű célpontot jelentettek az ellenségnek – Petróczy István őrnagy⁵⁵ javasolta a katonai vezetésnek, hogy használjanak motorral hajtott helikoptereket. 1917 nyarán nevezték ki a Bécs melletti K. u. K. Fliegerarsenal Flugzeugwerk, Fischamend parancsnokává, ezután kezdtek a helikopter kísérletekbe. A tervezést a katonai szolgálatát kutatómérnökként a fischamendi repülőtéren töltő Kármán Tódor fizikus professzorra bízta, míg a kivitelezés Zurovecz Vilmos gépészmérnök feladata volt. Hármójuk nevéből jött létre a kísérleti helikopterek megnevezéseként használt PKZ (Petróczy–Kármán–Zurovecz) jelölés.⁵⁶ Az emelőcsavart Asbóth Oszkár tervezte. Ő szintén Fischamendben dolgozott, a Légcsavarkísérleti Intézetet vezette. *„A PKZ-helikopterek két nagyméretű, egymással ellentétesen forgó légcsavarjait Asbóth tervezte meg és készítette el. Nem kis mértékben ezen emelőcsavarok jó hatásfokának volt köszönhető az első igazán jelentősnek mondható függőleges felemelkedés a világon.”*⁵⁷

Először egy kisebb méretű, két darab 1,4 méter

⁵¹ Magyarország az első világháborúban. LEXIKON A–Zs. Főszerk.: Szijj Jolán. Budapest, 2000. 712. o.

⁵² KOVÁCS: A magyar királyi honvédség... löszerei 182–195. o. és TURCSÁNYI. 15. o.

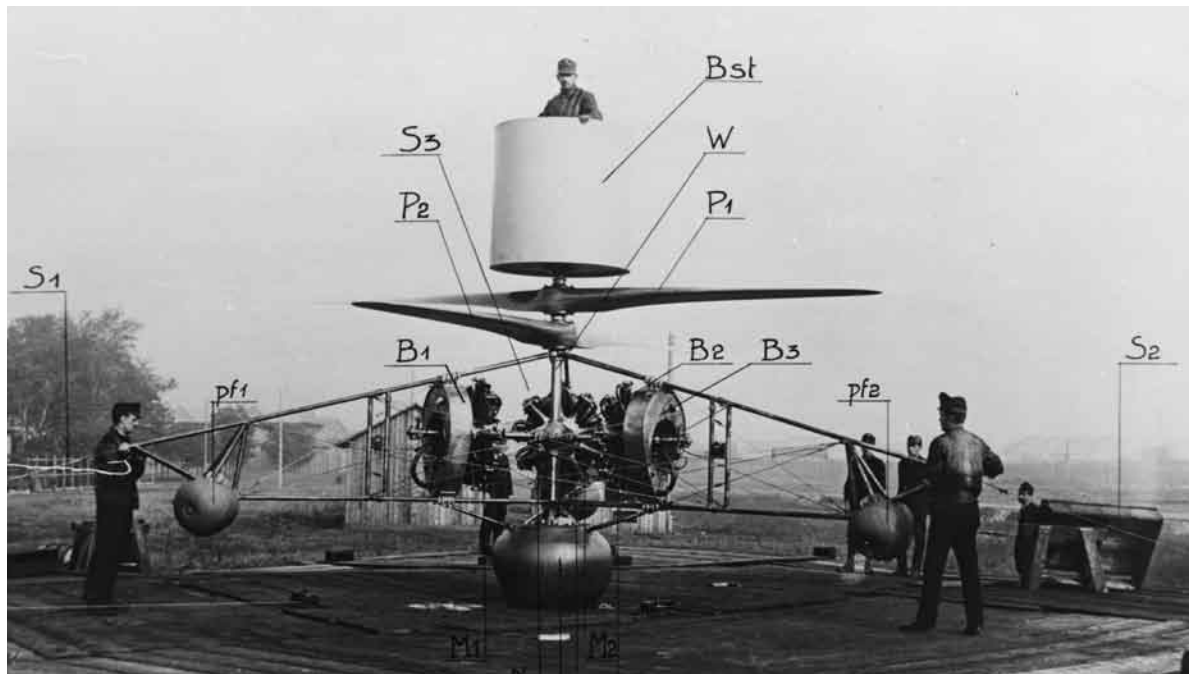
⁵³ Magyarország az első világháborúban. LEXIKON. 202. o.

⁵⁴ Az angolok 1915–1916-ban mutatták be első tankjaikat. HAJDÚ Ferenc – SÁRHIDAI Gyula: A Magyar Király Honvéd Haditechnikai Intézettől a HM Technológiai Hivatalig 1920–2005. Budapest, 2005. 13–21. o. és HAJDÚ Ferenc: Dr. Lipták Pál szerepe a XVIII. kerület kialakulásában és a haditechnikai fejlesztésekben. In: Mérégen a Múlt. Írások Budapest XVIII. kerületének történetéből. Budapest, 2010. 204. o.

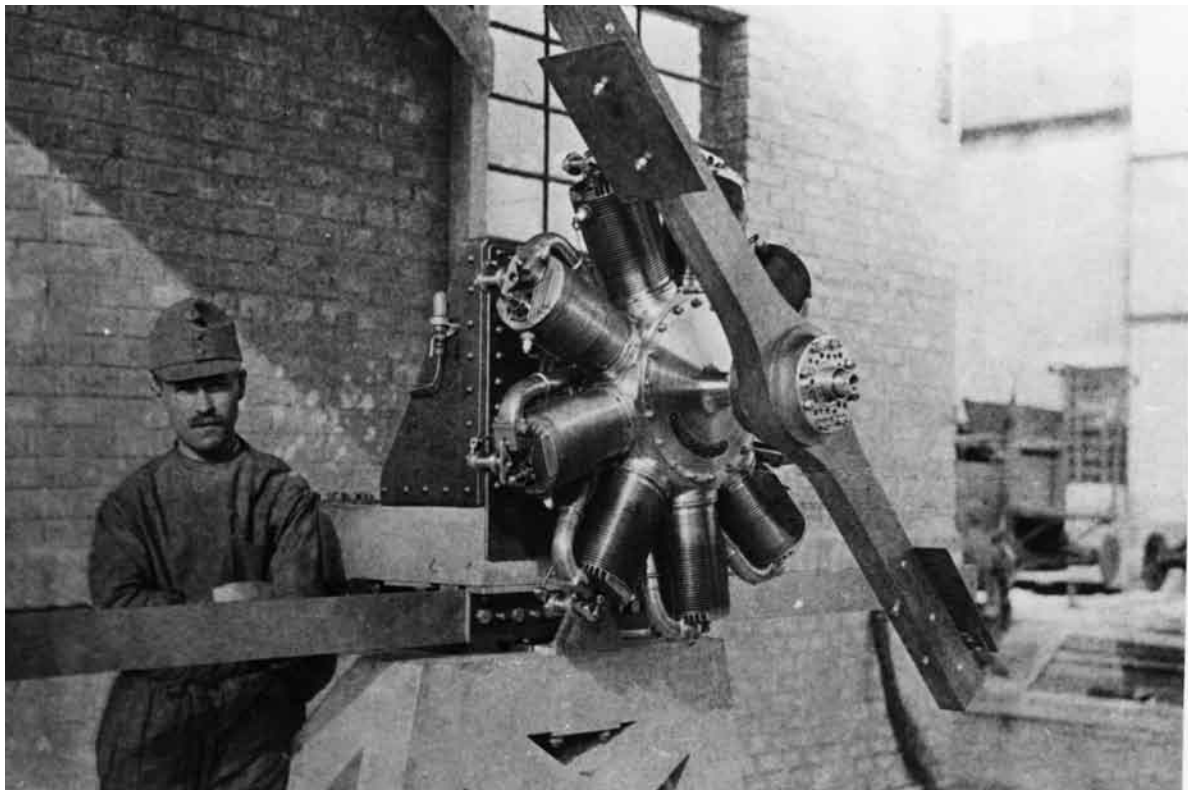
⁵⁵ Ő volt az első magyar vizsgázott katonai pilóta 1910-ben. POKORÁDI László: A helikopteres repülés első 100 (?) éve. In: Debreceni Szemle 2009. 1. szám. 3–18. o.

⁵⁶ KORMOS László: A helikopterek katonai alkalmazásának tapasztalatai. In: Hadtudomány. 1998. szeptember.

⁵⁷ BÓDÓK Zsigmond: Magyar feltalálók a repülés történetében. Dunaszerdahely, 2002. 95. o.

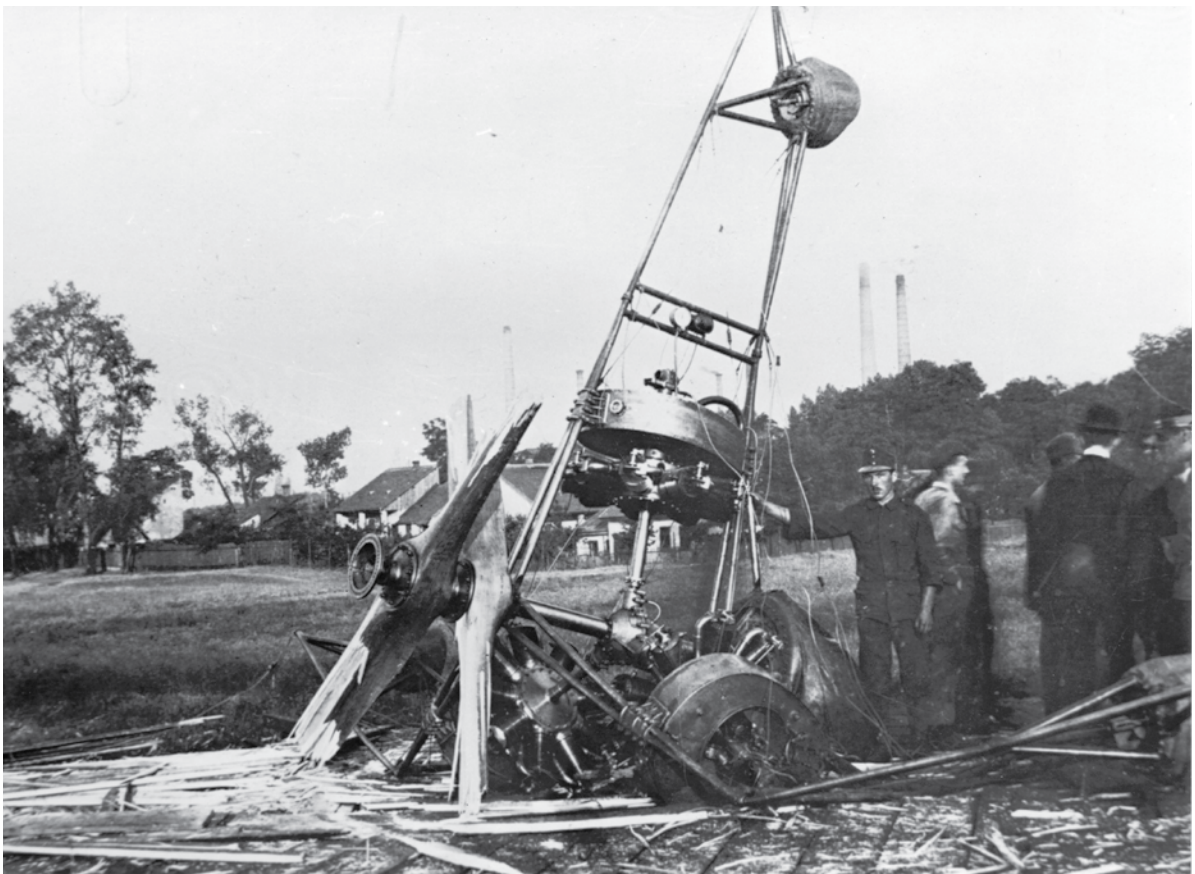

Pestszentlőrinci helikopter kísérletek: helikopter megfigyelőkosárral (fent); helikoptermotor a próbapadon (lent)

*Felemelkedik a helikopter – háttérben a kisésti Hofherr-gyár (fent)
Az összetört helikopter – háttérben a lőrci Lipták-gyár kéményei (lent)*

átmérőjű légcsavarral szerelt modell készült, amit egy 30 méter magas ballonhangárban kikötve röptettek, hogy megfigyelhessék a stabilitást, az emelőerőt és a hatásfokot. A kísérletek 1918 márciusáig folytak, de 1917 végére olyan stádiumba érkeztek, hogy két különféle meghajtású példány építését is megkezdhatték.

A PKZ–1-t 1918 márciusában fejezték be a mátyásföldi MÁG gépgyárban. Hosszúka törzsszel, egy Daimler villanymotor felhasználásával készült, amely egy 3,8 és egy 4,2 méter átmérőjű légcsavart hajtott. Középen a személyzet számára megfigyelőkosarat helyeztek el. Össztömege 650 kg volt. Az áramot egy kábelen keresztül a földről kapta. Mátyásföldön négy próbarepülést tudtak vele végezni, mielőtt a villanymotor leégett. Ezek során, miközben három kábellel tartották egyensúlyban, félméteres magasságot értek el. Mivel új motor beszerzése nem volt megoldható, ezért a programot leállították.

A háború második felében a pestszentlőrinci Lipták-gyárban felállították a repülőosztályt, ahol repülőgépeket gyártottak. Itt készült a PKZ–2 helikopter, 1918. április 2-án volt az első próbarepülése. Ez a változat az alumínium csővázon két darab 6 méter átmérőjű légcsavarral készült, melyeket 3 darab zsákmányolt francia LeRhône 9 hengeres forgómotor hajtott. Tömege üzemanyaggal együtt 1400 kg volt. Futómű gyanánt mindkét prototípus esetében felfűjt ballonokat használtak, középen egy nagyot, a három motortartó konzol alatt 3 kicsit. Az első néhány próbarepülés után itt is megfigyelőkosarat helyeztek középre.

A PKZ–2 ugyanúgy instabil volt, mint a PKZ–1. A pestszentlőrinci próbarepülések során három kötéllel és csörlők segítségével rögzítették.

A PKZ–2 összesen 36 alkalommal emelkedett a magasba. Az utolsó repülésére a Lipták-gyár melletti területen került sor 1918. június végén, amikor elérték, és fél óráig meg is tartották az 50 méteres magasságot, ami 1918-ban magassági világrekordnak számított. Ekkor azonban a szerkezet az oldalszél hatására lengésbe jött, és nem tudták a kötelekkel idejében lehúzni, a földnek csapódott és összetört. Ezt követően a programot nem folytatták.⁵⁸

⁵⁸ HAJDÚ – SÁRHIDAI: 22–23. o. és HAJDÚ : Dr. Lipták... 204–205. o.

Mindkét tanulmány tévesen jelöli meg a PKZ–2 kísérleti repüléseinek helyét. A lezuhanáskor készített képek

Asbóth a későbbiekben is foglalkozott helikopterek tervezésével, míg Kármán inkább a sugárhajtás felé fordult. A biztonságos helikopterek csak majdnem 30 évvel a pestszentlőrinci kísérletek után, a második világháború végén jelentek meg.

A Lipták-gyár a háború után

Az új idők előszeleként Cséti Róbert már 1918 januárjában a béke idején való termelésről nyilatkozik.⁵⁹ Áprilisban a fő befektető Magyar Bank közgyűlésén megállapítják, hogy „a Lipták dr. és Társa Építési- és Vasipari Rt.-nél a jelentésben felsorolt okokból a lövedékgyártás már nem mutatkozik többé jövedelmező üzemnek,” ugyanis „a Lipták-társaság változatlanul bőségesen el volt látva hadimegrendelésekkel, s azoknak nagy részét az előforduló üzemzavarok és anyagihiány mellett is lebonyolította. Azonban a lényegesen megnövekedett költségek, a nyersanyagok hihetetlen áremelkedése, a szénhiány és egyéb körülmények által okozott folyton és folyton megismétlődő üzemzavarok óriási módon megdrágították a termelést, míg ezzel szemben a hadvezetőség csak elenyészően csekély áremelést koncendált.”⁶⁰

Ebből következően rendkívül rossz eredménnyel zárta az 1917-es évet, mindössze 220 492 korona nyereséggel. Mégis ugyanekkor nevezték ki Csétit ügyvezetőből vezérigazgatónak.⁶¹

1919-ben a gyár megkezdte a béketermelésre való áttérést, ezért munkásainak túlnyomó részét elbocsátotta, igaz, a munkáslétszám nagyon hektikusan, a termelés függvényében változott.⁶² A román megszálló csapatok lényegében kifosztották a gyárat, 83

tanúsága szerint a helyszín nem Mátyásföld, hanem Pestszentlőrinc volt, feltehetőleg a Lipták-gyártelep északi részén, nagyjából a mai Vaslemez és Reviczky utca sarkánál történt a baleset.

⁵⁹ Pesti Napló, 1918. január 6. 11. o.

⁶⁰ Budapesti Hírlap, 1918. április 4. 10. o., július 7. 17. o.

⁶¹ Pesti Napló, 1918. július 6. 10. o.

⁶² A Népszava ezt 1919. február 5-i számában „amerikázásnak” bélyegezte. Amíg 1917-ben átlagosan 5300 fő dolgozott a gyárban, addig 1919 júliusában 963, szeptemberében pedig csupán 560 fő. Majd a létszám ismét emelkedni kezdett: 1919 decemberében 620, 1920-ban 1329, 1921-ben pedig 900 munkása volt. LAKY Dezső: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Budapest, 1923. 364. o.

A Lipták-gyár repülőosztálya, 1919

gépet és 26 villanymotort vittek haza magukkal, ami 2,5 millió korona összegű kárt jelentett, és ehhez jött még, hogy a termelés folytatása érdekében 2 millió korona költséggel más gépeket kellett átalakítani.⁶³ Az üzem ezt követően bekapcsolódott a jövételi szállításokba. „A forradalmak után a Lipták-gyár Lengyelország részére szállítandó mozdonyok javítására, készítésére rendezkedett be.”⁶⁴

A gyár termelését a későbbiekben is gyakran bénították bérkövetelő mozgalmak. Végül 1927-ben a Ganz és Társa–Danubius cégcsoport felvásárolta a vállalatot. Már a következő évben megkezdte a felszámolását, gépeit értékesítette, területén pedig családi házas parcellázást indított.

⁶³ LAKY. 329. és 367–368. o.

⁶⁴ Dr. Jahn Ferenc cikke a Gondolat c. kommunista folyóiratban Kispest szociográfiájáról. In: Források Budapest történetéhez, 1919–1945. Források Budapest múltjából 3. Budapest, 1972. 425. o.

DR. LIPTÁK ÉS TÁRSA ÉPÍTÉSI ÉS VASIPARI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

LEVÉLCIM: PESTSZENTLŐRINC. :–: VASUTÁLLOMÁS: KISPEST.
SÜRGŐNYCIM: FERRO PESTSZENTLŐRINC.
POSTAKARÉKPÉNZTÁRI SZ.: 22730. :–: CLEARINGFORGALOM.
FOLYÓSZÁMLA: A MAGYAR BANK ÉS KERESKEDELMI R.-T.-NÁL,
TELEFONSZÁMOK:
BUDAPEST 54–59, JÓZSEF 9–21. :–: KISPEST 41.

0

Lipták Pál

Cséti Róbert

A két gyárigazgató

Dr. Lipták Pál

(Budapest, 1874 – Balatonfüred, 1926)

A középiskolát félbehagyva kitanulta az ácsmesterséget, részt vett a Vaskapu szabályozási munkálataiban, majd magánúton érettségit tett, és beiratkozott a Műegyetemre. Itt diplomázása után tanársegéd lett, 1907-ben műszaki doktorátust szerzett, és 1908-ban megalapította első építési vállalatát. 1911 és 1916 között pestszentlőrinci üzemében lakott. Gazdagságát jól mutatja, hogy Budapesten ő volt a második legnagyobb adófizető. A háború alatt bevásárolták az ócskavasbiztonságba. 1916-ban elhagyta a nevét viselő pestszentlőrinci céget. 1918 októberében IV. Károly érdemei elismerésül a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki.

1920–1922 között nemzetgyűlési képviselő volt, a kereskedelemügyi minisztériumban 1920 májusa és decembere között államtitkári pozíciót töltött be. 1921-ben a szendrői bányáira alapozva megalapította a Borsod–Szendrői Kőszénbánya Rt.-t. A háború alatt felhalmozott vagyona a húszas évek elején nagyobb részt elenyészett, de még 1926-ban is megvoltak a kőszénbányái, Tokajban három gőzfűrész tulajdonosa, továbbá igazgatósági tagja volt a Közgazdasági Hitelbanknak.⁶⁵

⁶⁵ REMPORT Zoltán: 100 éve alakult az egykori Lipták-gyár. In: Acélszerkezetek. Magyar Acélszerkezeti Szövetség lapja. 2008. 3. szám. 56–61. o., VIDOR Gyula

Verbói Cséti Róbert

(Selmezbánya, 1872 – Budapest, 1933)

Apja a selmezbányai akadémia tanára volt. Tanulmányait szülővárosában végezte, kohómérnöki oklevelének megszerzése után 1895-1896-ban ő is az akadémia, az építészeti tanszéken oktató tanársegédként. Már fiatalon az Első Magyar Acélárugyár élére került, amit igazgatósága alatt jelentősen fejlesztett. 1905-ben a vállalat ügyvezető igazgatója lett, 1914-ben bekerült az igazgatóságba, melynek haláláig tagja maradt.

1916-ban az acélárugyár vezetése mellett a pestszentlőrinci Lipták-gyár, és a Magyar Lőszergyár igazgatóságába is bekerült. A sok munka, utazás, tárgyalás tönkretette az egészségét, ezért 1919-ben visszavonult, és kisújszállási birtokain gazdálkodott. 1919 áprilisában a román csapatok vezetése őt nevezte ki az általuk a Tisza vonaláig megszállt Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánjának.

A háború után közgazdasággal foglalkozott. A több nyelven beszélő Cséti Magyarország talpra állítása érdekében sokat utazott külföldön. 1923-ban az olajiparban látott lehetőséget. Megalapította az Ampla Ipari és Kereskedelmi Rt.-t, amelynek haláláig az elnöke volt.⁶⁶

Hadianyaggyártás 2.

A Magyar Lőszergyár Rt.

1916. augusztus 31-én – a három nappal korábban tartott alakuló ülés után – a Magyar Bank helyiségeiben megalapították a Magyar Lőszergyár Rt.-t. A helyszín nem volt véletlen, ugyanis a bank érdekkörébe tartozott a Dr. Lipták és Társa Építési és Vasipari Rt., amely az alapításban részt vevő egyik lőszergyár volt, a másik az osztrák Enzesfeldi Lőszér- és Féművek Rt. (Enzesfelder Munitions- und Metallwerke A.G.), a tőkét pedig maga a bank biztosította.

(szerk.): Nemzetgyűlési almanach 1920–1922. Budapest, 1922. 86. o. HAJDÚ: Dr. Lipták... 203. o.

⁶⁶ Bányászati és Kohászati Lapok, 1933. június 3. 241–242. o., CSÁKY Károly: Híres selmezbányai tanárok. Dunaszerdahely, 2003. 47–48. o. Kisújszállási nagykun kalendárium a 2010. közönséges évre. Kisújszállás, 2010. 94. o.

„Az új gyár egy lőszergyártási szabadság kihasználását veszi fel programjába és ezenkívül olyan lövedékeket is fog produkálni, melyeket a Lipták-gyárban eddig nem állítottak elő.”⁶⁷

Az ügylet része volt, hogy a Lipták-gyár igazgatóságába új tagok kerültek: az osztrák üzem vezérigazgatója, Tomala Gusztáv, és Günther Alfréd, utóbbi az osztrákoknál is az igazgatóság tagja volt. Ők egyben a Magyar Lőszergyár igazgatósági tagjaivá is váltak. Az új létesítmény vezetésében kettejük mellett helyet kapott még a Magyar Bank vezérigazgatója és ügyvezető igazgatója: Krausz Simon és Dobay Aurél, a Lipták-gyár részéről Cséti Róbert ügyvezető igazgató, valamint Szabó Elek nyugalmazott testőrségi alezredes.⁶⁸ Az alaptőkét 2 és fél millió koronában határozták meg, amelyet egy év múlva megdupláztak. Az alapítás előkészítését 1916 májusa előtt megkezdték, ugyanis május 18-án már megvolt a munkafolyamatokra kész ütemterv.⁶⁹ Szinte azonnal elindult a gyár építése, október-november folyamán a fő épületek elkészültek, és miközben a kapacitás bővítése érdekében tovább folyt az építkezés, a termelést is megkezdhatték. A tervbe vett öltözőhelyiségek tanúsága szerint összesen 2152 női és 456 férfi munkásra számítottak. A nők jelentős túlsúlyát egyrészt a háborús viszonyok keltette munkaerőhiány, másrészt a sok munkáskezet igénylő, de könnyebb és gépesítettebb munkafolyamatok magyarázták.

Mivel a Magyar Lőszergyár részben a Dr. Lipták és Társa alapítása volt, és ugyanúgy Pestszentlőrincen helyezkedett el, ezért a közelmúltig nem szenteltek neki külön kellő figyelmet. Ebből következőleg a termeléséről sem ismertek még egyértelmű önálló adatok. A pestszentlőrinci átvételi bizottság tanúsága szerint 1918 júliusában a gyár napi átlagban 1027 munkást foglalkoztatott és 12-15 000 lőszert gyártott hetente.⁷⁰

A tervezésnél minden óvintézkedést megtettek a

Lőszergyári munkásnő, Pestszentlőrinc, 1918 körül

balesetek elkerülésére. A munkafolyamatokat elkülönítették, a veszélyes anyagokat a gyár területétől távol tárolták és őrizték. Az esetleges tűz gyors eloltásához a telepet behálózó vízvezetékét tervezték, víztornyot építettek. A legmodernebb alacsony nyomású gőzfűtő berendezéssel látták el az üzemépületeket, hogy a szikrák keletkezését ezúton is kiküszöböljék. Az üzemnek közvetlen összeköttetése volt a lajosmizsei vasútvonallal, a vágányok a Reviczky utcán keresztül érték el a lőszergyárt, ahol négy ágra szakadtak, és a mai Margó Tivadar utca vonalán egészen a Baross utcáig körülolelték a telepet. Az egyes épületek között, a szállítás megkönnyítésére, keskeny nyomtávú sín-párokat fektettek le, melyek az épületeken is keresztülfutottak. Rajtuk kézi erővel mozgatták a csilléket.⁷¹ Ennek ellenére mégis történt egy halálos baleset. 1918. szeptember 20-án az Erzsébetfalván lakó Farkas Katalin 23 éves lőszergyári napszámos⁷² az 50.

⁶⁷ Pesti Napló, 1916. szeptember 1. 4. o.

⁶⁸ Budapesti Hírlap, 1916. szeptember 1. 13. o.

⁶⁹ Lőszergyár Műszaki leírás ld. jelen kötet 73–76. o.

⁷⁰ Jól mutatja a Lipták-gyár nagyfokú részvételét az alapításban az, hogy ekkor, 1916. május 18-án a Magyar Lőszergyár levélpapírjának fejlécén a gyár neve alatt a Lipták-gyár telefonszámai és sürgőnycíme (FERRO PESTSZENTLŐRINC.) volt megadva, és csak utólagosan bélyegezték felül a „Sürgőnycim: MUNICIO PESTSZENTLŐRINC.” felirattal.

⁷¹ TURCSÁNYI. 18. o.

⁷¹ Pestlőrinc, Lőszergyár (BFL XV. 17/d.) 322/a 266.

⁷² Pestszentlőrinci halotti anyakönyv. 112/1918.

vagy az 51. épületben dolgozott, gyújtófejeket szerelt össze, amikor délelőtt fél nyolckor egy bombagyutacsot elejtett, és a robbanásból keletkező szilánkok megölték. A vele egy helyiségben dolgozó másik három asszony – a 33 éves Jáger Lajosné, a 25 éves Sárosi Jánosné és a 31 éves Hercz Jánosné – szintén megsérült.⁷³

Az országos sztrájkhullám 1918. május 21-én érte el a lőszergyárat. Reggel rendben megkezdtek a munkát, ám a 9 órai szünet után egyes műhelyek munkásai elhagyták helyüket, és az udvaron gyülekeztek. Mivel voltak olyanok, akik nem hagyták abba a munkát, őket fenyegetésekkel bírták csatlakozásra. Bérköveteléseik nyomatékosítására megindultak az irodaépület felé, amit a hadiüzem védelmére kirendelt katonaság kordonnal védett. A munkások harcba keveredtek a katonákkal, a kordont áttörték és megszállták az igazgatósági épületet. Az ott található bútorokat összetörték, a telefonvezetéseket elvágták, és az igazgatóságot sarokba szorították. Az elfajult munkabeszüntetésnek a megjelenő rendőrség és katonaság vetett véget. A lázadás vezetőjét, Antal Erzsébetet és társait a rendőrség feljelentette magánosok elleni erőszak bűntette címén.⁷⁴

Az októberi forradalom után a gyárak vezetésébe nagyobb beleszólást nyertek a munkások, új termelési biztosokat neveztek ki – a lőszergyárhoz Grósz Jánost⁷⁵ – és munkástanácsokat alakítottak. A Magyar Lőszergyár munkástanácsának elnöke 1918. novemberében Kálmán Pál 30 éves Erzsébetfalván lakó vasesztérgályos lett, aki egészen 1919. augusztus 1-jéig töltötte be a pozíciót. „Kálmán Pál annyira a régi vezetők érdekében járt közbe, hogy közülük senkit el nem távolítottak, sőt Kálmán Pál velük teljes egyetértésben intézte a gyár ügyeit. Soha nem agitált, nem volt kommunista, sőt az elnökségről is többször lemondott, de a terrortól tartva megmaradt állásában.”⁷⁶

⁷³ Pesti Napló, 1918. szeptember 21.

⁷⁴ Dr. TÉGLÁS Tivadarné: Pestszentlőrinc az I. világháborúban. In: Emlékezések, tanulmányok Pestszentlőrinc–Pestszentimre múltjáról III., Budapest, 2002. 111–112. o.

⁷⁵ Népszava, 1919. április 18. 6. o.

⁷⁶ BFL VII. 18/d 1919. 13/2664. Kálmánt a kommun alatti pozíciója miatt 1919. augusztus 26-án tartóztatták le a pestszentlőrinci Otthon kávéházban, másnap a kispesti kapitányságon jelentkezett Liebstock Jenő, a lőszergyár tisztviselője, aki személyében és az igazgatóság levelével

A háború után a gyár préseltáruk és játékszerek előállítását tervezte,⁷⁷ azonban a román megszállók teljesen kifosztották a hadianyagüzemet. Az itt raktáron lévő mintegy 250 ezer darab készre szerelt tüzérségi lövedéket magukkal vitték, továbbá 168 munkagépet és 39 motort tulajdonítottak el. Amit pedig nem tudtak elvinni, azt annyira összetörték, hogy teljesen hasznavehetetlen legyen. A gyár 17,7 millió koronás kárigényt jelentett be.⁷⁸ 1921 júliusában a lőszergyár vezetősége teljesen kicserélődött, majd átnevezték Pestszentlőrinci Lakásépítő Rt.-vé, és hadani területén megindult az Állami lakótelep kialakítása.⁷⁹

Hadifoglyok Pestszentlőrincen

„A község még beépítetlen kétezer holdnyi, mezőgazdasági művelés alatt álló területén, melyet özvegy Schwarcz Zsigmondné bérel Szemerétől, az idén orosz foglyok aratták le a föld gyümölcsét, mert az uradalom munkásai legnagyobbbrészt a harctereken vannak. Pár héttel ezelőtt vitték el innét a muzsikokat, akik lesoványodva, lerongyolódva érkeztek Péter-Pálkor s most szinte kihívza, meggömbölyödve, szomorúan távoztak el, nem tudtak megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy itt kell hagyniok Lorenz-át (így nevezték a falut). A bérlőné jól tartotta őket.”⁸⁰

Egy háború nem csak elesett vagy sebesült katonákkal, hanem hadifoglyokkal is járt. Le kellett őket fegyverezni, majd a fronttól távol – hogy a katonai hadműveleteket ne akadályozhassák, illetve ne tudjanak visszaszökni saját hadseregükhöz – táborokban kellett őket elhelyezni.⁸¹ Az első hadifoglyok 1914 szeptemberében érkeztek

tisztázta Kálmán magatartását a forradalmak alatt.

⁷⁷ LAKY. 126–127. o. Elképzelhető, hogy már a háború végén részben átállt a béketermelésre, és lőszer mellett a húskonzervek töltését is megkezdte. Sváb Ferenc szíves közlése.

⁷⁸ LAKY. 329. o.

⁷⁹ Központi Értesítő, 1922. október 26. 938. o. és 1923. július 19. 851. o.

⁸⁰ Pesti Hírlap, 1915. november 3. 14. o.

⁸¹ BLASSZAUER Róbert: Hadifoglyok Magyarországon az I. világháború idején. In.: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár évkönyve 2002. Bp., 2003. 73. o. és Magyarország az első világháborúban. LEXIKON. 235. o.

az országba, ekkor még csak szerbek és oroszok. Az olaszok, majd a románok háborúba való belépésével jelentősen megugrott a fogságba esett katonák száma. Ahogy a háború haladt előre, mind súlyosabb gondná vált egyrészt az ország belsejében egyre nagyobb tömegben megjelenő hadifoglyok ellátása, másrészt a frontra küldött katonák miatt keletkező munkáshiány.

A hadifoglyokkal való bánásmódot szabályozó 1906. évi II. genfi konvenció is megengedte a legénységi állományból hadifogoly-munkásosztatok felállítását és foglalkoztatását. 1915-ben a belügyminiszter engedélyezte önkéntes alapon a hadifoglyok alkalmazását, de először csak állami és közmunkákra, kizárólag a mezőgazdaságban. Az élelmezést és a szállást továbbra is az állam biztosította, a munkaadónak csak az utaztatásról és az orvosi vizsgálatról kellett gondoskodnia.⁸²

Még ugyanebben az évben azonban már magánosok számára is lehetővé tették, hogy a kieső munkaerőt foglyokkal pótolják. 200 főnél nagyobb csoportokban lehetett a munkásokat igénybe venni. 200 fő alatti, de 30 fő feletti csoportokat csak akkor engedélyezett a földművelésügyi miniszter, ha a rabok őrzéséről a munkáltató saját maga gondoskodott. Minden esetben a munkaadó volt köteles biztosítani a rendszeres orvosi vizsgálatot, az elhelyezést, az étkezést és a tüzelőt. Ugyanezeket az őrszemélyzet számára is meg kellett adni.

Egy munkásfogoly napi bére 50 fillér volt, amiből be tudott magának vásárolni, további 6 fillért a munkáltató az illetékes katonai parancsnokságnak fizetett be. A hadifoglyok nem dolgozhattak többet a szokásos munkaidőnél (reggel 6-tól este 6-ig), és a vasárnap számukra is szabad volt. A kérvényeket a főispánnak kellett beterjeszteni. Ő a törvényhatósági (vármegyei) gazdasági munkabizottsággal együtt intézte a hadifoglyok ügyeit.⁸³ A munkaerőigények alapján a vármegyei hadifogoly-ügyeleti tiszt küldte ki a foglyokat a munkára.⁸⁴ Elsősorban mezőgazdasági munkákra vették igénybe a hadifoglyokat – többségük otthon is gazdálkodó volt, mielőtt a háború elszóltatta őket a földtől. Így

kerülhetett Pestszentlőrincre 1915-ben a legfontosabb mezőgazdasági munkára, aratásra a cikkben említett orosz hadifogolycsapat.

De 1915 nyaratól már az iparban is volt erre lehetőség. A hazai munkásság védelmében igazolni kellett, hogy a szükséges munkáslétszámot nem tudják feltölteni, amely a hadifoglyokkal együtt sem haladhatta meg a békeidőben a cég által foglalkoztatottak számát. Amíg az üzem hadifoglyot foglalkoztatott, nem csökkenthette rendes munkásai létszámát és bérét.

Az iparvállalatoknak a hadifoglyokat nem a vármegyei gazdasági munkabizottságoknál kellett igényelni, hanem a Pozsonyi Katonai Parancsnokságnál, a főispán támogatásával.⁸⁵

Pestszentlőrincen tehát mezőgazdasági munkát biztosan végeztek hadifoglyok. Méghozzá a legnagyobb egybefüggő birtokon, a Szemere Miklós tulajdonában lévő, de Schwarcz Zsigmondné – azaz egy bérlő – kezelésében lévő földeken. A fővárosi kertgazdaság pestszentlőrinci telepe nem dolgoztathatott hadifoglyokat, ugyanis a területén húzódott a budapesti erődtitási vonal.⁸⁶ Két helyi ipari üzemről is biztosan tudjuk, hogy saját munkásaik mellett foglalkoztatott hadifoglyokat. A Pestszentlőrinci Parkettgyár Rt. üzemében olaszok (átlagban 80-100 fő), az Orenstein és Koppel Rt. keskenyvágányú vasutak gyárában pedig oroszok végeztek munkát.⁸⁷

Ezek az üzemek nem fegyvert vagy lőszert gyártottak. Viszont az itt előállított termékekre a hadseregnek folyamatos és egyre nagyobb igénye volt, a megrendelések teljesítését pedig akadályozta a munkaerőhiány.⁸⁸

⁸⁵ SZILI Ferenc: Hadifoglyok az első világháború idején a mezőgazdasági ipar részvénytársaság kaposvári cukorgyárában és béruradalmában. In.: Kanyar József (szerk.): Somogy megye múltjából. Kaposvár, 1976. 311–312. o.

⁸⁶ Pesti Hírlap, 1915. november 3. 14. o.

⁸⁷ Pestszentlőrinc, Kispest, Pestszentimre.. Szerk: Herein Károly. Kispest, 1937. 229–230. o.

⁸⁸ 1918-ban, főként a breszt-litovszki béke után mind nagyobb számban kezdtek szökni a hadifoglyok Magyarországról. A magyar kormány ennek megpróbált gátat vetni, mert munkaerejükre szükség volt az aratás idejére. Enyhítettek a szabályokon: a hadifoglyoknak a hazai munkásokkal azonos bért és megfelelő élelmezést kellett kapniuk és mozgásukban nem voltak korlátozhatók. 1919 márciusára már lényegében csak azok maradtak az országban, akik itt kívántak letelepedni. BLASSZAUER. 80–86. o.

⁸² BLASSZAUER. 74. o.

⁸³ BLASSZAUER. 75–78. o.

⁸⁴ Dr. DELY Ferenc: Honvágyas gyötrelmek. Csót-tábor, 1915–1923. Tények, visszaemlékezések, gondolatok a fogolytábor létrehozása 95. évfordulóján. Bp., 2010. 41. o.

A hadifoglyok mellett számba vették és internálták⁸⁹ az ellenséges országok állampolgárait is. Az internált a számára kijelölt helységben kivételesen bérelhetett lakást, egyébként többedmagával, éjjelre bezárt helyiségben lakott, egyhavi ellátásra való pénze lehetett. Köteles volt az internálással okozott kárt, pl. elmaradt munkabért, üzleti hasznot elviselni. Nappal korlátozottan mozoghatott a településen, de annak területét nem hagyhatta el. Fényképfelvételt készíthettek róla.⁹⁰ Már 1914 novemberében megkezdődött a „nem kívánatos, az államra veszélyes elemek” összegyűjtése. A Pestszentlőrincen élő, ellenséges országokból származóknak a kispesti rendőrkapitányságon kellett jelentkezniük.⁹¹

„Jegyezzünk hadikölcsönt!” – „Mi lehet ma biztos, ha nem az állam?”

„Hadikölcsönt jegyezni kötelesség önmagunk és az egész nemzet érdekében! Legkisebb jegyzés 50 korona. Ennyi, vagy ennek többszöröse bizonyára önnek is birtokában van! Adja kölcsön annak az államnak, mely érte biztos és nagy kamatot ad csak azért, hogy a pénzzel a mi hatalmunkat és erőinket növeljük, ne másoknak keressünk, ne másokat hízlaljunk, hanem dolgozzunk már egyszer magunknak is! Az államnak adott kölcsönökből mi élünk ismét, a mi fiaink harcolnak érettünk, mi kapjuk azokat vissza dús anyagi és erkölcsi kamatjaival megszaporodva.”⁹²

A hadban álló államok az első világháború idején állami értékpapírokat, úgynevezett hadikölcsönkötvényeket bocsátottak ki. Ezzel próbálták bevonni a magántőkét a háborús kiadások finanszírozásába. Magyarországon kis címletű állampapírt ekkor forgalmaztak először a kisbefektetők részére.

Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1914 és 1918 között összesen nyolc alkalommal bocsátottak ki hadikölcsönt, jellemzően minden év őszén és tavaszán.

⁸⁹ Az internálás feltételeit az 1907. évi második hágai egyezmény szabályozta.

⁹⁰ SZENDREI Géza: Magyar internálások 1704–1960. Budapest, 2007. 15. o.

⁹¹ Budapesti Hírlap, 1914. november 22. és 1915. május 26.

⁹² Kispest–Szentlőrinc, 1915. május 29. 3. o.

Magyarországon 1914. november 12-én jelent meg az első felhívás.⁹³

Csábító volt a 6 százalékos kamat, emellett több előnnyel is járt az egyéb befektetési formákhoz képest. A hitelintézetekben őrzött takaréketéteket korlátlanul lehetett kölcsönjegyzésre fordítani. Kamatadó nem terhelte, bemutatóra szóltak, tehát eladásukhoz nem kellett semmilyen procedúra, és a hitelintézetek fiókjaiban könnyen lehetett jegyezni. Különböző formái voltak. A hagyományos hadikölcsön-járadékkötvény és a hadikölcsön-pénztárjegy mellett hadikölcsön-biztosítás is létezett. A járadékkölcsön 6 százalékos, a pénztárjegy 5,5 százalékos kamatot biztosított. „A kamatokat az állam minden év május és november 1-én fizeti ki.”⁹⁴ A hadikölcsönhöz 20 szelvény járt, de a szelvényív bemutatása után újabb 20-at kaptak, a pénztárjegyeket az ígéretek szerint 1926. június 1-jén az állam teljes értékben beváltotta volna. A járadékkötvényt, mint a pénztárjegyet, bármikor könnyen el lehetett adni, illetve kölcsönt is felvehettek rá. Az első 10 százalék befizetését követően pedig egy hónap alatt négy részletben is lehetett törleszteni.⁹⁵

A jegyzésekből négy év alatt összesen 18,5 milliárd korona gyűlt össze. A fő kölcsönzők a nagybankok és a nagyvállalkozók voltak. A jegyzés reklámértéket jelentett. Különösen a hadiszállítók számára volt fontos, hogy így is jelezzék részvételüket a háborús erőfeszítésekben. A neveket és a jegyzett összeget ugyanis leköszölte a sajtó.⁹⁶ Az országos napilapok mellett (Budapesti Hírlap, Pesti Hírlap, Pesti Napló) a helyi sajtó is hírt adott a lőrinciek hadikölcsönjegyzéseiről. Ilyen hír jelent meg például a Kispest–Szentlőrinc, 1915. június 5. számának 3. oldalán.

Pestszentlőrincen a legnagyobb hadikölcsön-vásárló természetesen a község legnagyobb hadiszállítója, a Dr. Lipták és Társa Építési és Vasipari Részvénytársaság volt. Többszöri jegyzés után 1918 augusztusára 3 millió 550 ezer korona tőkéje feküdt hadikölcsönben, ami az összes hadibeszállításának

⁹³ Magyarország az első világháborúban. LEXIKON. 242–243. o.) és SZABÓ Dániel: „Eke és fegyver segít, hogy sikerüljön” – A magyar hadikölcsön plakátok az első világháború idején. In: A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12. Budapest, 2011. 146. o.

⁹⁴ Mi az a hadikölcsön? Budapest, 1916.

⁹⁵ Mi az a hadikölcsön?

⁹⁶ SZABÓ 141–142. o.

100 K

100 K

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAL.

6%-KAL KAMATOZÓ

JÁRADÉKKÖLCSÖN.

KIBOCSÁTTATOTT AZ 1912. ÉVI LXIII. T.-CZIKK 17. §-A ALAPJÁN.

BEMUTATÓRA SZÓLÓ

ÁLLAMADÓSSÁGI KÖTVÉNY
100 KORONÁRÓL.

A magyar királyi pénzügyminisztérium elismeri, hogy ez az

EGYSZÁZ KORONÁRÓL

szóltó Államadóssági kötvény a magyar korona országai adómentes járadékadósságának egy részét alkotja. Az említett tőke után 6% évi kamat fizetetik minden év május 1-én és november 1-én lejárt feleévi részletekben. A kamatok a lejárt szelvény beszedéséig, valamint a kötvények visszafizetése esetén annak tőkédírtéke a kötvénynek és a felmondás határidejéig még le nem járt kamatszélvényeknek és szelvényutalványnak beszedéséig ellenében — a szelvény, illetve a kötvény birtokosának választása szerint — felvehetők Budapestén a m. kir. központi Állampénztárnál és más, a szelvények hátlapjain megjelölt, valamint a magyar kormány által keltő időben közzhírré teendő fizetési helyeken. Ez a kölcsön 1920. évi november 1-jét megelőző időpontra nem fog visszafizetésre felmondani. A kamatok, valamint — visszafizetés esetén — a járadékkötvények tőkédírtéke minden fennálló és a jövőben behozandó magyarországi adó, helyeg és illeték levonása nélkül fizetettnek ki. Ez a kötvény egy szelvényutalvánnyal és tíz évre szóló szelvényekkel van ellátva, melyeknek lejártával a szelvényutalvány bemutatásának a szelvények egy új sorozata és új szelvényutalvány fog kiadatni.

Kelt Budapestén, 1914. évi november 1-én.

Teleaky Pál
m. kir. pénzügyminiszter.

Károlyi Károly
a m. kir. központi Állampénztár igazgatója.

Blaskó Gyula
a m. kir. pénzügyminisztérium számvetőség
bizottsági elnöke.

Ellenőrző aláírás:

Lukács
m. kir. ezredes.

5,3 százalékára rúgott, míg a másik nagy helyi hadibeszállító, a Kisésti Textilgyár Részvénytársaság 1 millió 250 ezer koronás jegyzésével a hadibeszállítási értékének 11,8 százalékát költötte kölcsönre. Mindkét társaság a 100 legnagyobb hadiszállító között volt.⁹⁷ 1916 decemberétől a Magyar Lőszergyár Részvénytársaság is felsorakozott az állam mögé 150 ezer koronás jegyzésével, majd még egyszer 500 ezer, illetve 250 ezer koronát jegyzett.

De például a II. hadikölcsönből az Orenstein és Koppel 30 ezer, míg a IV. hadikölcsönből a Neuschlosz és Lichtig Parkettgyár 50 ezer korona erejéig vette ki a részét. Azonban nemcsak a hadiszállító cégek, hanem magánosok is befektettek. A gyárosok és családtagjaik (Lipták Pálné és gyermekei, Rényi Oszkár és neje) befizetése mellett ott volt a pestszentlőrinci Szász Artúr 20 ezer, Bókay Árpádné és Juhász Imre 10 ezer koronája is.⁹⁸

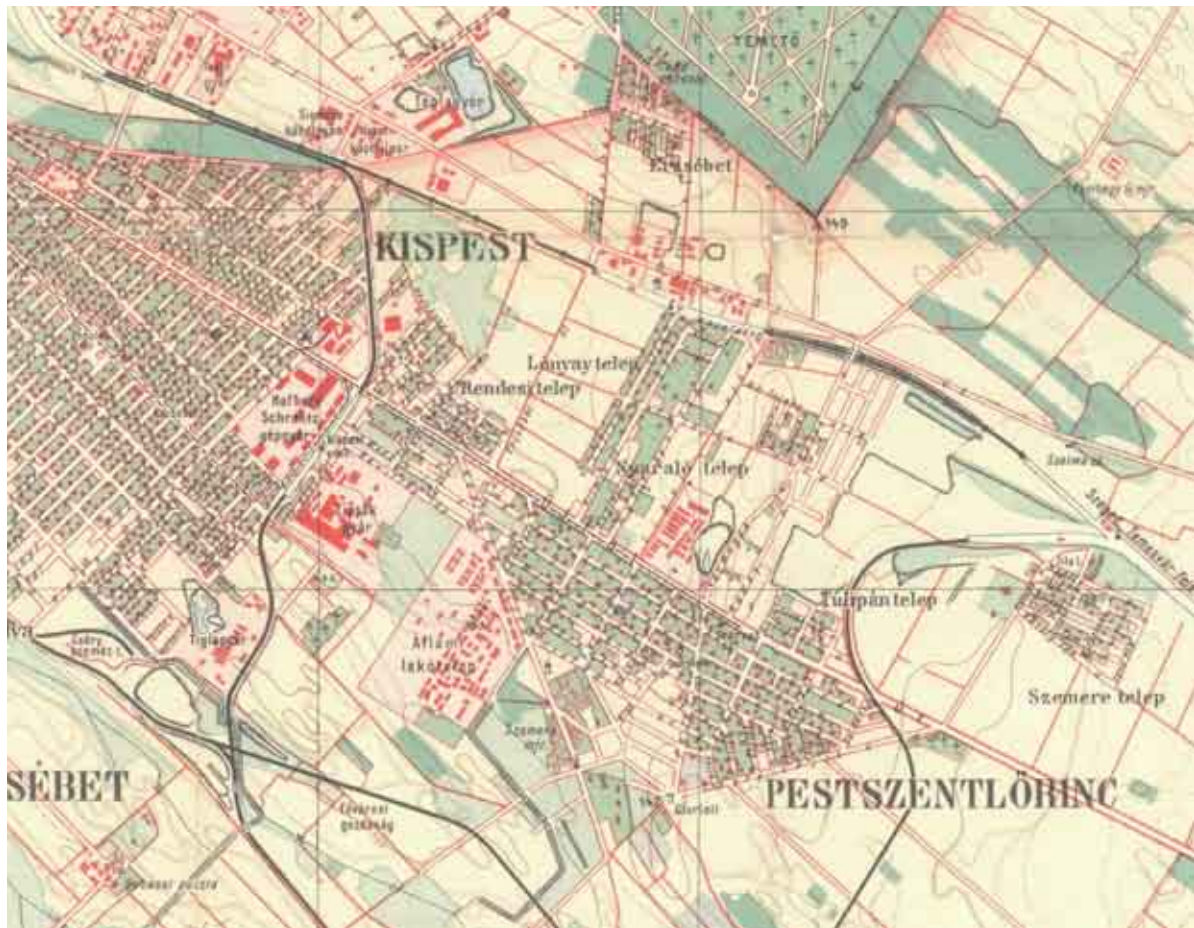
A magánemberek és cégek hadikölcsönökbe fektetett pénze a háború alatti és utáni inflációval elúszott.

⁹⁷ Ehhez képest a legnagyobb hadiszállító Weiss Manfréd csepeli lőszergyáros csupán 3,3 százalékot jegyzett, míg a második legnagyobb, a Haditermény Rt. 20 százalékot. Hadiszállításának legnagyobb részét, 42 százalékot, a Győri Szeszgyár költötte hadikölcsönre, ugyanakkor volt, akinek befizetése az egy százalékot sem érte el, és akadt, aki nem is publikálta jegyzéseit. A nagy hadseregszállítók hadikölcsön-jegyzése. Pesti Hírlap, 1918. augusztus 18. 11. o.

⁹⁸ Kisést-Szentlőrincz, 1915. június 5. és Pesti Hírlap, 1916. december 6.

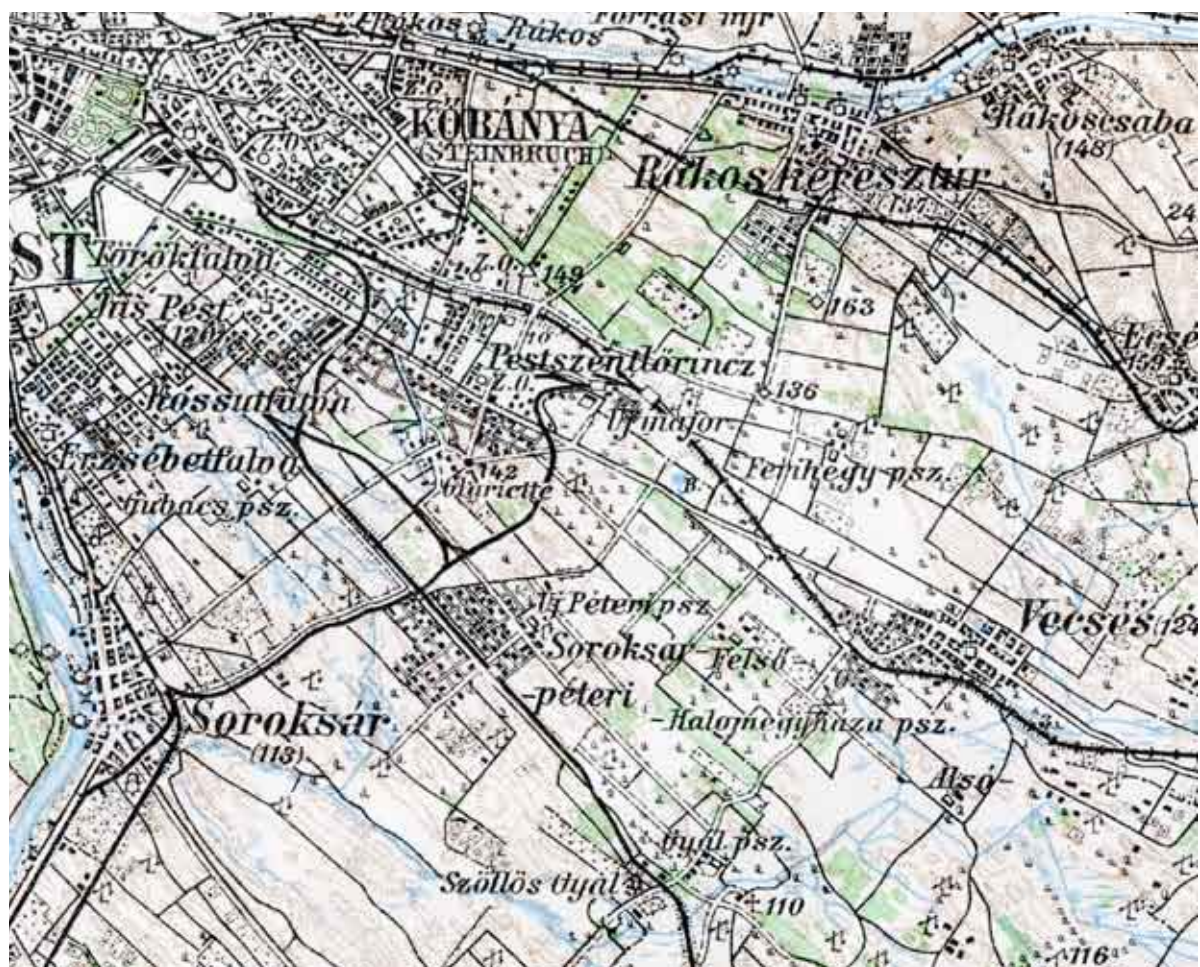
Lőszérhüvelyből készített harctéri emléktárgy

Budapest és környéke (részlet), 1923

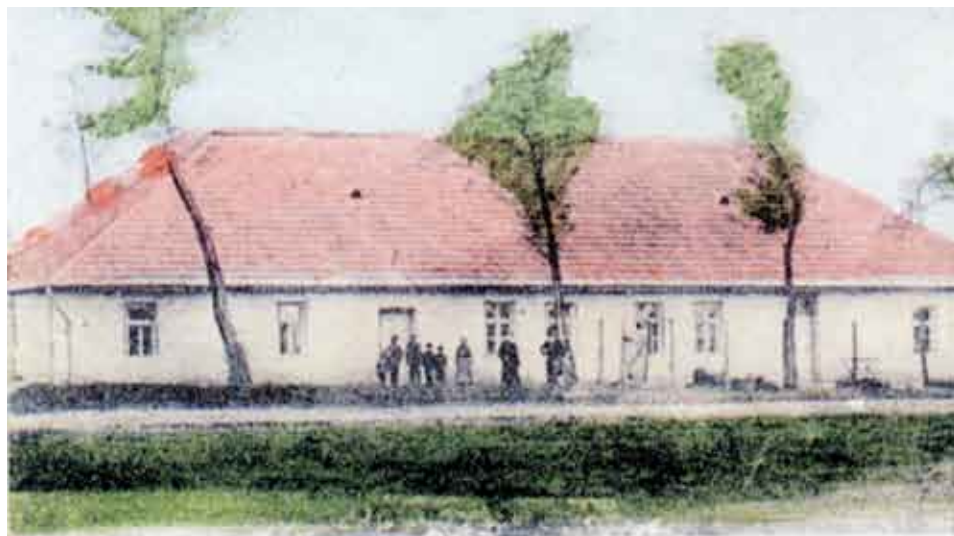
A pestszentlőrinci Kossuth tér (háttér) és a katolikus templom (kis kép), 1910-es évek

A jegyzői kirendeltség épülete Soroksárpéterin, 1910 körül

Budapest és környéke (részlet), 1900-as évek

Burchard Bélaváry István képeslapjai: Egy öt ellen! (fent); Honvéd huszárok. (Vörös ördögök.) Üldözés. (lent)

Burchard Bélaváry István képeslapjai: Honvéd huszárok. (Vörös ördögök.) Pusztítás. (fent); Honvédhuszár káplár (jobbra lent)
 Burchard Bélaváry Rica: Erzherzog Thronfolger Karl Franz Josef. [Károly Ferenc József trónörökös] (balra lent)

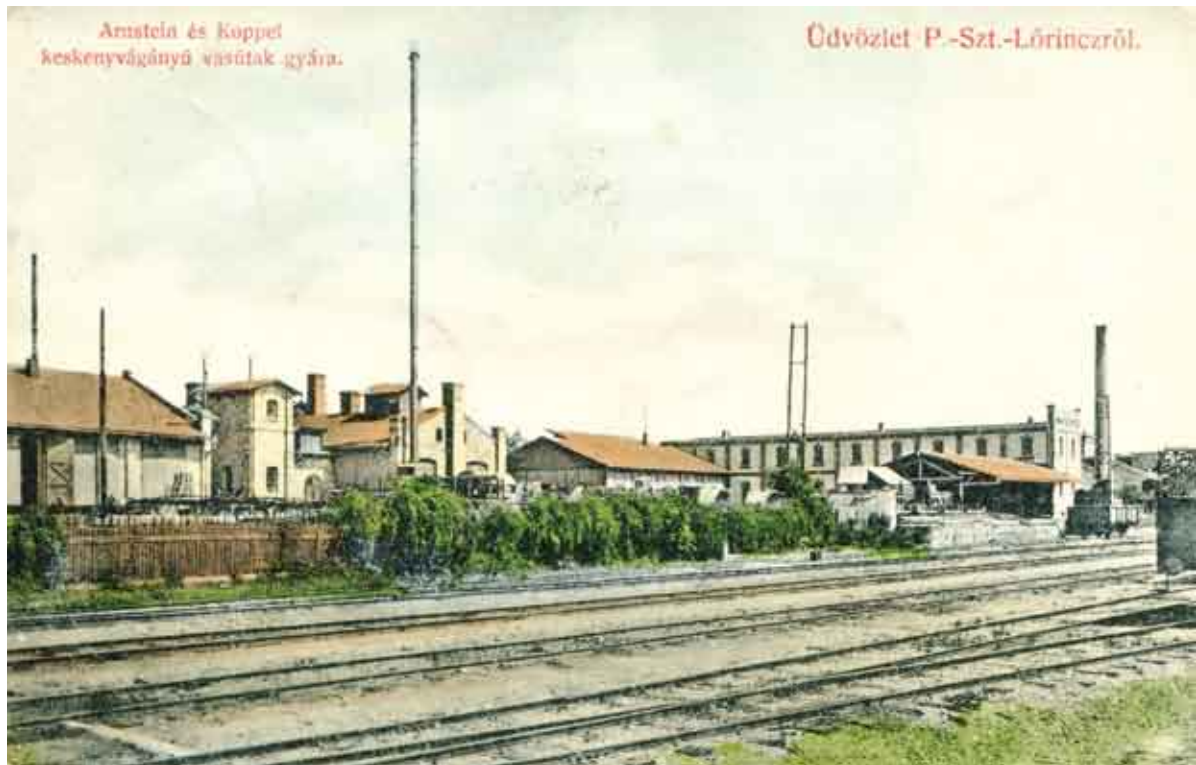
Burchard Bélaváry István képeslapjai: Bajtársak/Waffenbrüder. (fent); Weltkrieg 1914–1915/Világháború 1914–1915 (lent)

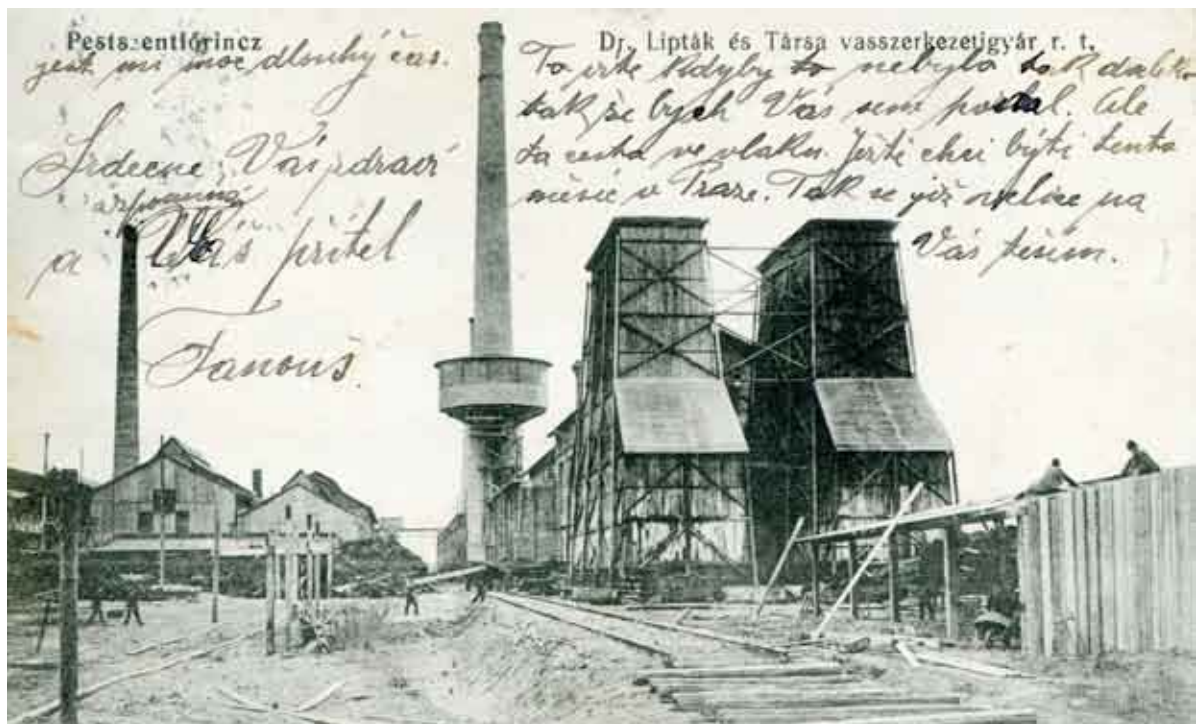

A Northrop szövőgyár, 1910-es évek (fent); a Kispesti Textilgyár, 1910-es évek (lent)

Az Orenstein és Koppel-gyár, 1910-es évek (fent); a Lipták-gyár, 1910-es évek (lent)

*75 mm-es osztrák–magyar 1915M típusú gránátsrapnel metszete (balra);
100 mm-es osztrák–magyar 1914M típusú gránátsrapnel metszete (jobbra)*

Dokumentumok

I.

1916.05.18.

A Magyar Lőszergyár Rt. gyárának leírása

(BFL V. 473/c, gépelt)

A dokumentum aprólékosan ismerteti a még csak részlegesen üzembe helyezett pestszentlőrinci gyártelepen végzett munkafolyamatokat, bemutatja az itt található épületeket és a munkához szükséges felszerelési tárgyakat, további feladatokat.¹

MAGYAR LŐSZERGYÁR

RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

PESTSZENTLŐRINCZ.

Telefon:54-59, József 9-21.

MŰSZAKI LEÍRÁS

A kérelmünkben részletesen kifejtett szempont irányította munkáinkat, a mikor a mellékelt helyzetrajzon feltüntetett épületekből a 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 22, 28, 29/2, 37, 40, 43, 45, 48, 51/2, 70 és 78 épületeket (a 29 sz.-nak déli, az 51 sz.-nak északi felét) teljesen elkészítettük, gépekkel és szerzőkkel felszereltük s üzemképes állapotba helyeztük, tekintettel arra a körülményre, hogy a többi épületek és berendezéseik nem a gyártás menetét, hanem a napi termelés mennyiségét befolyásolják. Az üzem menetét tekintve irányadó elvnek, az

egyes épületek berendezéseinek s a benne folyó műveleteknek ismertetését a következőkben közöljük.

A munkáknak teljesen önálló csoportját képezik azok a műveletek, amelyek a 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11 és 12 sz. épületekben folynak. A vasúton érkező lövedék alkatrészek (vas, acél, sárgaréz, zink vagy más fém ötvözetek) a 4, 7 és 10 számú épületekben raktározottnak anyagminőség és rendeltetés szerint elkülönítve; a munkák ezekben az épületekben – csak időszakosan (naponként egy pár óráig a kirakodás alatt) folynak s csak egy néhány ember segítségével. Ez épületek berendezése a rendeltetésből kifolyólag csupán egy pár asztalból s egy pár raktározó állványból áll, miután az anyagok legnagyobb része a raktárak padlózatán lesz felhalmozva.

Az 5, 8, és 11 sz. épületekben az előbb említett raktárakban felhalmozott lövedék alkatrészek átvizsgálása folyik. Az anyagot kisvasúti vágányon és kocsikban hordják át ezekbe az utóbb említett épületekbe; a vizsgálat az egyes alkatrészek minden egyes méretének pontos megállapításából áll, a mit idomszerrel végeznek legnagyobb részt női munkások.

A munkát asztalok mellett ülve végzik. A tapasztalat szerint legnagyobb hely és legtöbb munkás a lövedék gyújtófeje számos alkatrészének átvizsgálásához kell s ez okból a 11 sz. épület kizárólag ennek a munkának van szánva s teljes üzem esetén az egész épület le is lesz foglalva. A részleges üzem megkezdése alkalmával természetesen a belső területnek csak egy részét fogjuk igénybe venni. Az itt átvizsgált anyagot aztán innen a 12 sz. épületbe hordják át, mint előbb vasúton és kis kocsikban, ahol a további felhasználásig raktározva lesznek. A 12 sz. épületben tehát

¹ Az olvashatóság kedvéért a dokumentumban a mai helyesírás szerint szerepelnek bizonyos hosszú ékezetes magánhangzók. Az eredeti, gépelt anyag ugyanis olyan írógépen készülhetett, amelyről hiányzott az í, ó, ú, ő és ü betű. Egyebekben megtartottuk az eredeti helyesírást.

épúgy mint a 10 számúban munka nem folyik, csupán időszakosan a szállítmányok lerakása alatt s akkor is csak egy pár munkással.

Az 5 és 8 sz. épületekben a lövedékek vas és acél alkatrészei, a puskaapor hüvelyek fém részei s a csomagolásra szolgáló ládák vizsgálatnak át. A szállítás itt is mint mindenütt általában a gyár egész területén keskenyvágányú vasúton és kocsikban folyik. Az itt említett alkatrészek száma kevesebb mint a gyújtó feje s az ellenőrzendő méretek is kisebb számúak; alkalmazott munkások száma ennél fogva itt jelentősen alacsonyabb, a végzendő munka mennyiségnek megfelelőleg. A munkát idomszerűen asztalokon az asztal mellett ülve végézik itt is nagyobbára női munkások.

Az átvizsgált anyagokat a 6 sz. épületben raktározuk ideiglenesen, amíg a tervezett épületek mind föl nem épülnek; a mikor a lövedék acél, sárgaréz részei továbbá a csomagolásra szolgáló ládák a helyzetrajzon föltüntetett külön csoportokban álló raktárépületekbe kerülnek s teljesen külön kezeltetnek.

Az épületek eme csoportjába tartozik még a 13 számú, a mely a szertári anyagok raktározására szolgál a robbanó anyagok kivételével, a melyeknek külön, távol fekvő s kellőleg biztosított (az előírások szerint) raktáraik vannak. A 13 sz. épületben van a raktárnok irodája és segéd személyzete; a raktár berendezése az anyagok elhelyezésére szükséges faállványokból áll.

A részleges üzembehelyezési munkatervnél a 13 sz. épület egy elrekesztett részében az ideiglenes elektromos központot helyeztünk el, a hol a Lipták gyárból kapott magas (3000 V) feszültségű áramot a gépek hajtására szolgáló 500 V. feszültségre és a világítást tápláló 220 V. feszültségre transformáljuk. Az áram átalakítás olajtranszformátorban történik. Ugyanitt van a központi kapcsoló tábla is. A magas feszültségű áram földalatti kábeleken jut a 13 sz. épületig; a kábelvezetés vonala a mellékelt helyzetrajzon föl van tüntetve.

A tulajdonképeni üzemi munkák az ideiglenes üzemben három egymástól távol eső épületben, illetve épület csoportban terveztetnek végre hajtandóknak. Az első csoportban egyelőre az 51 számú épületnek éjszaki fele foglal helyet. Itt fog folyni a gránátok és gránátschrapnelek² gyújtó fejeinek szerelése.

² Srapnel: robbanó lövedék. Henry Shrapnel (1761–1842) angol tábornok találmánya (1802). A hüvelyét ólom- vagy

Maga a szerelés az alkatrészek előkészítéséből és ezek összezsavarásából és a kellő helyzetben való rögzítéséből áll.

Minden egyes alkatrész előkészítése külön teremben történik s abból áll, hogy az illető részekben levő üregek lőporral, trotyllal³ vagy gyutaccsal töltetnek ki, géperővel vagy kézi sajtóval az üregekbe préseltetnek s ebben a helyzetben megerősítetnek vagy biztosítatnak. Az összes szerelési munka szintén egyes részletekre van tagolva s külön termekben végrehajtva abból a célból, hogy minden esetleges baleset lehetőleg kis területre korlátoztassék. Az összes gépek mozgó alkatrészei burkolva vannak a véletlen érintés s az ennek következtében beállható baleset elhárítása végett. A tisztaság fenntartása céljából a padozat hézagmentes xylolith⁴ padozat, a földel pedig gyalult deszkából készült és világos színűre lakkozott belső fedélszékborítás. A maró és fúró gépekben származó nagyobb mennyiségű finom fémforgácsot és lőporlisztet exhaustor⁵ távolítja el a munka teremből s a víz medencébe csapja le.

A termék fűtésére alacsony nyomású (0.1 atm.) gőzzel történik. A végleges berendezésnél a központi kazánházból kapja a gőzt, a mely az épület előtt lesz redukáló⁶ szeleppel 0.1 atm. nyomásra szabályozva. A jelenlegi ideiglenes üzemnél, a mennyiben a melegebb időszak beállott, a termék fűtését valószínűleg fölöslegessé teszi, csupán a szárító kamrák fűtéséről kívánunk gondoskodni s ez okból két lokomobilt⁷

acélgolyókkal (300, 600 vagy 3000 darabbal) és robbanóanyaggal töltötték meg. A golyók közé könnyen olvadó anyagot töltöttek. A gyújtó a fejében helyezkedett el. Gránát: kézi dobásra vagy ágyúból való kilövésre használt robbanó lövedék. A hüvelyébe robbanóanyagot töltöttek, gyutacs vezetett ki belőle, amit a gránátos dobás/kilövés előtt meggyújtott. Hegyes eleje tömör öntvényből készült. Gránátsrapnel: egységes lövedék, amely a gránát és a srapnel tulajdonságait egyesítette.

³ Trotil: 2,4,6-trinitrotoluol, más néven TNT. Igen alacsony ütésérzékenységgű, közepes hatóerejű kémiai robbanóanyag. Az első világháború alatt terjedt el, később ezt az anyagot választották mind a kémiai, mind a nukleáris robbanás erejének viszonyítási alapjául.

⁴ Xylolith: különböző vegyi anyagokkal kevert fűrészpor cementszerű anyaggá sajtolva

⁵ Exhaustor (lat.): elszívó berendezés

⁶ Redukáló (lat.): csökkentő

⁷ Lokomobil: munkagép meghajtására használt kis hatásfokú, 10–60 kilowattos energiafejlesztő. Tüztér, gőzkazán, dugattyús gőzgép, forgattyús tengely és lendkerék összeépítve.

állítottunk az épülettől kellő távolságra a szükséges gőz termelése végett. A napi szükséglet céljára kivételezett lőpor elhelyezésére vaslemez ajtókkal és ablakokkal felszerelt kamra szolgál.

A vészkijáratokat az előírás szerint készítettük el.

A veszélyesebb robbanó anyagok és alkatrészek kezelésénél a lőszergyárakban már kialakult s jónak bizonyult eljárásokat és eszközöket használunk.

Az épületek második csoportjába a 40, 43, 45, 48 és 37 sz. épületeket sorozzuk, a melyekben a gránátschrapnelek részleges és végleges szerelése folyik le. A 40 sz. épületben a G.S. lövedéktest belsejének lakkozása, golyókkal való megtöltése és a golyók közti hézagoknak szurokkal való kiöntése végeztetik. Teljesen veszélytelen épület, a melyben robbanó anyag egyáltalán nem kerül; gépekből is aránylag kevés van használatban s ezek is a legkevésbé veszélyeztetik a munkás testi épségét. Ilyen gépek: pneumatikus lakkozó gép és a 4 drb. Excenter sajtó⁸ kicsiny járat hosszúsággal; továbbá két asztali frézélő⁹ gép. A szurokolvasztó az épületeken kívül van elhelyezve és sem a tüzelés füstje, sem a szurok gőze az épületbe be nem kerülhet.

Világításról, szellőztetésről és megfelelő számú kijáratról gondoskodva van.

A 43 sz. épületben a G.S.¹⁰ fejeknek trotyllal való kiöntése történik. A művelet veszélyességének megfelelő módon, s az előírás szerint a trotyl olvasztó üstöket egyenkint elválasztva s a munkatértől elkülönítve helyeztük el s az üstnek csupán csapoló csőve nyúlik be a tulajdonképeni öntő műhelybe. Az üst kiszolgálásával az üzem terjedelmétől függő módon egy-két munkás van megbízva, a kik az üstök töltögetését és a melegítésre szolgáló gőz szabályozását ellenőrzik. A megömlesztésre alacsony (0.1 atm) nyomású gőzt használunk, a mely a kettős falu üst külső üregében levő vizet melegíti 90 - 95° C melegre s így a túlmelegítés veszedelme el van teljesen hárítva. Az egész berendezés különben hasonló gépeket gyártó s már nagy tapasztalatokkal rendelkező cégtől származik, a mely ilyen berendezéseket több lőszergyárban készített s az ott szerzett tapasztalatok alapján az itteni berendezést már tökéletesítve építette föl. Az épület alacsony nyomású gőzzel van fűtve; a

szellőztetésről a menyezetből fölemelt szellőztető padlás gondoskodik. A vészkijáratok és kellő számú ajtók a gyors menekülést könnyen lehetővé teszik; általában az idézett 15756/1916 sz. határozat 10 és 11 pontját szigorúan betartottuk úgy itt mint a többi épületeknél. A mennyiben ebben az épületben nemcsak a munkahely fűtésére, hanem a trotyl olvasztására is szükséges gőz, a végleges központi fűtőház felépítéséig ideiglenes gőztermelésről kellett gondoskodnunk. E célból az épület közelében egy lokomobilt állítottunk föl kellő távolságban s innen fogjuk venni a gőzt, a mely különben teljesen hasonló viszonyok között jut az épületbe, mint a végleges berendezésből származó gőz.

A 45 sz. épületben a G.S. fej és a lövedéktest összesajtolása történik, a melyek a 40 és 43 sz. épületekben előkészítettek. A sajtolást 6 drb. hidraul. sajtó végzi, a melyek mindenike saját szivattyúval és hajtó motorral vannak felszerelve elektromos hajtásra. A G.S. alkatrészek tisztogatásának a sajtolás előtt és után, pontos mérlegelés és ellenőrző idomrendszer mérés azok a műveletek, a melyek még itt végeztetnek. Az épület tágas és a mozgásra kellő területet nyújt tekintettel a nagyobb anyagforgalomra, a mely ez épületen át megyen. Világításról, fűtésről, szellőztetésről gondoskodtunk kellő mértékben, úgyszintén a vészkijáratok is az előírt módon meg vannak csinálva.

A G.S. lövedékek innen a 48 sz. épületbe kerülnek. Ugyanide jönnek a kész gyújtófej, a készre megtöltött patronok és a csomagolásra szolgáló ládák. A munkák itten egyszerű természetűek. Az acél lövedéktest alsó kamráját puskaporral megtöltik tölcseren át, a gyújtófejet becsavarják, viasszal eltömik a hézagokat; festéssel jelzik, s aztán a tölténnyel együtt a ládába csomagolják. Minden művelet után idomrendszerrel és mérleggel ellenőrizvén a méreteket és súlyokat. Az egyedüli gépi berendezés ebben az épületben két horizontális kis fúró gép, a mely a gyújtófej rögzítő csavarok menetét vágja ki.

Az épület tágas s bőséges hely van hagyva az anyagforgalom és könnyű kezelés szempontjából. A fűtés, világítás, szellőztetés ép úgy mint a már leírt épületekben kellő mértékben végre van hajtva s a vészkijáratokról szintén az előírás szerint gondoskodtunk. A becsomagolt s az elszállításra kész teljes lövedékek, a mennyiben azonnal vasúti kocsikba nem kerülnek, a 37 sz. épületben lesznek raktározva. A raktári épület az előírások szerint teljesen zárt, vas-

⁸ Excenter sajtó: a bonyolultabb kovácsdarabok előállításához használt süllyesztékes alakítógép

⁹ Frézelés (ném.): érdesítés

¹⁰ G. S. a gránátschrapnel rövidítése

ajtókkal és vasablakokkal ellátott helyiség; fedélszéke könnyű. A munkák ebben az épületben tisztán a behordásra és kihordásra szorítkoznak s különben állandóan zárva van.

Az épületek harmadik csoportjában egyelőre a 22, 28 és 29 sz. épület déli fele foglalnak helyet.

A 22 sz. épületben a lövedékek töltésére szolgáló trotylt dolgozunk föl a további műveletekhez szükséges halmazállapotokba, és pedig úgy a kívülről beszállított jegeces trotylt, mint a feldolgozásnál eső hulladék anyagot. A gépberendezés áll két hengerörló székéből, 4 drb. vízszintes maró gépből, a melyen a tuskóvá öntött trotylból lisztet kaparnak le, továbbá két szítáló gépből. A hengersizékeken termelt őrlött trotyl a 29 sz. épületbe jó, a liszté aprított trotyl pedig a 34 számúba kerül későbbben, midőn majd az is üzemben lesz. A gépek hajtására elektromos motor szolgál s a hajtó szerkezetek kellően védve vannak a véletlen érintéstől.

A 29 sz. épületben a gránát lövedékek megtöltése folyik az az ammon salétrommal kevert trotyllal; ideiglenesen a gránátfej töltése pikrinsavval¹¹, továbbá a két rész össze szerelése.

A robbanó anyagok őrlött állapotban kerülnek az épület közepén elhelyezett mechanikus szárítóba, a mely csekély melegítés mellett főképp vákummal dolgozik; a szárított anyag meleg víz fűtésű olvasztó üstökbe jó a szomszédos teremben. Az olvasztó berendezés teljesen el van különítve a munka helyiségtől. A gépberendezés a légszivattyúból s a keverő készülékből áll. A hajtó motor a légszivattyúval együtt teljesen külön helyiségben van elhelyezve. Az ömlesztő terem pedig azonfelül, hogy a munkateremtől teljesen zárt 45 cm vastag fallal van elválasztva két oldalt könnyű parafa falakkal bír abból a célból, hogy az esetleges robbanás a kevesebb veszedelmet okozó irányban nyerjen levezetést s a munkatermet lehetőleg ne érintse. Magában a munkateremben az öntés, a gránátoknak az öntéshez való előkészítése s az elvégzett művelet után a lövedékek tisztogatása történik. A csatlakozó teremben a gránátfej előkészítése, a pikrinsavval való megtöltés leragasztás itt folyik, amely fejet aztán ugyanitt a gránátba be csavarnák. Az így előkészített gránát testet aztán a 28 sz. épületbe hordják át. Ugyanide érkeznek az egyes előkészítő műhelyekből a gyújtófej, a megtöltött patron és

csomagoló ládák. Mindezen alkatrészek összeszerelése illetőleg ellenőrző vizsgálata és csomagolása itt végrehajtatik s az elszállításra teljesen kész tűzérési lövedékek innen a vasúti kocsikba esetleg a lőszer raktárba kerülnek. Az épületben csak egy kis elektromos motor és két szintes járású kis fúró gép van, mindeniknek mozgó részei távol a rendes munkafolyamat alatt végbemenő utaktól.

A 70 számú épület puszkapor raktárul szolgál. Felépítése teljesen az előírások szerint történt. Munka bennük nem folyik; kezelésénél a katonai és a rendőri szabályzatok az irányadók.

A 78 sz. épület ideiglenes iroda helyiségül fog szolgálni. A rendes irodai munka fog benne lebonyolítatni s az épület beosztása annak szemmel tartásával készült, hogy a munkásokkal és magánfelekkel érintkező irodaszemélyzet könnyen megközelíthető legyen.

Az egészségügyi és munkásjóléti berendezésekre nézve általánosságban a következőket jegyezzük meg. A míg mosdó, árnyékszék helyiségek elkészülnek, az ideiglenes üzemben foglalkoztatott munkások számára a helyzetrajzon I.I betűkkel jelzett helyeken ideiglenes illemhelyeket létesítünk; ruhatárul pedig a főépületekben elkerített zárt szobákat fogjuk berendezni.

Az ivóvízről úgy gondoskodunk, hogy szekereken felszerelt hordókkal hozatjuk a vizet a kispesti vízvezetékéről; az iroda személyzet szénsavval telített palackozott vizet kap italul.

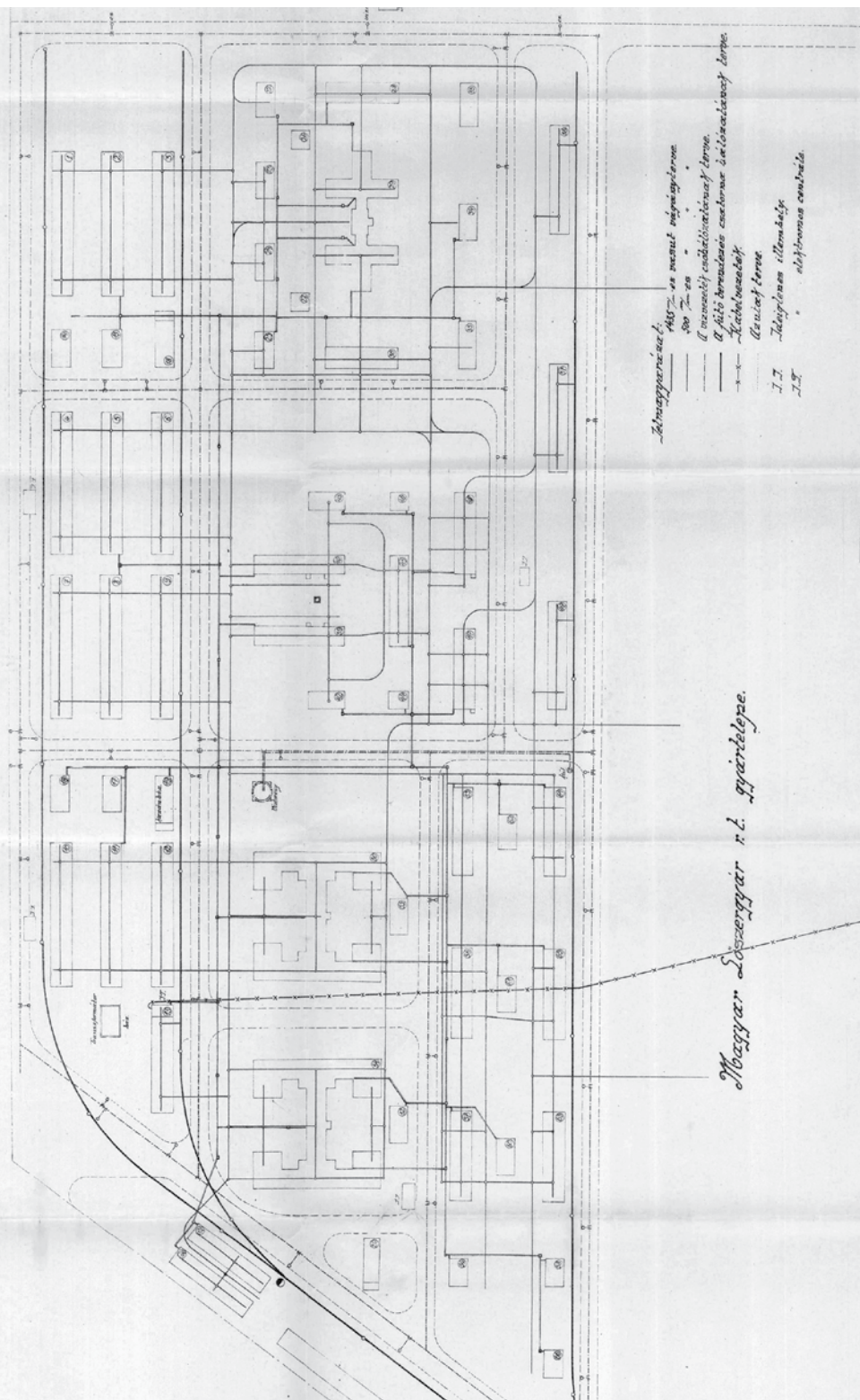
A szárító kamrák és a trotyl olvasztó üstök üzeméhez szükséges gőzt ideiglenesen az épületektől kellő távolságban felállított, deszkabódéval elkerített s az iparfelügyelőség által használatra engedélyezett lokomobil kazánokkal termeljük. A tűzbiztonságot még az épületekben kellő számmal elhelyezett „Minimax”¹² készülékekkel fogjuk szolgálni.

MAGYAR LŐSZERGYÁR
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

¹¹ Pikrinsav: hivatalos nevén 2,4,6-trinitrofenol. Nehézfémetekkel alkotott sói robbanékonyak.

¹² Minimax készülék: Wilhelm Graaf 1902-ben szabadalmaztatta kúpos tűzoltó készülékét, ekkor született meg a Minimax márkanév.

Deslasez 1-07 r i n c z.

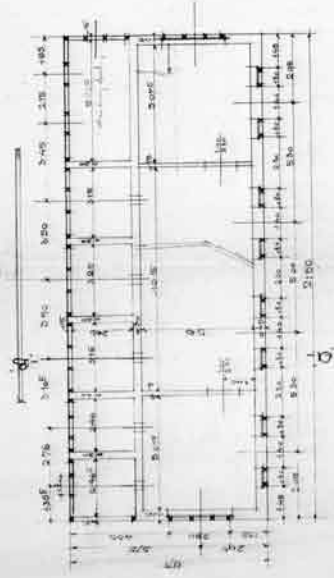
Magyar Szövegár r. t. gyártelése.

rajszám 25.

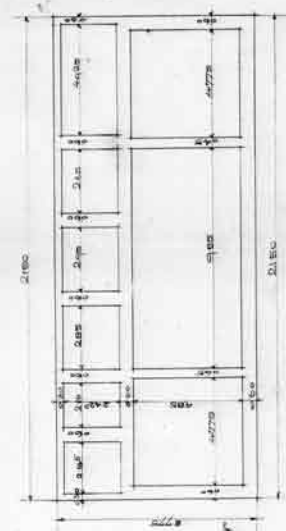
34 sz. épület

Magyar Szarvaggyant gyártóipari
üzemének
építészeti
tervezése

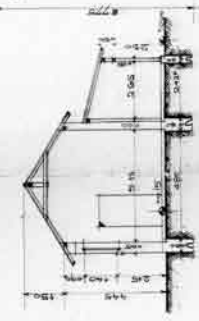
Alaprajz

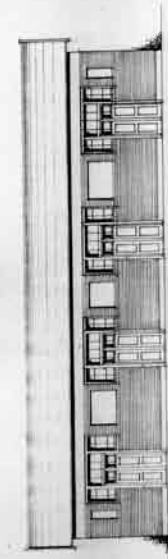
Alaprajz

Q-B. metszet

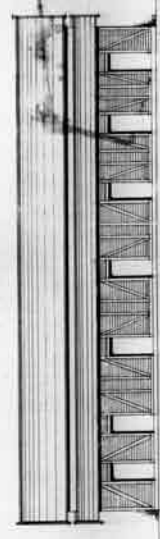
Q-B. homlokzat

Oldalrajz

B. homlokzat

Építési terv 1936. október 28.

II.

1914–1920

Wimmerth Béla: Historia Domus

*„No de nem országos történetet írok,
hanem csak egy kis község krónikása vagyok...”*

Kiadványunk majd felét egyetlen forrás adja, melyből a tanulmányokban is több helyen idézünk. Páratlanul részletes helytörténeti kincsesbánya Wimmerth Béla Historia Domusa, bejegyzései messze túlmutatnak a helyi katolikus plébánia történetén. Igazán találó az alcímben olvasható gondolata: ő valóban Pestszentlőrinc történetének krónikása 1910 és 1954 között.

Hétköznapiak és ünnepek, történelem helyi nézőpontból, egyházközség és személyes sors – a most közölt szövegrészletben végigkísérhetjük Pestszentlőrinc és Wimmerth első világháborúját.

Wimmerth Béla közvetlen hangvételű, jól tagolt beszámolója nemcsak pontos leírást ad a főváros védelmére létrehozott lövészárkokrendszeréről, hanem az azt őrző katonákról, tisztekről, az itt tartott hadgyakorlatokról, a kiképzésen részt vevőkről és rokonságukról, a helyi gyermeksergely viselkedéséről is szól. Pontos képet kaphatunk a háborús hitéleti feladatokról (a frontra indulók lelki gondozása, zászlószentelés, a kántorkérdés stb.) is. Jótékonyági akciók vagy a megszálló csapatok viselkedése – helyi, egyházmegyei vagy akár sorsfordító országos események, de a legfontosabb kérdés, hogyan és miből lehetne végre Pestszentlőrincen egy nagy katolikus templomot építeni? Mindez olvasmányosan jelenik meg a kézirat lapjain, remek stílusban, érdekes történetekkel színesítve.

A naplórészletet szinte teljes egészében közöljük. Csak az országos események leírásánál hagyunk ki kisebb-nagyobb bekezdéseket, ezeket szögletes zárójel közötti pontokkal jelöltük.

A kézirat – nagyrészt a korból, amikor született, illetve Wimmerth latinos műveltségéből adódó – jellegzetes helyesírást és nyelvhasználatát megőrizték. A ma

már kevésbé ismert, nehezen érthető kifejezéseket az első említésnél lábjegyzetben magyarázzuk. Ugyanígy közöljük a helyekre, személyekre vonatkozó háttér-információkat is. A szövegbe foglalt dokumentumokat és idézeteket dőlt betűvel szedtük.

*Dr. Vereczkey (Wimmerth) Béla Vilmos
(Miskolc, 1876 – Budapest, 1961)*

1876. október 28-án született Miskolcon, többgyermekes családban. Apja, Wimmerth Frigyes, ekkor őrmester a császári és királyi hadseregben. Később a vasútnál lett altiszt, és Aszódra költöztek. Béla a középiskola első négy osztályát az ottani evangélikus gimnáziumban járta, majd Besztercebányán, Budapesten tanult. Az érettségit Esztergomban tette le. A teológia első három évfolyamát Esztergomban, a negyedik évet Vácott végezte, ahol 1899. június 2-án szentelték pappá. 1907-ben a budapesti egyetemen szerzett doktorátust kánonjogból. Több Pest megyei helységben volt káplán, míg végül Kispestre helyezték, ahol öt évig szolgált.

1910-től pestszentlőrinci helyi káplán lett, de továbbra is a kisésti plébános fennhatósága alatt működött. A háborús helyzetben nehéz körülmények között, hívei iránt érzett felelősséggel állt helyt. A harcba induló katonák gyóntatása, megáldása is az ő feladata volt, később a sebesültek, hadiárva gondozását kezdeményezte és népkonyhát működtetett. 1917-ben templomépítő mozgalmat indított a hívekkel közösen. Az eredetileg Szűz Mária Szívének szentelt kis kápolna helyett béketemplomot akart építeni Lőrincen. Amint írja: „A mostani világháború, mely méreteiben még sokkal nagyobb a

napóleoninál, hozza meg Lőrinc számára a második emléket: a B. Szűz Mária Szent Szívének templomát.”

1918. március 15-én Lőrincet önálló lelkészségnek, ezzel együtt Wimmerth Bélát, érdemeinek elismerésével, első lelkésznek nevezte ki az egyháztanács. 1919-ben a proletárdiktatúra idején letartóztatták, de hívei kiálltak mellette, így szabadlábra helyezték. 1920. szeptember 8-án plébánosi kinevezést kapott, egyben a váci megyéspüspök Pestszentlőrincet önálló parókiává emelte.

Az új templom alapkövét 1923. szeptember 16-án helyezték el. Sok viszontagság után épült fel a templom, amelyet dr. Hanauer Árpád István megyéspüspök 1926. szeptember 5-én szentelt fel Szűz Mária Szeplőtelen Szívének tiszteletére. 1929-ben Wimmerth megszerezte a katolikus egyház számára az eredetileg mindhárom felekezet részére adományozott templomteret (a Kiss István – Wlassics Gyula – Petőfi – Batthyány utca által határolt tömb), melyet 1938-ban bekerítettetett. 1930-ban a katolikus egyház tulajdonában lévő Üllői úti temetőt három új ravatalozóval bővítette, tataroztatta a régi épületet. A válság idején népkonyhát állíttatott fel. 1931-ben orgonát építtetett a templomban, a templomparkban pedig felállíttatta Szent Imre szobrát, Visnyovszky Lajos alkotását. 1934-ben felépült a templomtéren a katolikus kultúrház, amely számos előadás, társasági esemény színhelye volt.

Pestszentlőrinc további katolikus templomainak építését is előmozdította. Szorgalmazta az Állami lakótelepen egy kápolna építését. 1937-ben a Szemeretelepen, 1943-ban az Erzsébettelepen ugyancsak az ő segítségével kezdődött meg a templomépítés. 1939-ben a Szemeretelepen házat és telket vett a szalézi rendbelieknek, hogy az ottani templomi szolgáltatást elláthassák.

Tevékenyen vett részt a község életében, ő volt a helyi iskolák felügyelőbizottságának elnöke, közben járt a gimnázium létesítése érdekében is. 1936-ban képviselővé választották. Nevét 1940-ben magyarosította Vereczkeyre.

1944-ben Lőrinc kiürítése miatt – a várost csak az utolsó percekben hagyta el – ingóságait Budára, a templom mozdítható berendezéseit, felszerelését Pestre vitette. 1946 márciusában Budáról, a Farkasrétről, gyalog indult haza. A háborúban megsérült templomot renováltatta, a Szent Imre-kertvárosban lévő házát a ferenceseknek adta át. Ame-

rikai katolikusok segítségével népkonyhát állíttatott fel, ahol 140 személyt ebédeltetett rendszeresen, a háborúban nincstelenné vált hívők számára étel- és ruhaanyag-adományokat osztott szét.

1954-ben a plébániát Verney Kornél adminisztrátor vette át, azonban Wimmerth haláláig ott élt.

1961. április 12-én ért véget bátor és hűséges, tevékenységben és küzdelmekben gazdag élete. A lőrinci temetőben helyezték el hamvait, majd onnan az egykori háza (Fogaras utca 16.) mellett épült Szent Imre-kertvárosi Árpád-házi Szent Margit plébánia altemplomába vitték át.

Jelenleg is ott alussza örök álmát.¹

¹ Szilárdi Ferencné összeállítása alapján.

Szemlel

Pestszentlőrinc 1939 június 24

*A Wimmererth Béla
 születés, foglalkozás
 nyugati felismerés*

Wimmererth Béla

A mai főplébánia végére épített katolikus templom, 1910-es évek

Wimmerth Béla

Historia Domus

(részlet)

(Mária Szeplőtelen Szíve Római Katolikus Főplébánia, Pestszentlőrinc, kézirat, 23-75. oldal)

X. Fejezet.
Világháború

Hogyan is kezdjem.... honnan, mikortól? Hiszen olyan rettenetes még leírni is ezt a szót, hogy – világháború!

1914. június 28. Délután 2 óra. Az öcsém itt játszik a szomszédban a tenispályán. Egyszer csak rohan hazafelé. Arcából kikelve – alig bír beszélni, inkább csak rikácsolja: a trónörökös és feleségét: Szarajevóban meggyilkolták. Mintha menykő csapott volna be mellettünk, úgy ugrottunk föl. De nem! Hisz' ez lehetetlen, képtelenség! Nyugodtabb vagyok már, leülök és kérdelem, kitől hallottad? Most mondták, akik Pestről jöttek; ott már rendkívüli kiadásban az újságok is hozták. Sehogysem akartuk elhinni.

4 óra felé átmentem a szomszédba búcsúzni, mert másnap utaztam Galíciába¹, hol a vakációimat szoktam tölteni. S ott már látok egy rendkívüli számot, amint szörnyűséges rémülettel olvassák, hogy a borzalmas hír: valóság! A trónörökös és felesége nincsen többé. Lelőtték mind a kettőt a nyílt utcán. Megbénultan ültünk. Az agyunk sem működött. Mi lesz ebből Istenem, mi lesz ebből?

Menjek-e szabadságra? Haboztam. A helyettesem másnap megérkezett. És én neki indultam Galíciának: Siankiba², s onnét tovább! Megérkezem, majd feldöntenek, szétkapkodják a magammal vitt rend-

kívüli számokat, s olvassák.. olvassák. Minden betűt kétszer háromszor is elsyllabáznak³ – hiszen olyan érthetetlen, olyan hihetetlen. Másnap korán reggel küldöttség keres. Lengyelek jöttek azzal a kéréssel, tartsak gyászistentiszteletet kápolnájukban a vértanukért. Kérésük meghatott és szívesen vállalkoztam a szomorú funtióra⁴. S így történt, hogy talán az első requiemet⁵ a trónörökös párért magyar pap mondta Galíciában. A choruson⁶ a lengyel vasúti alkalmazottak énekeltek mélységesen megrázó éneket; – sír az egész templom, s sírok magam is. Leesett fejünk koronája, reményünk erős oszlópa megdőlt, s hitünk, hogy lesz még egyszer minden ízében katolikus Magyarország: problémává változott. Ezt jelentette a trónörökös tragédiája! Két hét múlva dicsérő levél érkezik a requiemért. Soha ilyen szomorú funtióért meg nem dicsérték.

Múltak a napok! A levegőben röpködött a szó: vojna (háború) lesz. Kivel? Szerbiával!, mert ilyen gazságot nem lehet büntetlenül eltűnni.

Lembergben a „Kilinski” parkban söröztünk. A társaság egyetemi tanárok, ügyvédek és mérnökökből állott. Szóba került az esetleges háború esetén a lengyelek szereplése. Az egyik mérnök nagy hévvel magyarázza, hogy a lengyelek fele nagyszerűen van szervezve és pénzzel ellátva, de ezek mind – ruszofilek⁷.

A másik résznek se pénze, se összetartása, pedig ezek a mi pártunkon volnának. És maga „Pan inzsenér”⁸

¹ Közép-európai történelmi régió. A Habsburg Birodalom majd az Osztrák–Magyar Monarchia legészakibb tartománya 1918-ig. Területe jelenleg Lengyelország és Ukrajna között oszlik meg.

² Település Galícia osztrák tartományban, Uzsok mellett található. Területe a határon van, Lengyelország és Ukrajna között oszlik meg.

³ Silabizál: betűzve, szótagolva olvas

⁴ Feladat (lat.)

⁵ Gyászmise (lat.)

⁶ Itt karzat (lat.)

⁷ Oroszbarát

⁸ Mérnök úr

kérdem tőle, s jól a szeme közé néztem, maga melyik párttal tart? Ejnye – milyen kérdés – mondotta, hát csak természetes, hogy a magyarokkal tartok. Nagyot ittunk rá, de Isten látja lelkemet, bizony én nem mertem volna rá megesküdni. S hogy sejtelmem nem csalt, igazolt a jövő, mikor épen az intelligens elem köréből is nagyon sokan tettek kiváló szolgálatot – a muszkának.

Július 28-án ismét lebergiekkel voltam együtt az uzsoki⁹ fürdőben. Estefelé jött a sürgöny a részleges mozgósításról. A turkai (galíciai város) zsidó banda¹⁰ (arról nevezetes, hogy egy zsidó családból áll, a nagyapától az unokáig és több, mint a fele, balkézrel húzta a vonót) rázendít a magyar himnuszra, s dicséret nekik, bár kottából, de elég jól játszották. Reöthy Simon, uzsoki görögkath. plébános (azóta neve a leányáéval együtt belekerült a világtörténetbe)¹¹ kívág egy hatalmas magyar dictiót¹², s mi mámorosan éltetjük a háborút. Hazafelé menet azon töprengtem: menjek-e, vagy maradjak? Maradtam, de őszintén mondván kissé remegtem is. Mi lesz? Július 30-án azonban már nem tudtam nyugodt lenni, csomagoltam, s egyfolytában röpiültünk hazafelé. És ez volt az utolsó vonat, mely még zavartalanul Budapestig jöhetett. Útközben Ungváron (31-én délután 4 órakor) már sürgönyileg adtak hírt az általános mozgósításról. Éppen a legfőbb ideje volt megmozdulni. Ott ragadtam volna, pedig itthon nekem is jelentkeznem kellett, bár már rég obsitos¹³ katona voltam.

Hazafelé robogtunk, mikor Fenyvesölgy¹⁴ állomáson beállít a szakaszba egy szuronyos csendőr, s felszólít, hogy igazoljam magam. Egy kissé meghökkentem, mert nem igen volt nálam elfogadható okmány, mellyel személyazonosságomat kielégítőleg igazolhattam volna, de szerencsémre vele jött Pák Albert, határrendőrségi fogalmazó, ki személyesen ismert. Így könnyen átestem ez idáig szokatlan és ismeretlen intézményen. Sőt még köszönetet is kaptam, mert

2 nappal elutazásom előtt figyelmeztettem a fogalmazó urat két gyanús biciklistára, kik napok óta ott kóboroltak a hegyek között. El is fogták őket, mind a kettő orosz vezérkari tiszt volt és nem kisebb feladatuk volt, mint az uzsoki, csorbadombi viaduktokat felrobbantani. Ha egy kissé kurtán bántak velök, nem nyomja azért semmi a – lelkemet.

Július 31, este 9 órakor értem Budapestre. Ragasztották az általános mozgósítás plakátjait. Mindegyik előtt csoportosulás. Hangosan olvassák; éljenezik a háborút, de bizony egy-két asszony titokban – elfordulva – könnyet töröl ki a szeméből. Hát bizony réges rég volt az már, mikor utoljára hangzott: hogy „mindnyájuknak el kell menni”! De azért nem feledtük el! Atyám és a helyettes várt a vonaton. Izgatottak voltak nagyon, megjövök-e? Újságolják, Pál öcsém és a kántorom: Molnár István már elmentek az első mozgósítás alkalmából Szerbia felé. Helyettesem, Antal Pál, holnap (aug. 1) utazik Esztergomba az ezredéhez. Igazán kecsegtető kilátások! Aug. 1-én jelentkeztem én is. Nem fogadtak el. Részint mert már obsitos vagyok, részint azért, mert önálló vagyok. Előbb csak a könnyen mozgathatókat hívták be. Pedig nagyon szerettem volna elmenni, egy kicsit beszélni tudok; a kisebb ítélőképességűek azt mondják: hogy szépen beszélek. Azért megálltam volna a helyemet. De fiat voluntas Dei!¹⁵

Sokan bevonultak. Mi lesz az itthonmaradt családtagokkal? Kuszenda Lajos főjegyző gyűlést hív egybe, s felkér, hogy vázoljam az itthonmaradtak kötelességét a behívottak családjaikkal szemben – s indítsuk meg a segélyactiót. Érzékeny húrokat pengettem. Sirtunk mindnyájan. A beszéd hatása alatt rögtönzött gyűjtés 1200 koronát eredményezett, s nagyon sokan kisebb-nagyobb összeg fizetésére kötelezték magukat havonként. Azt a sok gyereket – több, mint ezret, hogy az anyjuk dolgozni mehessen – szétkapkodják a családok. Egyesek 4-5 öt is vállalnak, sőt Bókay Árpád egyetemi tanár 17-et is elfogadott. Ment minden, mint a karikacsapás. Az irgalomnak nincs határa. Azaz mégis csak van. Egy-két hét múlva a gyerekek visszakerülnek az anyjukhoz. Mit ettetek ma? – volt az anya kérdése este, mikor hazavitte gyermekeit? S mikor kisült, hogy nem rántott csirkét, meg sült kacsát mindennap, hát bizony neki állt feljebb. Érdemes is elvinni titeket! Itthonmaradtok, itthon húst is esztek. S bizony a gyermekek lassan el-

⁹ Falu Ukrajnában, Kárpátalján, az Uzsoki-szoros az I. világháborúban két fontos csata helyszíne

¹⁰ Zenekar

¹¹ Az orosz betörés idején a plébános lánya, Zsenike éppen beteg volt és egy orosz katonaorvos gyógyította. A korabeli közbeszéd egy gyakran elhangzó kis színes híre, amely megjelent a Tolnai Világlapjában is.

¹² Beszéd (lat.)

¹³ Elbocsátó levelet kapott, kiszolgált katona (ném.)

¹⁴ Falu Kárpátalján, ma Sztavne, Ukrajna

¹⁵ Legyen meg Isten akarata! (lat.)

maradtak, s a nemes gondolat és tett dugába dőlt. Mit csináljunk mostan? A főszolgabíró járási actiót¹⁶ indít. Ott van a község intelligentiája¹⁷. Elhatározzuk, hogy népkonyhát állítunk fel, hol 25-30 krajcárért ízletes ebédet és kenyeret kaphatnak majd. Mindenki hozzájárul: egyesek természetben, mások pénzzel. Egy hónapig virágzott is az intézmény. S aztán ez is befagyott. Sokan fumigálták¹⁸ az ételt, sokan meg nem akartak érte menni, s voltak bizony olyanok is, akik restellték igénybe venni – fel kellett evvel is hagynunk. De lehetett is. A kormány utalványozni kezdte a hadi segélyt. Akinek sok gyereke volt, annyi pénzt kapott, hogy jobban járt, mint mikor az ura itthon volt. Némely családnál bizony ez furcsa állapotot is idézett elő. Dolgozni nem akartak, mulattak, s az utcán tereferéltek. Sokan úgy kiöltözködtek, mint sohasem máskor. Tellik a segélyből. Bárcsak mindig így tartana, mondogatták az üres lelkűek. Csoda-e, ha még a jobblelkűek irgalmassága is megfagyott rövid időn belül. Most már csak esetről-esetre kértünk segélyt olyanok számára, kik igazán megérdemelték – s kaptunk is mindig... A legszebb gyep közepén is felüti fejét a paraj¹⁹, – miért lett volna kivétel a nép lelke a világháború tartama alatt? Hála Istennek ritka volt azért a paraj!

I. A világháború katonai oldala.

Alig kezdődtek meg a hadműveletek, a kormány rögtön elhatározta, hogy Budapestet az esetleges megtámadás ellen védelmezni fogja. Esetleget írtam, mert hiszen az első hétben úgyszólván minden második-harmadik nap jött egy újabb hadüzenet, s csakhamar az egész Európával álltunk szemközt. A derék bajorok ebből is élcet faragtak. Egy este a Müncheni külügyminiszeri palota kapujára kifüggesztettek egy táblát e felirattal: „Hadüzenetek csak délután 4-5-ig fogadtatnak el.” Denique²⁰ Budapestet védelmi állapotba helyezték. A környékén sáncokat ástak, melyekben ágyukat és gépfegyvereket is helyeztek el. A sáncok előtt 6 szorosan áthatolhatatlan tüskés drót akadály volt – farkasvermekkel. Bent voltam egyik részében. Csodálatos labirint! A gyalogság

számára lőrések – srapel²¹ mentes tetők alatt – folyosók padokkal, hol pihenhettek, sőt fűthető szobákkal a felváltottak számára. Körbe-körbe egy-egy ágyú ásít, s megbújik a gépfegyver. A merre a sáncot viték, ott nem volt pardon. Ha ház, ha kert, ha szőlő került az útba, keresztül rajta. Igaz, hogy gavallérosan fizettek mindenért. Bele is került, a mint mondogatták, harminc millió koronába. De hála a jóságos Istennek ezideig, mikor e sorokat írom (1915. aug. hó) nem került a sor rájuk, sőt emberi ítélet szerint most már nem is kerülhet, mikor a mi katonáink messze bent nyargalnak Oroszországban. Egy időben lehetett volna róla szó, mikor az orosz már Máramaroszigeten²² tanyázott, s a kislelkűek szaladtak Budapestről. Ekkor jött a parancs a bíboros hercegprímástól az egész ország papjaihoz, hogyha mindenki menekül is, a plébánosnak helyén kell maradnia. Itt is maradtam volna a parancs nélkül is. Ott lettem volna a sáncokban a katonák között; egyszer úgy is meg kell halni, miért üzzön előbb csúfot belőlem az ellenség, s azután ki-nozzon halálra.

A sáncokhoz tüzéreket rendeltek ki. Az ország minden részéből behívott vartüzérek voltak ezek 28-40 éves korig. Nagyon sok intelligens ember volt közöttük, s többel jó ismeretségbe jutottam. Egy-kettő elhozatta a családját is. Rendszerető, tisztaság kedvelő, istenfélő emberek voltak, kikkel sohasem volt semmiféle összeütközésünk. 1915. július elején átvitték őket Kőbányára, s helyükbe egy cseh, lengyel, magyar tüzérszázad jött. Ezekkel már semmiféle érintkezésben nem voltam. Két ízben 1915. február 19-én, s rá egy-pár héttel kombinált támadással gyakorlatot tartottak. Ropogott a fegyver, csörgött a gépfegyver, s bömböltek az ágyuk. A környéken az ablakok mind betörték, sőt a Gloriette²³ ablakrájája is kirepült.

²¹ Az I. világháborúban előszeretettel használt, ólom- vagy acélgolyókkal töltött, levegőben robbanó tüzérségi lövedéktípus. Henry Shrapnel (1761–1842) brit vezérőrnagy találmánya (1802)

²² Máramarosziget, ma Sighetu Marmației, Románia

²³ A mai Gilice téren 1814-ben épített kilátó. Napóleon legyőzése után a Bécsben tartott nagyhatalmi konferenciáról Pestre látogatott I. Ferenc osztrák császár és magyar király, I. Sándor orosz cár és III. Frigyes Vilmos porosz cár. Tiszteletükre Szentlőrinc pusztán nagyszabású katonai parádét és jószágbemutatót tartottak, amelyet a három uralkodó a Gloriette erkélyéről nézett végig. Az épület a második világháborúban megsemmisült. Emlékét az egykori Gloriette környékén kialakult telep neve őrzi.

¹⁶ Akciót latinos írásmód

¹⁷ Értelmisége (lat.)

¹⁸ Lekicsinyelték, kritizálták (lat.)

¹⁹ Gyom

²⁰ Egyszóval (lat.)

Pedig csak 7 centiméteresek voltak. Milyen lehet akkor a 42-esek hatása? Engem figyelmeztetett az egyik tűzmester, hogy nyissam ki az ablakaimat. Nem is tört be egy sem, de az egész épület remegett. Érdekes, hogy az ágyuk irányítására a parancsot a budai János hegyről adták fényjelzéssel.

Pestszentlőrinc nagy területe felette alkalmas volt az újoncok kiképzésére, s ezt ki is használta a hadvezetőség alaposan. Volt itt újonc mindig elég szép számmal, s van még most is belőlük, bár mindig mennek és mennek a menetszázadok, de helyüket elfoglalják az újonnan sorozottak és behívottak.

Egy októberi nap délutánján felkeresnek az apácák, hogy gyóntassam meg a trén²⁴ katonákat, mert másnap reggel indulnak. Készséggel vállalkoztam rá, de nem lett belőle semmi. Először mert 1500-an voltak, másodszer meg annyira el voltak foglalva a készülődéssel, hogy nem értek rá. Hirtelen jött a parancsolat. Hát legalább beszéljek nekik, s áldjam meg őket itt a templom²⁵ előtt. Szívesen. Várunk-várunk, a katonák nem jönnek. Már elmúlt 8 óra is. Egyszer csak jön egy közölök, hogy a Lövölde melletti téren²⁶ vannak felállítva, s ott várnak rám. Oda mentem, de beszélni lehetetlen volt. 1500 lovas oly ropant területen volt felállítva, hogy az első 3 sor sem értette volna meg szavaimat. Leintek a lóról egy káplárt, megrázom a jobbját, s azt mondom neki: mondja meg a bajtársainak, hogy mi mindnyájan, akik itt vagyunk, szívünk mélyéből kérjük majd mindennap a Mindenhatót, áldja meg magukat mind a két kezével és segítse haza a győzelmes hadjárat után egészségben. Ki hitte volna akkor, hogy ennyi ideig fog tartani a világháború?! A katonák aztán elvonultak. Majd egy óráig tartott ez is. Közöttük volt Magyarország leghatalmasabb embere is, kinek a napilapok szerint hazánk területén nem találtak alkalmas lovat. Az óriás most hozzá méltó óriás lovon ült. Úgy kimagaslott a többi közül, mint a torony a házak közül. Hogy hol szerezte a lovát, nem sikerült megtudnom, mert hajnali 3 órakor elmentek.

Karácsony előtt (1914-ben) három héttel megkezdődött a harctérre indulók gyóntatása. Napnap után 100-150 ember délelőtt, s néha délután is.

Közbe persze a híveim is, meg az iskolás gyermekek. Éppen elég volt. Mire a végére értem, hát a fejem fel akarta mondani a szolgálatot. Az itthonmaradottnak is ki kell venni a részüket! Rám nem panaszkodhatnak; nekem dupla porció is jutott belőle!

November végén ment el a másik öcsém, szintén hirtelenül. És megéreztem. Névestén²⁷ voltunk együtt a szomszédban szombat este. Tíz óra után jöttünk haza. Ők lefeküdtek, s én – kényszerített valami benső ösztön – elkezdtem cigarettát tölteni. Hajnali 2 óráig voltam fent. Másnap vasárnap minden szabad időm alatt töltöm a cigarettát. Estefelé 6 óra tájban rohan haza az öcsém, hogy egy negyedórja van a búcsúzásra, azonnal indulnak. Elbámult, mikor átadtam neki 500 drb cigarettát. Ez volt a legkedvesebb útravalója, mert a füst odafenn a harctéren a legritkább, legdrágább csemege.

A katonák jöttek, mentek. Jött egy ezred cseh katona is, két feldpáterrel²⁸. Az egyik víg kedélyű, beszédes ember, ki elárulta, hogy már volt odafönt, de meg is szaladt szépen. Nevetett, mikor megbotránkoztam felette. A másik jámbor, szótlanabb. Szép-szép a katonai élet, meg nagy a fizetés is, de inkább volna ott hon kis kápláni szobájában ötödöröszt jövedelemmel. Csak egy napig voltak itten, aztán ők is elvonultak, mint ősszel a költözködő madarak. Hová? – Ki tudná azt megmondani!

Egy szombat délután felkeres az adjutáns tiszt²⁹, s kérdi, hajlandó volnék-e holnap, s mikor a legénységhez beszédet intézni? Kétezer újonc esküszik. A nagy mise után, 11 órakor állok rendelkezésükre, de eleve kijelentem, hogy magyaros ízű beszédet mondok. Helyes! Másnap az egész templomtér³⁰ tele katonával. Nagy négyyszöget formálnak; középen a tisztikar és én. Elmondom a beszédem. A legények, különösen az öregebbje sűrűn pislogat, sokan sírnak, a tisztiek, a tartalékosok gratulálnak. Ivanovics százados úr összeüti a bokáját, megszorítja a kezemet, s köszöni a beszédet. Később hallottam, hogy nem volt vele megelégedve. Miért, azt ő tudná megmondani. Eskü után Gotterhalte³¹, – s disz elvonulás a tisztikar előtt.

²⁷ Névnapi összejövetelen

²⁸ Tábori lelkes (ném.)

²⁹ Segédtsiszt

³⁰ Ma a Batthyány Lajos utca – Petőfi utca – Wlassics Gyula utca – Kiss István utca által határolt terület.

³¹ Az osztrák császári himnusz. Gott erhalte (ném.): Tartsd meg, isten!

²⁴ Utánpótlás (fr.)

²⁵ A Szűz Mária Szíve tiszteletére 1911. június 25-én felszentelt kis kápolna, a plébánia épületének végén

²⁶ Valószínűleg a mai Gulner iskola területe és környéke

Az innen harctérre induló katonák közül a huszárok voltak az első, kik lobogót mertek magukkal vinni. Ez is szombat este volt. Beállít egy küldöttség, s kér, hogy áldjam meg holnap a lobogójukat. Szívesen – 11 óra után. Sarkantyú pengés – elmennek. Azután jutott eszembe, hogy ezek közös huszárok, s esetleg egy fekete-sárga lobogót³² hoznak magukkal. Nyomban szaladok az irodába. A sötétben egy tiszt beszél egy őrmesterrel. Mi tetszik? Csak azért jöttem, hogy megkérdezzem, milyen lesz a holnapi lobogó, melyet holnap meg fogok áldani. Miért? Azért, mert fekete-sárgát nem áldok meg! Nem-e? Nem bizony! Tessék nyugodt lenni, nemzeti színűt viszünk magunkkal. Így rendben van. Másnap persze megint beszéd; – dicsérem a „vörös ördögöket”³³ – ezek éljenek, a kapitány most már szívből gratulál. Imára fújnak, a lobogót meghajtják, egy oltár egyesületi tag olvasót akaszt rá; háromszoros sortűz, s a huszárok is indulnak a harctérre, hogy növeljék a magyar katona dicsőségét. Az elvonulásnál egy kis baleset történt. Egy-két huszár rosszul fordult. A kapitány piros lett. Sohse izguljon százados úr, a harctéren nem jobbra át-ot fognak kommandirozni³⁴, hanem rajtát – s előre. Azt meg úgy is tudják hiba nélkül. Kezet nyújtott és nem büntette meg őket.

1915. június végén elmentek a mi öreg tüzeink. Fájt a válás, mert már nagyon összeszoktunk. Ne tessék búsulni, jönnek majd helyettünk mások. Jöttek is – csehek-lengyelek-morvák. De ezekkel már nem érintkeztünk. A tisztek is visszavonult életet éltek, sőt be sem mutatkoztak. Tőlem akár sohasem visítelenek³⁵!

II. Segélyactio a háborúban.

A háború kezdetén életbe léptetett segélyezésről már szólottam; mikor az állam kiutalni kezdte a hadbavonultak családjának a segélyt, a privát segélyezés ezzel automaticæ megszűnt. Nem is szorultak rá az itthonlevők. Újabb tér nyílt azonban a jótékonyagra. Jöttek a sebesültek. Ezekről kellett gondoskodni, hisz az állam amúgy is túl volt terhelve. Majd minden községben létesülnek hadikórházak, sebesült fogadó, üdítő állomások. Ezek fenntartását kellett támogatnunk.

Támogattuk is szerény tehetségünket talán fölül is múlva. A püspöki irodába beszállítok 40 koronát, s idehaza is megkezdem a gyűjtést. Schmelhaus Dániel áll. tanító az elemi V-VI. oszt. tanulókból szintársulatót alakít, s előadatja velők a „Nótás Katicát” – melyet maga szerzett és horribile dictu³⁶: a János vitéz ope-rett első felvonását olyan precisitással és oly hatással, hogy többször meg kellett az előadást ismételnie. A krajcáros belépőjegyekből egy hónap alatt összeszed 800 koronát, s mint tanítványai ajándékát küldi a Vörös Keresztnek. Kár, hogy be kellett vonulnia, s így áldásos működését a harctéren folytatta.

1914. karácsony ünnepét kellemessé akartam tenni a mi sebesültjeinknek, kik a kapesti „Hofherr” féle hadikórházban³⁷ feküdtek. Kérést intéztem a szószékről híveimhez, hogy mindenféle ajándékot elfogadok a sebesültek számára. Ki mit rá szánt, hozza a plébániára és becsomagolva átszállítom. Három nap alatt rengeteg adomány gyűlt egybe, melyet a kórház gondnoksága egyezér koronára becsült. Az adakozók javarésze szegény ember volt, kik inkább meg tudják érteni a szenvedést, a nélkülözést, s kiknek szíve mindig nyitva áll a könyörületesség számára. Közlöm a névsort, mint ragyogó bizonyosságát kicsiny hitközségem nemes szívének. - *Wígh Aladárné: 1 üveg befőtt. Józsa Erzsébet és Etelka: 2 üveg befőtt, 2 üveg paradicsom. Vakár Rózsika: 1 üveg paradicsom, savanyú káposzta, ecetes ugorka. Mönich Emma: 1 üveg paradicsom, 14 doboz gyufa, 1 csomag gyertya, 1 nagy üveg Diana, 4 drb szappan. Polonyi Gyula: 1 üveg paradicsom. Papp Zoltán: 3 üveg befőtt; Torkos Ferenc: 1 üveg paradicsom, 1 üveg ribizli bor, 3 üveg befőtt; Palotás Dezső: 4 üveg paradicsom; Csányi Jánosné (Csőke Etel) 1 nagy üveg paprika, 1 zacskó bab, 3 zacskó liszt, 1 zacskó tarhonya, 1 zacskó rizs, 1 zacskó só, 1 zacskó levestészta, 1 süveg cukor, 1 üveg méz, 1 üveg zsír, 4 üveg paradicsom, 1 üveg lekvár, fél zsák krumpoli, alma, 2 nagy csomag gyufa, 100 drb Cuba szivar, 150 cigaretta. (Aláhúztam a hívem nevét példátlan jószívűségéért, – egy egyszerű gyári munkás felesége). Özv. Vogl Istvánné: 2 üveg*

³⁶ Még kimondani is szörnyű. (lat.)

³⁷ Hofherr Albert (1868–1923) gépész, a mezőgazdasági gépeket gyártó Hofherr–Schrantz Gépgyár alapítója és vezérigazgatója. A kapesti gyár 1912-től Hofherr–Schrantz–Clayton–Shuttleworth Magyar Gépgyári Művek Rt. néven működött. A hadikórház pontos helye ismeretlen.

³² Az Osztrák Császárság zászlaja

³³ A honvéd huszárokat nevezték vörös ördögöknek

³⁴ Vezényelni, parancsolni

³⁵ Vízitel, udvariassági látogatást tesz

paradicsom, 2 üveg tök, 1 üveg paprika, 1 üveg befőtt, 1 vizes korsó, 4 drb pohár; Okosy Vilmosné: 1 üveg paradicsom, 1 üveg befőtt; Polyonyi Mariska: krumpli, füstölt kolbász; Schlemmer Józsefné: 3 üveg befőtt; Schindler Tivadarné: 1 üveg befőtt; Balogh Mihályné: 1 üveg paradicsom; Legányi Béláné: 5 üveg befőtt, 5 üveg paradicsom, 1 üveg lekvár, 1 liter rum; Karkoványi Gyuláné: 1 zacskó liszt, 1 zacskó dió; Luczki Györgyné: 2 üveg paradicsom és egy korona; Simon Józsefné egy korona; Kele János: 1 üveg paradicsom; Szabó Margit: 2 üveg befőtt; Péter Juliska: 1 üveg paradicsom, hurka, kolbász; Földváry Elemér 50 drb, Földváry József 25 drb cigaretta; Sme loczky Pál egy korona; Buza Lászlóné: 3 üveg befőtt; Begányi Alajosné: 2 kiló bab; Frank Ferencné: 1 üveg paradicsom, 1 üveg befőtt; Keglovich Ferencné: 2 üveg paradicsom; Kreisz József: 2 üveg befőtt, 100 drb cigaretta, füstölt hus és kolbász; Tóth Emike: 4 üveg befőtt, 5 üveg paradicsom, 1 üveg chinai vasbor³⁸; Dr Wimmerth Béla: 2 zacskó liszt, 1 zacskó só, 1 zacskó rizs, 1 csomag makaroni, 1 liter rum, 1 doboz tea, 50 drb citrom, 5 liter bor, 5 üveg paradicsom és 525 drb cigaretta; Varga János: félliter bab; Reitinger István: 1 liter bab; Turai Jánosné: 1 liter bab; Rojik Ferencné: 3 drb tojás; Rojik Sándorné: félliter bab; Riegler Sándorné 1 liter bab; Riegler Lászlóné: 1 liter bab; Vadász István: 1 liter bab; András András: 1 liter bab; Zsiros András: félliter bab és krumpli; Kovács Józsefné: 1 liter bab; Szekeres Ferencné: félliter bab; Forgács Józsefné: krumpli; Kup Pálné: félliter bab; Barta Mihályné 1 liter bab; Papp Sándor: 2 drb tojás; Moravetz József: 2 drb tojás; Kvajnák Mihályné: 1 liter bab; Keller Ferencné: 1 liter bab; Schlisz Istvánné: 1 liter bab; Pallaga Pál: 1 liter bab, 1 drb tojás; Riegler Istvánné: krumpli, 1 drb tojás; Martinkovich Mihály 60 fillér; Özv. Stefán Jánosné: 2 korona; Pény Ferencné: 5 üveg paradicsom, 4 üveg befőtt, 2 doboz szivarka; Bugyi Mihályné: 1 üveg paradicsom, 1 üveg befőtt, 4 drb tojás; 1 zacskó liszt; Csincsák Juliska: 1 üveg cognac és egy korona; Polgár István: 1 üveg barack lekvár; Rusnyák György, Mária és Nándor 3 üveg paradicsom; Dordán Jánosné: 3 üveg paradicsom, 2 üveg befőtt, 1 üveg lekvár, 3 fej káposzta, krumpli és sárgarépa; Benkó Jánosné: 1 üveg ugorka, 4 üveg paradicsom; Özv. Márkus Mihályné: 2 üveg paradicsom, 2 üveg befőtt, 6 pár harisnya, 100 drb cigaretta;

Benkó István: 2 üveg paradicsom, 2 üveg befőtt; Benolák Máténé: 6 üveg bor, 100 db cigaretta, 2 pakli kártya; Keglovich Ferencné: 5 drb tojás; Mayercsik Andrásné: alma-narancs; Kossitzky Andrásné: 2 ing, 1 üveg paradicsom és egy korona; Müller Istvánné: 2 üveg paradicsom, 1 üveg befőtt; Barna Illésné: 1 csomag kocka cukor, 1 zacskó rizs, 1 üveg lekvár; Orosz József: 4 üveg befőtt, 1 üveg bor, 1 nagy doboz sütemény, 1 doboz szivarka; Ismeretlen: 2 nagy doboz szalon czukorka; Pán Simonné: 2 üveg paradicsom, 2 üveg befőtt; Budai Dezsőné: 2 üveg befőtt; Schuller Ferencné: 3 üveg paradicsom; 3 üveg befőtt, 1 kiló cukor; Ipelszky Ignác: 6 üveg befőtt, 1 üveg ugorka; alma; Lowack Henrika: 1 üveg paradicsom; Blas kovics Rezső: 1 üveg paradicsom, 1 üveg lekvár, 2 üveg ribizli szörp; Pintér Erasmusné 3 üveg paradicsom, 1 db csirke, rizs, 50 drb cigaretta; Sárík Jánosné: 50 drb cigaretta, 11 drb szivar; Varga Istvánné: 1 üveg paradicsom, füstölt kolbász, pörkölt kávé, maláta kávé, 2 drb tojás, 1 zacskó dió, 1 zacskó kocka cukor, 1 zacskó liszt; Seress Pálné: 2 üveg tök, 1 üveg zöld bab; Lőrik Lőrincné: 2 üveg paradicsom, 2 üveg befőtt; Fuszek gyerekek: 2 üveg paradicsom, tea, cukor; Bucsek Henrik: 2 üveg befőtt, narancs, alma; Szabó Pál: sütemény, 50 drb cigaretta; Bíró Jánosné: 1 doboz sütemény, szivar, 2 üveg óbor, 2 üveg befőtt, 4 üveg paradicsom; Bagi Józsefné: 1 üveg paradicsom; Keresztes Mihály: 6 tányér kocsonya, kenyér, kalács, 20 drb Cuba szivar; Hercegh Jánosné: 1 üveg paprika, 3 üveg paradicsom, 200 drb cigaretta; Kardos Jánosné: 1 üveg paprika, alma, dió; Bilek Vencelné: 1 üveg befőtt, 2 drb nagy csirke; Doboné; Okrona Etelka: 2 ½ kiló füstölt hús, 1 üveg paprika, 20 kiló krumpli, 5 üveg paradicsom, 3 üveg befőtt, 2 doboz gyufa, 100 drb cigaretta; Bencze Dezsőné: 5 üveg paradicsom, 3 üveg befőtt, 1 üveg ugorka, 2 liter bor, 1 diós, 1 mákos patkó, 20 drb [...] tészta, ¾ kiló disznókaraj; Fa Istvánné: 1 üveg paradicsom, kolbász és két korona; Gerecs Józsefné: 1 üveg paradicsom; Özv. Fogl Istvánné: citrom, narancs, cigarillos³⁹, 10 üveg bor; Novák Ervin: egy korona; Varga Elemérné: 3 üveg paradicsom, 2 üveg befőtt, 5 drb Cuba szivar; Búza Sándorné: újságok, narancs, alma; Hertelendy Gyuláné: 500 drb cigaretta. – Kispest 1914. december 23-án. Köszönettel átvettem. Molnár Imre gondnok. „Magyar szent korona országainak vöröskeresztegylete védnöksége alatt álló kispesti kisegítő kórház” Köriratú pecsét.

³⁸ Gyógyhatású készítmény vashiány (vérszegénység) pótlására

³⁹ Szivarka többes számban (sp.)

Két teljes napig csomagoltuk szalmába, hogy össze ne törjön semmi. Mikor a két nagy, s rogyásig megrakott társzékérrel megérkeztem a kórházhoz, látni kellett volna azt az örömet. Táncoltak a sebesült katonák, s kurjongattak, mikor becipelték. Mintha mámorosak lettek volna. Kicsi volt a kórház éléskamrája – tele lett az iroda, s a hálálkodásnak se vége-se hossza. Egy kis örömet szereztünk vele a kórház gondnokságának is. Van itt a községünkben egy zsidó ember: Mandl Menyhért, megérdemli, hogy a nevét e lapon megörökítem. Arany szíve van. Mióta a kórházunk megnyílt, minden szabad idejét a sebesültek között töltötte. Újságot kocsni számra, könyveket hordott a számukra, gramphont⁴⁰ szerzett, s azzal mulattatta hőseinket. S mivel különféle ajkúak is voltak közöttük, bejárta az összes budapesti üzleteket, s nem nyugodott addig, míg egy-két lemezt nem talált, a mely a saját nyelvükön szólott hozzájuk. Velők kártyázott, vigadott. Ellátta őket cigarettával, süteménnyel. Az orvos engedelmével csoportonként kirándulásra vitte, jól meguzsonáztatta – s úgy bánt velök, hogy jobban az édes apa sem becézheti a kedvenceit. Így rója le háláját, mivel ő, lévén hatvanon felül ténylegesen részt nem vehetett a világháború fergetegében.

1914-iki szentestét kellemessé akartam tenni a mi tűzéreinknek is. Mind családos ember volt, s nagyon nélkülözték e kedves ünnep bensőségét. Felszólítom híveimet, ki volna hajlandó a karácsonyi ünnep alatt a tűzerek közül egyet-egyet meghívni asztalához. Valóságos tülekedés támadt, s ha még egyszer annyian lettek volna is, mégis jutott volna mindegyiknek hely. Sajnos a szép terv nem sikerült. Ünnep előtt egy-két cseh katona végig koldulta a községet; s e miatt a parancsnokság szoba fogsággal büntette az összes katonákat. Mit csináljak mostan? Vettem nekik 3 hordó sört, 100 Cuba szivart, 500 cigarettát és 100 pakli dohányt. Jószívú parancsnokuk pedig karácsonyfát állított, s ajándékkal kedveskedett nekik. Még sem volt egészen rideg a karácsonyi ünnepük.

Az Est című napilap gyűjtést indít a vak katonák számára. Tehetségünkhöz képest adakozunk. Egy kártyázás alkalmából indítványozom, hogy mindenki a nyereségét adja a vak katonáknak. Elfogadták, s kötelező lett. Ha nem is nagy összeggel, de mégis csak így is gyarapítottuk a legszerencsétlenebbek számára gyűjtött tőkét.

⁴⁰ Gramofon: mechanikus lemezjátszó, hanglejátszó készülék

Minden község gyűjtött fémeket a muníciógyártás⁴¹ számára. Két nap alatt több mint 25 kiló vörös és sárga rezet hoztak össze híveim. Beküldöttem. Egy csepp a tengerben, de egy-két patront szállítottunk vele édes hazánk ellenségei ellen.

1915. augusztus 8-án országszerte gyűjtés volt a templomokban a hadirokkantak számára. Kimerített már sokunkat a folytonos gyűjtés, mégis 39 korona és 10 fillért tudtam beküldeni. A jó Isten látja, hogy e csekély összeggel is eleget tettünk.

III. Istentisztelet a háborúban.

Kántoromat: Molnár Istvánt mindjárt a részleges mozgósítás alkalmával behívták (1914. július 28.), s míg helyettesről tudtam gondoskodni, bizony csak csendes misék voltak még vasárnapokon is. Szerencsénkre augusztusban Schmelhaus Dániel áthelyezik, s azóta ő végezte a kántori teendőket mindenki meglegedésére egész 1915. január 20-ig, mikor neki is el kellett mennie. A kisépsti textilgyár⁴² gépésze: Krchenbaum Antal, egy valóságos ezermester, megtanul orgonálni, s vállalkozik szabadidejében a kántori teendők végzésére. Végezte is szépen – de közben bejött a hadvezetőség óriási megrendelése, mikor is éjjel-nappal dolgoztak, s így ő is csak ritkán jöhetett. Árvaságunkon megint segített a jó Isten. A szerb hátról községünkbe menekült tanítót: Zsufka Viktort a minisztériumba osztottak be ideiglenes szolgálat-tételre. Ő volt aztán szíves, s ünnep, vasárnap végzi még most is az istentisztelet alatt a kántor teendőit igazi precizitással. Mindezek az urak, látva a hitközség nagy nyomorúságát, teljesen ingyen működtek. A jó Isten fizesse meg jóságukat. Két hónapig itt tartózkodott a 38. közös ezred bandája. Vasár és ünnepnap a nagy misén ez játszott. A mise végén persze elfűjták a Gott er halté-t. Meg kellett hallgatnom. Mikor másodszor is [az] osztrák himnust fűjták, magamhoz kértem a karmestert, s megkérdeztem, hogy a magyar himnusz miért nem játsszák? Mert nem tudjuk! Hát kérem tanulják meg, s aztán felváltva játsszák, mert csak az osztrákot magát nem engedem. Megta-

⁴¹ Lőszergyártás

⁴² Kisépsti Textilgyár. A gyárat 1907-ben alapította Popper Hugó, Adolf és Károly. Pestszentlőrinc és Kisépsti 1874–1910 között közigazgatásilag egybetartozott, innen a „Kisépsti” elnevezés a gyár nevében, noha az épületei mindig is Pestszentlőrincen voltak.

nulták, s ezután felváltva játszották. Mise végén 100 drb cigarettát adtam nekik. Sok lengyel menekült volt községünkben. Ezek kedvéért egyszer a lengyel himnuszt is eljátszattam. Mi magyarok énekeltük, a lengyelek hangosan sírtak.

A háború elejétől egész esztendőn át minden este 6 órakor fegyvereink győzelméért litániát tartottam. Hivatalos ima nem volt kiadva, ezért írtam én kettőt is. Mikor az imádsághoz jutottam, az egész templom zokogott. Sírtam bizony magam is. Még nagyon is szívünkön feküdt a harctérre indulóktól való válás fájdalma. Az imákat tudtom és engedelmem nélkül, gyorsírói feljegyzés után, kinyomtatták, s úgy titokban terjesztették. Egyszer csak azon veszem észre magam, hogy híveim mindnyájan velem együtt mondják hangosan. A vártüzerek meg haza is küldték, s boldogan mondták, hogy most már otthon is imádkozzák a templomban. Nem terjesztettem fel jóváhagyás végett, azért nem is közlöm. Mihelyt megjelent azután a pápa imája, rögtön ezt imádkoztam, s azóta folyton. Bizony az első litániák alatt zsúfolva volt minden alkalommal a templom. Egy fél év múlva a buzgóság lanyhult, s 1915. május végétől már csak hetenként egy nap – csütörtök – tartok litániát. Megszokottá válik már minden. A litániák végén mindig a himnuszt énekeltük. Tudja és éneklő is már községünk aprajagya kifogástalanul. A háború elején minden szombat szentséggel fátylós körmenetet is tartottam. Rengeteg nép volt jelen valláskülönbség nélkül. Megirigyelte ezt a helybeli ref. segédlelkész, s ő is tartott háborús esti istentiszteletet. De azért a reformátusok ezután is idejártak, úgy hogy két hét múlva abba is hagyta.

Rendkívül fényesen – kétezer katona kíséretével – sortűzzel ünnepeltük meg az Úrnapját⁴³. Azt hiszem ilyen körmenete sem lesz egyhamar községünknek. Ne is legyen, ha csak valami katonai góczpont nem lesz valamikor Pestszentlőrincen.

Áprilisban huszárokat is hoztak községünkbe kiképzésre. Volt közöttük három kántortanító is. Akárhányszor aztán megtörtént, hogy este a litánián 6 kántor is összejött. De viszont volt alkalom, mikor egy sem volt. Ilyenkor aztán Skalszky Mici kisasszony segített ki a zavarból. Ő lett aztán, mikor a huszárok elmentek a harctérre, a háborús litánia állandó kántora. A huszár kántorok közül Várhelyi Ágoston és Siposs Béla voltak legtöbbször a choruson. Istenem,

⁴³ A pünkösöd utáni tizedik nap (csütörtök)

hol járhatnak azóta, vagy egyáltalában, járnak-e még, vagy pedig nyugosznak valahol messze idegenbe. Megünnepeltük Lemberg, Varsó, Ivangorog, Lublin⁴⁴ bevételét. Bárcsak már Szentpétervárra felett húzathatnám meg a harangokat – ez valószínűleg a háború lélekharangja is volna.

Nagy felbuzdulás támadt a háború elején. Nagyon sokan gyóntak, szaporodott a napi áldozók száma. A socialisták kezdtek templomba járni. De sajnos, mert már egy év után, beletörődtek tán, vagy belefásultak, de kezdenek visszazökkenni a régi kerékvágásba. Csak akkor jajdulnak fel, ha valaki hozzátartozóik közül elesik. Ekkor ismét jámborok lesznek egy ideig. De azért nagy általánosságban javultak az emberek. A rossz helyzet dacára többet áldoznak jótékony célokra is. A templom persely jövedelme is gyarapodott. S különös kuriózumként megemlítem, hogy a temetőben is sokkal több drágább sír hely fogyott ez esztendőben, mint a háború előtti években. Mind a kétféle jövedelem jó volt az adósság törlesztésére. A hitközség pénztára amúgy is üres volt állandóan.

Nagyon fogyott a keresztelesek száma, mi természetes is, s az esketések száma is. Temetés eléig volt, aránylag sok. A temetéseknél magam voltam a pap is, meg a kántor is. Bizony eleinte nehezen ment, de belejöttem. Jöttek rimánkodni, hogy búcsúztassam az apától is, ki a harctéren van. És mikor egy-nél meghallották, mind követelte. Fizetni érte persze nem akartak, valamint alig-alig fizették a stólat⁴⁵ is. Az uram a harctéren van, nem tartozom fizetni. A pap éljen meg az „üdvösségből” mint egy hívem a Népszavában bizonyította. A legtöbbször meg se kérdezték, hogy a funcióért⁴⁶ jár-e valami? Eleinte misét szolgáltattak a bevonultakért – sokat, különösen míg Schmelhaus Dániel itthon volt, s szívrehatóan tudott könyörögni a harctéren lévőkéért, – mikor elment, a misék is elmaradtak. Nem volt kántor, ki kiénekelje, csendes misénél meg nem lehetett megtudni, hogy ki és miért szolgáltatja. Így játszott közbe még a miséknél is a – hiúság!

⁴⁴ Lemberg: Galícia osztrák tartomány fővárosa, ma Lviv Ukrajna. Ivangorod: vár, illetve megerősített tábor Orosz-Lengyelországban, 102 km-re Varsótól a Visztula és Vieprz összefolyásánál. Ma: Dęblin, Lengyelország. Lublin: város Kelet-Lengyelországban

⁴⁵ Az egyházi szolgáltatások (pl. keresztelek, esketés, temetés) díja. (lat.)

⁴⁶ Itt: az elvégzett egyházi szertartásért

IV. A drágaság.

Ha az ember előrelátó lett volna és idejében elláthatta volna magát mindennel, talán meg sem érezte volna a háborút, de egyrészt lehetetlenség volt annyi mindent felhalmozni a hely szűke és a romlandóság miatt is, másrészt pedig nem volt annyi befektetni való pénzem sem. A legfőbb ok azonban az volt, hogy senki sem hitte, hogy egy ilyen soha nem látott háború ennyi ideig is eltarthasson.

Megéreztek azért a roppant áremelkedésben, hogy háborús világban élünk még ha máskülönben megszoktuk, elfeledtük volna is. Sok mindent requirált⁴⁷ a katonaság, s ez szöktette fel az árakat, sok mindent egyes spekulánsok vásároltak össze, s így verték fel az árát. Megtörtént például, mi a földműves államban hallatlan, hogy három napig 1915. február 25-26-27 egy falat kenyeret, egy csepp lisztet sem lehetett venni. Én úgy segítettem magamon, hogy a katonáktól szereztem kukorica kenyeret. Ez azonban 10-12 napos volt, s oly kemény, hogy késsel vágni nem lehetett, csak törni. Ekkor is morzsákra hullott széjjel. Kukoricát, árpát, mivel evvel kellett a malmoknak is a lisztet keverniök, drága pénzen sem lehetett venni. Nem volt eleség a baromfi számára, le kellett egymás után ölni valamennyit.

Bemutatom a drágaságot egy pár élelmi cikknél. A zárjelben a régi, megszokott árat, a másikkal a mostanit. Marha hús 1 kiló (2 kor.) 6-7-8 korona; mostanában pedig egyáltalában nem lehetett kapni. Disznó hús 1 kiló (2.40 kor) 6 kor; zsír (1.80 kor.) 6 kor; 0 liszt 1 kiló (26 fillér) 92 fillér – és 1 korona; kenyér finomabb, tiszta fehér 1 kiló (32 fillér) most a rossz kukorica kenyér 78 fillér; rizs 1 kiló (66 fillér) 2.40 korona, mostanában nincs; keményítő (48 fillér) 1 korona; foghagyma (16 fillér) 1.20 kor; vörös hagyma (12 fillér) 64 fillér; tojás 1 drb (4 fillér) 20 fillér; citrom egyáltalában nincs; szappan 5 drb (1 kor) 2.50 kor; rézgalic 1 kiló (60 fillér) most 4 korona. Cipő egy pár (12-14 kor) most 40-50 korona. A szövet és vászon ára, ha egyáltalában lehet valahol találni 100%-al drágább. Egy félévig nincs petroleum, gyertya méreg drága. Gumi, kaucsuk nincs.

A községek úgy iparkodtak a liszthiányon segíteni, hogy magok szereztek be lisztet, s utalványokat adtak ki egy-egy hétre nevetségesen csekély mennyiségről.

⁴⁷ Beszolgáltatási kötelezettség alapján lefoglalt. (lat.)

De bizony a liszt sokszor élvezhetetlen volt, s sem mire sem lehetett használni. Aztán meg az a tülekedés, majdnem verekedés a boltok előtt, hol a községi lisztet árusították, sokakat visszariasztott. Inkább koplaltak. Rohamosan fogyott a marha állomány is. Kormányrendeletileg egy héten 2 napon át: kedden és pénteken, szigorú büntetés terhe alatt húst kimérni senkinek sem volt szabad. A vendéglőkben sem, hacsak nem hústermékeket – kolbászt, s ilyenfélét. Nagy kelete lett erre a halnak, s úgy felment ennek is az ára, hogy a közép osztály csak névről ismerte, asztalán nem láthatta. A zöldség, zöld főzelék horribilis árú, s bizony nem tréfa és nem nagyítás, mikor sokan azt mondták, nem tudom mit együnk, mert semmit sem lehet már megfizetni. Annyi bizonyos, hogy még a gazdagoknál is az igény 50 %-kal lejjebb szállt.

V. Epizódok.

Egyik hívem: Sebők Antal fiatal felesége Socó Ilona gondolt egy nagyot és elment az ura után a harctérre. Szerzett magának valahogyan egy teljes huszároldozatot, beöltöztött, s addig járt a csapatok után, míg az urát megtalálta. Hiába akarták visszazavarni a tisztet, nem ment. Ott is maradt két teljes hónapig, s lassan-lassan jó magyaros főztével a haragos parancsnokot is kibékítette. Mikor aztán beállt a nagy hideg, az ura sem engedte tovább és így került haza sarkantyús csizmában a tisztet rendkívül hízelgő bizonyítványával, melyben a többi közt azt is igazolják, hogy a két hónap alatt feddhetetlen életet élt a táborban. Szereplését a második honvédhuszár ezred⁴⁸ krónikái őrzik a történelem számára.

Budapest környékén nagyon sok cseh katona volt elszállásolva. S mivel egy-két cseh század megadta magát az oroszoknak, a többiek rovására – bizony igazságtalanul – a gyávaság vádját általánosították. Annyira átment aztán ez a vád a köztudatba, hogy minden cseh katonát lenéztek. Az iskolás gyermekek, ha az úton találkoztak menetelő cseh katonákkal, könyveiket a földre dobták, s kezeiket az égnek emelték a megadás jeléül. Sajnos ezt a példát sokan a felnőttek közül is utánozták. Emiatt aztán nagyon sokszor kellemetlen összeü-

⁴⁸ A 2. honvéd huszárezred Debrecen központtal szerveződő alakulat volt. 1914. augusztus 20-án vagonírozott be, és indult a 11. honvéd lovashadosztály kötelékében Galíciába.

közés is támadt a katonaság meg a polgárság között. Pedig voltak cseh ezredek is, melyek hősiességét a vezérkari jelentések nyíltan emelték ki.

Egy teljes évig volt itt mellettünk az őrszoba⁴⁹. Itt fújtak mindig imára is. A hornyisták⁵⁰ között voltak gyakoroltak is, kik elég szépen fújtak, de voltak újoncok is. Bizony akárhányszor megtörtént, hogy sehogyan sikerült az „ária”; sőt nem egy ízben ketten is kiálltak, hogy egymást segítsék, – néha teljes felsülés volt. Érdekes, hogy a környékbeli kutyák lassan-lassan megszokták a trombita hangot, – de valahányszor alapos „gikser”⁵¹ volt a hornyista trombitájában, rögtön vonyítani kezdtek. Aztán mondja még valaki, hogy a kutyáknak nincs – zenei hallásuk.

A gyerekek – fiúk és leányok, még a nagyon kicsik is egyszeri hallásra minden baka nótát megtanultak, pedig szép számmal voltak forgalomban. Gyakorlat után, mikor a bakák hangos énekszóval hazamentek, egy-egy csoport gyerek mindig előttük masírozott, s ők énekelték a – prímét. És ez tetszett a bakáknak is, meg a tiszteknek is. Soha sem zavarták el őket. Valjon egy-pár évtized múltán fogják-e emlegetni, hogy réges-régen mi is együtt énekeltünk a világháború alatt a harctérre induló katonákkal.

A szombat és vasárnap mindig a sokadalom napja volt. Annyi menyecske asszony, öreg ember és gyerekek jött látogatóba, hogy két-három falu is kitelt volna belőlük. Egész néprajzi kiállítást produkáltak. Aztán az a sok és hatalmas batyu, meg kosár, tele mindenfélé jóval. Két napig nem is lehetett mást látni, mint az utcákon hosszú sorban ülő vidékieket, kik várták a gyakorlat végét, hogy aztán megnyissák a magukkal hozott éléskamrát, s jól tartsák övéiket. Itt láttam fehér, puha kalácsot, búzakenyeret mindig, állandóan, még akkor is, mikor mi már egy éve a kukorica kenyeret ropogtattuk. A vidék erről nem tudott semmit.

VI. Sebesültek és hősi halált haltak.

A háború, melyről azt hitték, hogy csak egypár hónapig fog tartani, eltartott 5 évig. Ez alatt az 5 év alatt még az 50 éves embereket is behívták harctéri szolgálatra, s így mindenki, aki csak mozgósítható volt, részt vett a világ háborúban. Az 5 év éppen elég

volt arra, hogy mindegyik katona nem is egyszer, hanem kétszer, sőt többször is megsebesüljön. A halottak száma is emelkedett, s sokszor bizony ide kellett számítanunk azokat is, akikről bár hivatalosan nem constatálták⁵² a halált, de akik valószínűleg elvesztek, mert nem adtak magokról életjelt. A sebesültek és halottak nagy száma miatt itt csak azoknak a hősi halottaknak a nevét fogom feljegyezni, akiket a mi kis temetőnkben⁵³ helyeztünk örök nyugalomra. Nagy templomunkat, úgysí a hősök emlékének akarjuk szentelni, s itt a falon akarjuk a hősi halottak nevét bevésni, hogy emléküket fenntartsuk az örök emlékezetnek.⁵⁴

1. Zsigmond János; meghalt 1915. nov. 27.
2. Csuri Imre; meghalt 1916. január 26.
3. Okrona Dezső; meghalt 1916. március 20.
4. Raduj Nikolaj; meghalt 1916. július 9.
5. Frendák József; meghalt 1916. július 12.
6. Bencze Dezső; meghalt 1916. augusztus 18.
7. Lung Péter; meghalt 1916. október 24.
8. Varga Márton; meghalt 1917. február 14.
9. Oswald József; meghalt 1917. április 10.
10. Behonek József; meghalt 1917. április 24.
11. Klein Károly; meghalt 1916. december 9.
12. ifj Lippmann Lajos; meghalt
13. Zsák Ágoston; meghalt 1916. december 20.
14. Horváth Ferenc; meghalt 1916. december 20.
15. Neumaner Ferenc; meghalt 1918. november 21.

Ezek legalább ide haza nyugosznak az édes hazai földben, de száz és száz van csak a mi községünkben, kiknek jeltelen sírja, a jó Isten tudja csak, hol van a nagy világban. Ki gondol rájuk? Bárhol nyugodjanak is – áldás legyen poraikon!

1915. október 17-én egy zászlót helyeztünk el ünnepélyesen templomunkban, mint e nagy idők drága ereklyéjét. 1915. június 30-án indult egy menetszázad az északi harctérre. Közöttük volt Török Sándor asztalos is a községünkben. Ő, bár református vallású, egy pár bajtársával elment a budapesti központi

⁵² Konstatál (lat.): tényként megállapít

⁵³ Az Üllői úti régi lőrinci temetőben (Ma a helyén a Lőrinc Center van.)

⁵⁴ Az 1926-ra megépült templomot végül Szűz Mária Szeplőtelen Szíve tiszteletére szentelték föl. A hősök emléktábláját 1925-ben állították, a bejárat mellett látható. Sajnos a táblán az itt közölnél jóval több név szerepel.

⁴⁹ A Wlassics utcában

⁵⁰ Itt: katonaság kötelékébe tartozó fúvósok

⁵¹ Gikser: a zenében hamis hang

Oltáregyesületbe, s ott zászlót kért és kapott is csapatjuk számára. A zászló 145 cm. hosszú és 55 cm. széles fecskefarkú lobogó, közepén az Úr Jézus Szent Szívével, s e körirattal: „Jöjjön el a Te országod.” Ezt a zászlót aztán szokás szerint felszallagozták. Az egyik szallagra Török Sándor a következő kis verset írta:

„1915. június 30. Isten velünk, ki ellenünk.

Fel bajtársak, drága Jézus zászlaja alatt;

Bátran-bátran, segedelmet, diadalmat ad.

Bízzatok, mert Jézus eljön, Ő a fővezér,

Zengjen ajkunk, hozzá esdünk győzedelemért!”

A zászlót a harctéren a Zlotta-Lipa⁵⁵ partjainál ásott lövészárkokban megáldotta egy feldpater. Ezt ő maga irta rá a zászló bal csücskére. „Benedixit 25/7 1915. Festum Sti Jacobi. Ks. Karol Zwolinszki feldenratus.”⁵⁶ A zászló számos ütközetben vett részt, miközben a kereszt rúdja eltört. Ekkor Török Sándor a dereka köré csavarta, s úgy vitte magával. Mikor megsebesült, s haza felé hozták, a hosszú rúdját Stanislau-ban⁵⁷ egyik rom-kath. templom mellé állította. Mi lett evvel, nem tudja. A zászlót pedig Gróf Majláth Béla, főhadnagy engedelmével hazahozta, s templomunknak ajándékozta. Őrizzük kegyelettel, s kérjük Istent, teljesüljön felirata: „Jöjjön el a Te országod.” 1916. szeptember 3-án kaptam egy teljesen jó karban levő Bursát⁵⁸ a harcterről; valamelyik tábori lelkészé volt, de az elesett, s egy főhadnagy levette róla, s egyik ismerősömnek adta, ki kis templomunknak ajándékozta.

A harangok hadbavonulása.

Elfogyott a réz, megjött a parancs, be kell vonulni a harangoknak is. 1916. szeptember 4 én beállít hozzám 5 katona avval az üzenettel, hogy ők leszerelik a harangokat. De kérem, miért ilyen hirtelenül és értesítés nélkül, így el sem búcsúztathatom őket. Nem vesszük el ma őket, csak leszereljük. Mit volt mit tennem, kidoboltattam a községben, hogy holnap 5 én nagy misét tartok és utána búcsúztatom a hadba induló harangokat.

Másnap aztán zsúfolva volt még a templomtér is. S volt olyan hangos zokogás, a milyent még egy temetésen sem tapasztaltam. Bizony kipotttyant a könny az én szememből. Elvittek 2 harangot. A legnagyobbat: Szent Erzsébet harangot. 1902-ben öntötte Selterhoffer Frigyes Fiai csász. és kir. udvari harangöntő cég. Felirata: „Ex devotione fidelium Pusztaszentlőrinc; In honorem Stae Elisabeth 1902.”⁵⁹ – Sopron. 1684 szám. 290 kiló. – A másikon, a lélekváltság harangon ez a felírás volt: „Ex devotione fidelium Pusztaszentlőrinc; In honorem Santi Stephani. 1902.”⁶⁰ – Sopron. 1686. szám. 66 kiló. – Az egyiken Szent Erzsébet, a másikon Szent István király domborművé képe volt.⁶¹

A harangokat úgy dobták le a toronyból, s semmi bajuk sem lett, még csak ki sem csorbultak. Persze egész nap búcsújárás volt, s akadt nem egy-két öreg asszony, aki sírva ölelgette, csókolgatta a harangokat. Az átadásról, az érték járó kártérítésről a következő jegyzőkönyv tanúskodik: „Bizottsági jegyzőkönyv, felvétel a cs. és kir. hadügyminisztérium 1916. évi április hó 15-én, Abt, 8/HB. 3380.számú rendelete alapján. Tárgy: a Pestszentlőrincen, Pest Pilis Solt Kis Kún megyében, Kispest járásban, illetőleg váczí egyházmegye Pestszentlőrinc egyházközségben) levő Szűz Mária Szent Szíve Kápolna harangjainak átadása, illetőleg átvétele. Jelen voltak a katonai hatóság részéről Somló Emil népfölkelő mérnök hadnagy mint átvevő, az egyházi hatóság részéről Dr. Wimmerth Béla r. kath. lelkész, mint átadó. Lelet: A cs. és kir. hadügyminisztérium részéről a katonai parancsnokságnak megküldött harangjegyzék alapján a következő és alatt felsorolt jelzésű harangok szereltetnek le és vétetnek át, és pedig: a.) XXIII. h. 1. 1 drb harang 290 kgr. súlyban, b.) XXIII. H. 3. 1 drb harang 62 kgr. súlyban; összesen tehát 2 drb harang 352 klgr. súlyban, szóval is: háromszázötvenkettő kgr, melyért a megállapított 4 (négy) korona kilogrammonkénti egység ár alapján összesen 1408 korona, szóval: egyezernégyszáznyolc korona kártalanítást fog a budapesti csász. és kir. katonai parancsnokság építési osztálya a pestszentlőrinci r. kath. lelkési hivatalnak kiutalni. Ezennel lezáratott és aláíratott.”

⁵⁵ Ma folyó Ukrajnában.

⁵⁶ Megáldotta Ks. Karol Zwolinszki tábori lelkész Szent Jakab ünnepén 25/7 1915. (lat.)

⁵⁷ Stanislau (ném.): város Galícia osztrák tartományban, ma Ivano-Frankivszk, Ukrajna

⁵⁸ A katolikusoknál nyakba akasztható textil kis tasak, amelyben a megszentelt ostyát viszik pl. beteghez. (lat.)

⁵⁹ Pusztaszentlőrinc híveinek felajánlásából; Szent Erzsébet tiszteletére 1902. (lat.)

⁶⁰ Pusztaszentlőrinc híveinek felajánlásából; Szent István tiszteletére 1902. (lat.)

⁶¹ A harmadik 1902-es, Szent Lőrinc tiszteletére szentelt harang megmaradt.

Pestszentlőrinc 1916. évi szeptember hó 15-én. Dr. Wimmerth Béla rom. kath. lelkész Somló Emil népfőlkelő mérnökhadnagy. Pecsét. Elvitték hát őket, hogy a harctéren teljesítsék kötelességüket; adja a jó Isten, hogy ennek az immár harmadéve dúló rettenetes világháborúnak a harangokból öntött ágyuk dörgése hozza meg szegény sokat szenvedett édes hazánk számára a dicsőséges befejezést és békekötést.

Két halál

A világháború alatt két koronás fő halt meg – a Pápa és a Magyar Király. X. Pius pápa 1914. aug. 20-án, abbeli nagy bánatában, hogy nem tudta megakadályozni a világháború kitörését. Remegtünk, hogy az ellenséges hatalmak megfogják akadályozni a Conclave⁶² összeülését. Sed Quis contra Deum?⁶³ 1914. szeptember 3-án „*habemus Papam, qui Sibi imposuit nomen XV. Benedek.*”⁶⁴ De nehéz volt megszokni a nevét a Canonban⁶⁵! Önkénytelenül is mindig Piust mondtam elsőnek. A Szentatya azóta pártatlanul iparkodik a nagy világfelfordulásban hallatni békére hívó szavát, sajnos eredménytelenül, sőt az olaszok nagy ellenére, kik már souverénitását⁶⁶ is sokszor illusiorussá⁶⁷ tették annyira, hogy komolyan gondolkodott XV. Benedek pápa azon, hogy elhagyva a Vatikánt, Spanyolországba teszi át szék helyét. Mi lesz a jövőben, a jó Isten tudja.

I. Ferenc József király meghalt 1916. november 21-én este 9 órakor. Megrendülve fogadtuk a hihetetlennek látszó hírt – hiszen a dolgozó asztala mellől vitték este 6 órakor az ágyba. 68 évig uralkodott, – csoda-e, ha az ember nem tudja elképzelni, hogy a király nem I. Ferenc József, hanem IV. Károly – egy fiatal ember. Úgy megszoktuk jóságos öreg királyunk alakját, hogy nem tudjuk a fiatalt megszokni. 1916. november 30-án tették az összes német fejedelmek, a bolgár király, a szultán és az összes semleges államok képviselőinek jelenlétében. Egy korszak volt az uralkodása – s ez

idő alatt nevét az egész világon tiszteltté és becsültté tette Mátyás óta nem volt Hozzá fogható nagy királyunk. Mi lőrinciek 3 napon át tartott istentisztelet alatt búcsúztunk el Tőle. A királyok királya tegye fejére az égi koronát a földi korona helyett.

1917. Templomépítő mozgalom.

A háború folyik tovább soha nem látott dühvel. Az an-tant már az egész világot maga mellé kényszerítette a sorompóba és még sem bír velünk, sőt ellenségeink közül kettő: az orosz és a román békét kértek. Megkapták. Föllélegzettünk, hátha vége lesz? Dehogy, nekiindult úgy mintha a harmincéves háborút is fumi-gálni⁶⁸ akarná. Kint a harctéren a katonák, idehaza pedig a szegény tisztviselők buknak egymásután. A drágaság elérte a csimborassóját⁶⁹, mikor 5 hetes malacért 300 koronát; egy csirkéért 30 koronát; egy közönséges „hadi” ruháért 1200 koronát; egy reverendáért 1700 koronát; egy pár cipőért 500-600 koronát kérnek és kapnak, akkor nem kell a mi szegény fix fizetésű emberek helyzetének reménytelenségét ecsetelnem. Sohse hittem volna az életben, hogy szánakozva kiáltásuk utánam az utcán: szegény rongyos pap! Pedig meg kellett ezt is érnem.

A már 4 éve dúló háború a maga borzalmaival és mérhetetlen nélkülözéseivel annyira megviselte mindnyájunk erejét, hogy elemi erővel tört ki a szívekből a béke utáni vágy.

E vágy volt a felvetője annak az eszmének: építsünk egy templomot, hol szünet nélkül fogunk a békéért imádkozni és misézni. Az eszmét Dr. Giesswein Sándor, az internationalis⁷⁰ béke egyesület alelnöke vetette fel. A kispestiek rögtön megragadták az alkalmat, hogy a béke templomot a Wekerle telepen⁷¹ építsék fel. E terv ellen felszólaltam, s kértem, hogy a béke templomot itt Pestszentlőrincen építsük fel, mert Pestszentlőrinc már a múltjánál fogva is sokkal inkább hivatottabb erre, mint a csak most

⁶² Konklávé (lat.): pápaválasztó testület

⁶³ De ki lenne Isten ellen? (lat.)

⁶⁴ Van pápánk, aki magának a XV. Benedek nevet választotta (lat.).

⁶⁵ Kánon (lat.): a katolikus szentmise egyik része

⁶⁶ Függetlenségét (fr.)

⁶⁷ Látszólagossá (fr.)

⁶⁸ Lekicsinyelni (lat.)

⁶⁹ Tetőfokát (sp., ném.)

⁷⁰ Nemzetközi (lat.)

⁷¹ A XX. század elején Wekerle Sándor pénzügyminiszter kezdeményezésére az angol kertvárosmozgalom mintájára Kispesten épült állami munkáslakótelep

épülő állami telep⁷². Indoklásom a következő volt: 1., Ősrégi szokás, hogy a templomot a faluban mindig a legmagasabb ponton építették fel, s ha nem volt ilyen emelkedettebb hely, akkor halomba hordták a földet, s mesterségesen csináltak dombot. Ha már nem Budapesten akarják a béke templomot felépíteni, hanem a főváros környékén, akkor miért tervezik az egészen alacsonyan fekvő Wekerle telepre, mikor Pestszentlőrincet, mint a környék legmagasabb pontját már fekvése is mintegy praedestinálta⁷³ erre a célra. Hogy pedig Pestszentlőrinc a környék legmagasabb pontja, azt bizonyíthatom az itt levő kőoszloppal, mely a katonasági magassági fixpontot jelzi. Ha már most a Wekerle telepen építik fel a templomot, azt csak a közvetlen közelben lakók fogják látni, míg innen, erről a magaslatról messze vidékre látható lesz. S ha megszólal majd a nagyharangja, – hangja innen átgomolyog még a Dunántúlra is, s leveszi a mezőn dolgozó földműves a kalapját s keresztet vet magára, mert megszólalt a lőrinci béke templom nagyharangja.

2., A Wekerle telep állami intézmény, s ott minden talpalatnyi hely az állam tulajdona, tehát a templomnak kihalásított telek is. Az erre épített templom eo ipso⁷⁴ az állam tulajdona lesz. Mit akar a béke templom építő bizottság? Az államnak egy templomot ajándékba adni? A Dunába egy félveder vizet önteni? Hiszen a Wekerle telepen minden középület megépítését – közte a templomét is – vállalta az állam! S mily könnyen megépíti! Micsoda is a Wekerle telep milliós költségvetésében a templom építési költségének pár évre szétozott részlete? Egy parány az állami kulturális kiadásában! Ha ellenben Pestszentlőrincen építik meg, egy 4000 kat. hold területen fekvő és nagyra hivatott egyháznak legforróbb vágyát legalább is 30 évvel hozzák közelébb a megvalósuláshoz. Az áldozatkészség itt is megvan. A legszebb helyen, liget közepén 1000 □ öl terület áll rendelkezésre, mely az egyház tulajdona, s azon felül itt is sok ezer felajánlott téglá várja már hivatását, a templom falának emelését.

3., Pestszentlőrinc már 1424-ben falu (possessio) volt, s 1470-ben Zent Lewryncz névvel önálló plébánia. Temploma a török hódoltság alatt pusztult el. Nem volna-e gyönyörű eszme: a régi templomot hamvai-

ból új életre hívni, s az ősrégi plébániát, (melynek felállításához jelenleg csak a templom hiányzik, minden más kellék meg van már) ismét régi fényében helyreállítani?

4., Pestszentlőrincet még a békéhez való régi viszonya is praedestinálja arra, hogy itt és sehol máshol ne épüljön a béke temploma. A mai világháború méreteihez hasonló küzdelem, mely majd az egész Európára kiterjedt, csak egy volt még ezideig: a napóleoni háború. Ha a mostani háború a kifejezett ember, akkor a napóleont méltán lehet ez ember embriójának nevezni. S ennek az embriónak a halálát: a békekötést itt Pestszentlőrincen tették bevezetetté, tökéletessé. Az akkori háborúban résztvevő három leghatalmasabb uralkodó: az osztrák császár, az orosz cár és a porosz király itt találkoztak a békekötés után, s itt ünnepelték meg a rettenetes vérvihar elmúlását. Ennek emlékére építették a még mai nap is jókarban lévő Gloriette-t, melynek erkélyéről nézte végig a három uralkodó a tiszteletükre rendelt hajtóvadászatot.⁷⁵

Itt – ezen a történetileg nevezetes helyen – csilámlott fel újra egy magyar huszár bravúrában a magyar nemzet ősrégi harcos erénye és keltett bámulatot az idegen fejedelmekben. Nem volna-e édes hazánk történelmi nagy helyei iránti érzéketlenség, hálátlanság, – ha most, mikor e méreteiben soha nem látott vérvihar elmúltával a béke templomot nem itt Pestszentlőrincen, hanem máshol építenék fel? Mit mesélne a késő utódoknak, az ide kirándulóknak, zarándokoknak, a világ e két nagy háborújának tisztes emléke: az öreg Gloriette és az új: a Béke Temploma! Mily gyönyörű összhangba lehetne hozni a kettőt az évente rendezendő ünnepek alkalmából. Nem hihetem, hogy béke egyesület intézőit hidegen hagyhatná mindez, amit most megcáfolhatatlanul felhoztam. Ha felénk fordul a bizalom, egy törhetetlen, lelkes szívét-lelkét, mindenét odaadó közönség fogja áldásos munkájokat elősegíteni, s a Béke Templomát mielőbb, a legnagyobb anyagi áldozatok árán is, tető alá hozni.

Dr. Giesswein Sándor elolvasta a memorandumot és beismerte, hogy mindenben igazam van, s mégis a Wekerle telep mellett döntött, mert az neki jobban tetszik. Jó szóval, argumentumokkal⁷⁶ nem tudván semmit sem elérni, a Püspökhöz fordultam, hogy Ő

⁷² Wekerletelep

⁷³ Kijelöl, hivatottá tesz (lat.)

⁷⁴ Magától értetődően (lat.)

⁷⁵ Lsd. 23.. l. ábrajegyzet

⁷⁶ érvekkel (lat.)

– hatalmában áll – akadályozza meg e tervet, s be-
folyásával segítse elő a mienket. Kérésemre még csak
választ sem kaptam!

Ekközben nagyban megindult a Béke Temploma
ügyének előmozdítása. Templomépítő egyesületet
alakítottak, s megindították a gyűjtést. Resteltem
bevallani, de dühbe gurultam, mikor a mi községün-
ket is elárasztották gyűjtő ívekkel, s lépten-nyomon
megsarcolták híveimet a Béke Templom érdekében.
Elhatároztam, hogy ezt megakadályozom azzal, hogy
gyűjtést indítok a mi templomunkra. Népgyűlést
hívtam össze, s a mozgalmat e felhívással megindí-
tottam. (A felhívást nem hiúságból közlöm, hanem
csak azért, ha utódaim valamelyike megakarná írni a
pestszentlőrinci templom történetét, minden adatot
megtalálhasson itt e lapokon).

*„A húsvéti idők után egy pillanatra ismét visszatér-
rek a kereszt tövébe és kiragadom a keresztre feszí-
tés borzalmainak egy ránk nézve nagy fontosságú
mozzanatát. A mikor az édes Jézusnak már-már
üvegesedni kezdett a szeme, s ott látta maga mel-
lett az édes Anyját, és szent Jánost, megesett a szíve
mindkettőn. A B. Szűz Márián, hogy ki fogja Őt vi-
gasztalni, ki fog Róla gondoskodni; Szent Jánoson,
ki fog érte könnyörögni, ki fog érte közbenjárni az Is-
tennél, ha erre, – mint érezte – mihamarább ismét
szükség lesz. Ekkor mondá azokat az örökecsű sza-
vakat: „Asszony, íme a Te fiad.” Van tehát már, aki
vigasztaljon Téged, van már, aki gondoskodik Rólad.
S szent Jánoshoz: „Íme a Te Anyád” Nektek is hagyok
közbenjárót, aki értetek esedezik; pártfogót, ki titeket
sohasem hagy el.*

*Ezek a szavak: „Íme a Te Anyád” tették a B. Szűz
Máriát mindnyájunk édes anyjává, s minket valame-
nyiünket az Ő gyermekeivé. A világ összes nemzetei
tisztelik is a B. Szűz Máriát, mint édes anyjukat, de
bizony e tisztelet között nagyon is nagy a külön-
ség. [...] Soha engedelmesebb, soha szót fogadóbb,
soha ragaszkodóbb gyermekei nem voltak a B. Szűz
Máriának széles e világon a magyaroknál, de viszont
egy nemzet sem érezte jobban az Ő pártfogását,
mint éppen a magyar nemzet. Hogy ezer éves édes
házánk annyi balszerencse után még mindig fenn-
áll, sőt még erősebbnek mutatja magát, mint volt
valaha, ezt csak Neki lehet köszönni. De mintha
kezdenénk mi is megfélelkezni a mi édes Anyánkról.
Szűz Máriás zászlóink, melyek alatt annyi dicsőséget
arattunk, immár a muzeumokba kerültek; máriás*

*tallérokat, huszasokat is csak elvétele lehet már látni,
akkor is legfeljebb óraláncon, vagy éppen kézelőn.
Elmaradt az a szokatlan melegség is, a melylyel a
Mária ünnepeket szoktuk volt megünnepelni.*

*Pedig a B. Szűz Máriának „kiről még sohasem le-
hetett hallani, hogy valakit is gyámoltalanul magára
hagyott volna, ki oltalmát kérte és pártfogásért hozzá
folyamodott”; Magyarország Nagyasszonyának „ki-
hez kiáltottak őseink és minden szükségeiből kisza-
badultak” hathatós segítségét és édes anyai szívének
forró szeretetét talán sohasem tapasztaltuk ezer éves
édes hazánk történetében úgy, mint éppen napjaink-
ban. Most ugyanis, mikor a ránk törő ellenséges
seregek, mint a tenger fővénye, vagy az égbolt csilla-
gai, oly számosak; most ugyanis, mikor nap-nap után
új ország üzeni meg, hogy ki akar törülni a nemzetek
sorából, s csak egy pár láncnyi földet akar meghagyni
az ezer éves Magyarországból; most ugyanis, mikor a
szövetséges és ellenséges külföld már régóta tapasztalja,
hogy mi is az a kicsi porciókra szabott min-
dennapi kenyér, mi még segítséget nem szenvedtünk,
mert „folyton-folyvást vigyázott a Te drága örökdő
szemed örökségedre: Mária országára”. Hálás is volt
a magyar nép Veled szemben mindig. Utak mentén,
erdők fáin, csallitok, berkek közepén, ott lehetett látni
a Te szent képedet, s a nap minden szakában az előtte
térdeplőket.*

*Mint a Te drága palástodon a ragyogó ékkövek, úgy
voltak elszórva a Te tiszteletedre szentelt templo-
mok. De a Te szereteted kútforrását: édes anyai szí-
vedet még eddig sehol sem tisztelték; Róla egészen
megfélelkeztek, templomot Neki nem emeltek. Mi
lőrinciek voltunk az elsők, kik ezt a sok száz esztendő
mulasztást akartuk pótolni, mikor kis kápolnánkat
azon szándékkal emeltük, hogy jöjjön ide mindenki,
aki csak valamit köszönhet e Szentséges Szívnek; jöj-
jenek ide mindazok, kik e Szívhez folyamodnak, és
írgalmát – kegyelmét megnyerni óhajtják. Kicsi, – de
nem rideg; egyszerű, de bensőséges fészke, meleg
ágya volt ez a kis kápolna a Te édes anyai Szíved tisz-
teletének. A „frigynek szent szekrénye” az Uristennek
„arany háza” a menyország Ajtaja azonban többet ér-
demel, nagyobb, pompásabb hajlékot a mostaninál.
...Valamikor réges-régen, mikor még Buda ragyogott
királyi fényben, Hollós Mátyás⁷⁷ uralkodása alatt
e kápolna helyén fényes templom állott, ki tudja
Szent Lőrinc plébánosa hányszor fogadta a Rákos*

⁷⁷ Mátyás király

mezejéről visszatérő királyt e régi templom ajtajában, mikor be-betért, hogy szent Lőrinc vértanútól kérjen kitartást uralkodása zajosabb, megpróbáltatás napjaiban. Budáról azután eltűnt a királyi fény, félholdas lófark került a hollós címer helyére, s a harangok helyett a műezzin Allah kiálltása szállott végig a törökké lett város felett. Lőrinc temploma is eltűnt a föld színéről, helyét gaz és dudva lepte be, s plébánosa talán rabszíjra fűzve került híveivel együtt a pogányok hatalmába. A faluból sűrű, rengeteg erdő lett, s a százados fák úgy esthajnalon bizonyára sokat regéltek egymásnak a letűnt, régi szép világról. Száz három éve éppen, hogy Lőrinc fényes múltjának egy kis része megelevenedett ismét. Akkor is háború dúlt, olyan, aminő még nem volt. Napóleon parancsolt a fél világnak, s hatalma alatt görnyedt egész Európa. De a mikor dicsősége tetőpontján állott, megszedült, mert az egész világot a lábainál akarta látni. És ez volt a veszte. Elbukott; az ellene szövetségzett fejedelmek leverték, trónjától megfosztották, őt magát pedig száműzték. Ennek a fényes győzelemnek a megpecsételése itt történt Lőrincen. Itt találkozott a három uralkodó, s innen a Gloriette erkélyéről (melyet e célra emeltek) nézte végig a tiszteletükre rendezett vadászatot és a nagy katonai parádét.

A mostani világháború, mely méreteiben még sokkal nagyobb a napóleoninál, hozza meg Lőrinc számára a második emléket: a B. Szűz Mária Szent Szívének templomát.

Ezechiél prófétát (37. 1-10) az Úr kivezette egy mezőre, mely tele volt csontokkal. Megkerültette vele a mezőt, hogy lássa, milyen sok emberi csont hever ottan, s hogy milyen régiek, szinte már odvasak. És, akkor azt mondá neki: Ember fia, véled, hogy élni fognak e csontok? És mondá a próféta: Uram, Istenem, Te tudod. Az Úr pedig így szólt Ezechiélhez: Jövendölj e csontoknak és mondd nekik: Száraz csontok, halljátok az Úr igéjét. Ezeket mondja az Úr a csontoknak: Íme én lelket bocsátok belétek és élni fogtok és megtudjátok, hogy én vagyok az Úr. A próféta jövendölt és látta, mint illeszkedik egyik csont a másikhoz; mint támad rajtuk hús, ín, bőr és állanak talpra azok, kiknek előbb csak csontjait látta fehérteni maga előtt.

Íme itt van előttetek e mező: a – templomtér. A csontok, a régi templomnak romjai is megvannak, csak egy kicsit mélyebbre kellene ásni itt a templom előtt. Hiányzik azonban a próféta, kinek az Úr átadja a

jövendölést. Pedig lelkem mélyéből hiszem, hogy szívesen venné, örömét találná benne, ha ez a régi templom romjaiból újra épülne, s mint a Bold. Szűz Mária Szent Szíve temploma itt előttünk megelevenedne. Mi az én kérésem? Vegyék át Ezechiél próféta szerepét, s mindenki a legjobb tehetsége szerint jövendöljön: azaz más szóval: agitáljon, beszéljen, gyűjtsön ismerősei között és egyszer csak majd azt vesszük észre, hogy a csontokhoz jön már az ín, a hús, a bőr; a mi templomunk építéséhez jön már a téglá, cement, mész és gerenda. S a mint a próféta jövendölésétől felállott ott a mezőn az a nagy sereg, úgy fog felépülni a Ti buzgóságotokból is a lőrci nagy templom. Felépül fényben és pompában. S ha majd megszólal nagy harangja, a hangja átgomolyog még a Dunántúlra is és bizony mondom nektek, hogy leveszi kalapját majd a mezőn dolgozó földműves és keresztet vetve magára azt mondja: milyen édesen szól a Szűz Mária Szent Szíve templomának nagy harangja; kihallatszik a mezőre; belopódzik a szívembe, dicsértessék Máriának édes anyai Szent Szíve. – Addja Isten, hogy mihamarább így legyen.

A gyűjtés megindult. Egy hónap alatt 2296.36 korona jött össze a templom alapra és 200.- korona a lourdesi oltárra. A kezdet biztató volt, de folytatása nem következett. Nem pedig azért, mert egyes „jóllelkű” adakozók kifejezték abbéli aggodalmukat, hogy nincs gyűjtési engedélyünk, a befolyt összeget elkobozhatják, ha valaki feljelent bennünket.

Beszüntettem a gyűjtést. Ekkor érlelődött meg bennem a gondolat, hogy én is templomépítési egyesületet alakítok, hogy így törvényes alapon mozogjunk tovább. De mivel láttam, hogy a világ csak csillogó jelszavak után indul, nekem is, ha eredményt akartam elérni ilyent kellett a mozgalomba bevinnem. Így vetődött fel az eszme, hogy az új templom legyen fogadalmi templom a világ háborúban elesett hősök emlékének szentelve. A templom neve pedig viselje a Fővédnöknek a nevét. Fővédnöknek pedig kérjük fel Zita királynét. Felség folyamodványt nyújtók be, melyre október 17 én a következő választ kapom: “31987. elnöki szám. Ő Felsége személye körüli miniszter úr 1917. október hó 5-én 2131 szám alatt kelt átíratá szerint Pestszentlőrinc rom kath. hitközsége, Dr. Wimmerth Béla lelkész útján a hitközség építendő plébániai templomának Zita fogadalmi templomként való elnevezésének engedélyezését, valamint a templom fővédőségének elfogadását

a császárné és királyné Ő Felségénél kérelmezte. A főudvarmester úr megkeresése folytán felkérem Méltóságodat, szíveskedjék a hitközség vezetőségét értesíteni, hogy a templomnak Ő Felsége védőszentjéről való elnevezéshez legfelsőbb engedély nem szükséges; Ő Felsége azonban a hitközség ezen elhatározásáról abban Felséges Személye iránt nyilvánuló szeretet és hódoló tisztelet kifejezését látva, legkegyelmesebb köszönettel tudomást venni, ellenben a templom feletti fővédőséget elvállalni nem méltóztatott.” Budapest, 1917. évi október hó 17-én. a minster rendeletéből: olvashatatlan aláírás, minsteri osztálytanácsos. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának Budapest.

Evvel ugyan nem sokat értünk el. Ha a királyné nem fogadta el a fővédnökséget, majd elfogadja valamelyik főhercegnő. És ekkor gondoltunk Augusta főhercegnőre, ki rendkívül népszerű volt az egész országban. Felírok hozzá, fogadja el a fővédnökséget. Erre a következő választ kaptam: „József Főherceg Úr, Ő császári és királyi Fensége Főudvarmesteri Hivatala. ad I. 15. Gy. szám. 1918. Főtisztelendő Dr. Wimmerth Béla úrnak, rom. kath. lelkész Pestszentlőrinc. Van szerencsém Főtisztelendő Urat tisztelettel értesíteni, hogy Augusta Főhercegnő Ő csász. és kir. Fensége a Pestszentlőrincen építendő Zita fogadalmi templom építőbizottságának fővédnökségét elfogadni méltóztatott. Fogadja Főtisztelendő Úr kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.” Budapest. 1918. évi március hó 11-én a főudvarmesteri hivatal vezetésével megbízott Libits udvari tanácsos.

Ezen kedvező válasz után március 25-re népgyűlést hívtam egybe, és a népgyűlésen megalakítjuk a: „Pestszentlőrinci Zita fogadalmi templomépítő egyesületet”. Az alapszabályokat elfogadják, és azt határozzák, hogy az egyesület tisztikarát 4 hét múlva választják meg. 1918. évi április 28-án tartott közgyűlésen a tisztikar a következőkben alakul meg: világi elnök: Némethy Jenő főszolgabíró; egyházi elnök: Dr. Wimmerth Béla lelkész; női elnök: Lippmann Lajosné, ezredes neje⁷⁸; alelnökök: Annus Sándor bíró, Dr. Fedák István főorvos⁷⁹, Wartha Alajos gyárigazgató⁸⁰; alelnöknők: Bernolák Máténé, gyógyszerész neje; bileki Bilek Vencelné, őrnagy neje;

⁷⁸ Lippmann Lajos ezredes Pestszentlőrinc első bírója

⁷⁹ Fedák Sári operettprimadonna édesapja

⁸⁰ Az Orenstein és Koppel lőrinci gyárának vezetője

Urban Istvánné, osztálytanácsos neje; titkár: Báró Barkóczy Ilona tanítónő; jegyző: Molnár István tanító; ügyész: Dr. ifj. Szappanos Gerő ügyvéd; pénztáros: Steiner Mór mázolómester; ellenőr: Vigh Aladár bankfőtisztviselő; igazgatók: Boray Sándor tanító, Erdélyi Árpád hivatalnok, Okrona Sándor művezető, Polgár István postafőtiszt, Schmellhaus Dávid tanító, Szántó Rezső postafőtiszt. Azonkívül megválasztotta a közgyűlés a 48 tagból álló választmányt és az 5 tagból álló felügyelő bizottságot.

Az alapszabályokat 1918. október 1-én jóváhagyta a Püspök, innen visszakerült a belügyministeriumba. Közben kitört a forradalom. A törvényeket, melyek eddig érvényben voltak felforgatták. 1919. március 4-én visszakapom az alapszabályokat azzal a záradékkal, hogy a „vallásügyi Ministerium 17079/1919 I. számú intézkedése értelmében az alapszabályok jóváhagyást nem igényelnek az 1919. évi III. néptörvény értelmében.”

Március 21-én kitör a forradalom újra, életbe lép a proletárdiktatúra – minden abba maradt. Az egyesület azért megalakulása után egy hónapra – mivel alapszabályai ellen kifogás nem emeltetett, megkezdte a működését 218 taggal. A rendes tagok fizetnek évi 5 koronát, az alapítók évi 20.- koronát; a pártfogók évi 50.- koronát. A kötelezettség 10 évre terjed. Az első évben talán csak három tag nem fizette ki tagsági díját, a másik esztendőben már alig-alig fizették, amit azonban a változott körülmények rovására kell írni, melyek felforgatták egész állami életünket. Az egyesület működése jelenleg szünetel.

Stoladíjszabás.⁸¹

Az egyháztanács méltányolván a roppant drágaságot, belement abba, hogy az 1911. óta változatlan stóladíjszabást 50%-kal felemelhessük. A felemelt díjszabást az Egyházmegyei Főhatóság 3256/1917 szám alatt 1917. július 20-án jóváhagyta, s így életbe lépett. Nem sokat nyertem vele, mert a drágább funkciók elmaradtak és a fő: a fizetés az csak maradt a régi állapotban.

⁸¹ Az egyházi szolgáltatások díjszabása.

A sánc.⁸²

1917 őszén lebontották a főváros védelmére épült 30 millióba került sáncokat is, mely ketté szelte községünk területét. A beépített deszka és gerendákat persze potom áron elkótyavetyélték; a drótokat pedig felcsavarták és elvitték az – olasz harcterre. Ott jobb szolgálatot teljesítettek (mint később megtudtuk) a – tenger fenekén, a hová nem egy hatalmas göngyöleget begurítottak a már nagyon is haza kívánczó katonák.

1918.

Önállósítás.

Az önállósításra vonatkozólag azt hiszem legjobb lesz, ha az erre vonatkozó egyháztanácsi ülés jegyzőkönyvi kivonatát citálom. Ez, az egyháztanács 1918. február 17-én tartott ülésen történt. 1. pont: Dr Wimmerth Béla egyházi elnök előadja, hogy immár nyolcadik éve annak, hogy kegyelmes Főpásztorunk Pestszentlőrincre helyezte expositusnak⁸³ és nem plébánosnak, nem önálló lelkésznek.

Nem tehetett másképp, mert akkor Lőrincen sem templom, sem plébánia lak nem volt, s bizonytalan volt az is, valjon a hitközség fenn bírja e magát tartani. Ez a három: a templom, plébánialakás és e kettőnek, valamint a lelkész, kántor és harangozóinak az ellátása az alapja valamely önálló lelkésség fennállásának. „Csekély személyemben tehát csak expositust neveztek ki, de azért felruházott minden joggal, s megrótt az összes terhekkel.” Nekünk nem is volt semmi összeköttetésünk az anyaegyházzal, s nem voltunk vele függő viszonyban. A hitközség szerve: az egyháztanács önállóan vezette az ügyeket, valamint az előadó is közvetlenül érintkezett egyházi főhatóságunkkal minden ügyekben. „Mert a 8ik esztendőben, mikor örömmel jelenthetem az egyháztanácsnak, hogy a hitközség direct adósságát az utolsó fillérig letörlesztem, s a mikor is nagyon jó auspiciumok⁸⁴ mellett fogunk neki a nagy munkának, az új, nagy plébániai

templom építése szorgalmazásának, elérkezettnek látom az időt arra, hogy az Expositurának, Curatiává, önálló lelkésséggé való emelését kérjük kegyelmes Főpásztorunktól.” Elérkezettnek láthatjuk pedig az időt azért, mert a Curatia alapfeltételei megvannak. 1., Van benedikált⁸⁵ kápolnánk, mely nagyságra nézve felülmúlja a régi kispesti és erzsébetfalvai templomokat; 2., Van plébánia, sőt harangozó lakunk is; 3., Van rendes évi költségvetésünk, mely a Canonica Visitatio⁸⁶ rendelkezése alapján kivetett rendszeresen befolyó egyházi adón alapszik, melynek keretében eddig is, dacára a kezdet és a már 4 éve tartó háború okozta nehézségeknek, tökéletesen és megfelelően tudunk gondoskodni az egyházi személyek ellátásáról, az egyházi épületek fentartásáról, vagyis más szóval: a hitközség összes terheit viselni képesek vagyunk. Ha megtudtunk felelni eddig is a kötelezettségeinknek, biztosan remélhetjük, hogy a jövőben még inkább tehetjük ezt híveinknek évről-évre való rohamos szaporodása miatt. Az önálló lelkésség felállításának ez az első követelménye.

A második pedig, mely szintén lényeges, az, hogy az anyaegyház részéről az elválás ellen ne tegyenek kifogást, vagyis más szóval: a leány egyház önállósításához megadják az engedélyt.

Ez a feltétel is megvan. A kispesti plébános: Ngys. és Köt. Drexler Antal prépost úr nem csak hogy nem elnevezte az elválást, s az önállósítást, hanem még maga is közbenjárt annak keresztülvitelében. Jelen volt, és elnökölt azokon a tárgyalásokon, melyek az elválasztás ügyében döntöttek a Canonica Visitatióról, mely Pestszentlőrinc önállóságának főokmánya. 1910. július 16-án maga is aláírta⁸⁷. Nincs tehát semmi akadálya annak, hogy Pestszentlőrinc Curatiává⁸⁸ emeltessék. Ennélfogva indítványozom, kérje fel az egyháztanács kegyelmes Főpásztorunkat, hogy Pestszentlőrincet önálló lelkésség, Curatia rangjára emelni kegyeskedjék.

Steiner Mór egyháztanácsos előadja, hogy Dr Wimmerth Béla egyházi elnök úr előterjesztett jelentéséből örömmel hallja, hogy az adósságunk ez évben ki lesz fizetve. Ily rövid idő alatt ezt álmodni sem mertük. De nemcsak ezt, hanem még azt is az ő

⁸² A Budapest védelmére 1914-ben épített védvonal. A most közölt szöveg elején Wimmerth már ír erről. Részletesebben lsd. jelen kiadvány második tanulmányában.

⁸³ Kihelyezett, káplán, feladata egy fejlődő lelkipásztori hely megszervezése. (lat.)

⁸⁴ Előjelek (lat.)

⁸⁵ Felszentelt (lat.)

⁸⁶ Jegyzőkönyv, alapokmány (lat.)

⁸⁷ Itt a katolikus egyházközség és nem a nagyközség önállóságáról ír. Mindkettő dátuma 1910.

⁸⁸ Önálló plébániává (lat.)

egyedüli érdemének tudhatjuk be, hogy ily mostoha viszonyok között ebben a socialis fészekben katholikuskus életet, katolikus társadalmat létesített. Hogy ezt az ügybuzgó munkásságot az egyháztanács némiképp meghálálja, indítványozom, hogy az egyháztanács neki jegyzőkönyvi köszönétét fejezze ki, s ha van rá mód, ismételten kéri az egyháztanácsot, hogy ezen eredményes munkára hívjuk fel a kegyelmes Püspök úr figyelmét, s ha lehetséges, ezen egyház megalapítása és fejlesztéséért a kegyelmes Püspök úr is fejezze ki elismerését.

Pendl Alajos egyháztanácsos hozzájárul az indítványhoz, de kívánja, hogy nyoma legyen a jegyzőkönyvben annak is, hogy a plébános úr ezelőtt 8 évvel minden pénz, – egyetlen fillér nélkül kezdte meg a munkát, s ma már nincs adósságunk. Figyelmezteti az egyháztanácsot arra a körülményre, hogy mikor a plébános úr a 38 ezer korona kölcsönt felvette, az akkori egyháztanács fele kilépett, mert félt a kötelezvényt aláírni. Hogy a kölcsön ily korán ki lett fizetve, a főérdem a plébánosunké, mert a sajátjából nagyon sokat áldozott. Ezt kivétel nélkül mindnyájan tudjuk és e nélkül még ma is nagyon benne volnánk az adósságban.

Az egyháztanács egyhangúlag elfogadta az indítványomat, melyet nyomban felterjesztettem az egyházmegyei főhatóságához. A megyés Püspök úr Ő Excellentiaja helyt adott a kérésnek, s Pestszentlőrincet önálló lelkésszéggé emelte és engem nevezett ki első lelkésszé. Ez alkalommal a következő leiratot intézte az egyháztanácsához: "1456/1918. szám. D. a. I. Kr. A Tekintetes Egyháztanácsnak Pestszentlőrinc. Örvendetes tudomásvétel végett közlöm a Tekintetes Egyháztanáccsal, hogy a pestszentlőrinci leányegyházat a kispesti plébániától függetlenül önálló lelkésség rangjára emeltem és ezen új egyházközség első lelkészévé önzetlen tevékenységének és érdemeinek elismeréséül Dr. Wimmerth Béla eddigi helyi káplánt kineveztem. Elismerésemet nyilvánítom ezúttal a Tekintetes Egyháztanácsnak is buzgó fáradozásaiért azon reményemnek adva kifejezést, hogy a még hátralévő feltételek teljesedésével a plébánia rangra való emelés is nem sokára fogatosítandó leend. Vác, 1918. március 15-én gróf Csáky püspök.

Én Istenem – szomorú világot élünk, ki merne gondolni erre a közeljövőben.

Közélelmezés.

A folytonos behívások folytán (már 55 évig katona volt mindenki) nagy hiány támadt a mezei munkások között, s minél több föld maradt megmunkálatlanul; azonfelül nekünk kellett élelmeznünk a német hadsereg nagy részét is – e miatt bizony az élelmi készletek nagyon is lefogytak. Hiány állott be sokszor még a kenyérben is. Akinek pénze volt, az most is jól élt és ez roppant elkeseredést váltott ki az emberekből. A kormány hogy e kiáltó ellentétet eltüntesse, Budapest és környékére behozta az egysegies jegyrendszert mindenre. Jegyre lehetett kapni a lisztől a sóig; a kalaptól a cipőig mindent. Igenám, de a jegyre kapott adagok nagyon is kicsinyek voltak, – s akinek módjában állott, ha mindjárt uzsora áron is, de a jegyen kívül is szerzett be magának mindent. Így jött létre a nagymérvű csempészség, s ennek révén a lánckereskedés, ami maga után vonta a drágaság emelkedését. Rettenetes kifakadásokat lehetett hallani a boltok előtt, hol 300-400 ember állt sorba, hogy rákerüljön a sor, s mire rákerült, a boltban már nem volt semmi, pedig legtöbbje kiállt már hajnalok hajnalán. A boldog vidék minderről semmit sem tudott.

Spanyolnátha.⁸⁹

A hiányos táplálkozás elgyengítette a szervezetet, s erőre kaptak a ragályos betegségek. Egy új betegség kezd terjedni, a melynek spanyol járvány (nátha) nevét adják, vagy röviden: spanyolkórnak nevezik. Végig száguldott az egész földtekén. Olyan tünetei vannak, mint az influenzának, de nagyon hamar átmegegy a tüdőgyulladásba. 2-3 nap alatt végez az emberrel. Becsukják az iskolákat, a színházakat és más mulatóhelyeket, a templomi istentiszteleteket korlátozzák; eltiltják a körmeneteket és csoportosulásokat; fertőtlenítik a villamosokat. Nem sokat értek el vele, az áldozatok száma nem csökkent. Szerencsés lőrinciek, a község fekvésének és a folytonos légáramlásának köszönheti, hogy aránylag itt dühöngött legkevésbé.

⁸⁹ Influenza jellegű vírus világméretű, pusztító járványa 1918–19-ben.

Szénszünet.

A ragályos betegségek okozta szünet mellett egy másikat is meg kellett ismernünk, melynek szénszünet volt a neve. Se fát, se szenet, se más féle fűtő anyagot nem lehetett kapni, s mihelyt beállt a hideg, az iskolákat azonnal bezárták, mert a gyermekeknek cipőjük sem volt. A szünet rendesen november 1-től március 15-ig tartott. Így megy ez már egy pár év óta. Nem is tudtak a gyermekek az év végén valami sokat.

A háború.

A harctérről egyik nap rosszabb hírt hoz a másiknál. A bolgár kiugrik a szövetségből, s evvel megkezdődik az összeroppanás. A németek nem számolva a tankokkal, ezzel a modern csataszörnyetegekkel, s a kétszínű Amerika milliós seregével, kezdenek szintén visszavonulni. A cseh ezredek egymás után adják meg magukat, s a támadt réseken nyomul fölfelé az ellenség. A katonák csoportosan szökdösnek, s idehaza rabolnak. Hiába már a statárium⁹⁰, s hiába lövik őket rakásra, a fegyelemnek vége van. Tönkre tette a radicalis socialdemokrata⁹¹, szabadgondolkodó röpiratok legiója, melyet (érthetetlenül ugyan) de beengedtek a fronton lévő katonák közzé.

Augusztus 9-én megjelenik egy olasz repülőgép Bécs felett, s röpcédulákat dob le. Lázba jön az egész Monarchia. Mi lesz, ha nem cédulával kedveskednek, hanem bombákat hajigálnak majd lefelé. Plakátok jelennek meg nálunk is; figyelmeztetnek, mit kell csinálni, ha ellenséges repülőgép közeledtét jelzik. Próbákat is tartanak. S éppen az ellenkezője sikerül. A jelzésre nem tető alá futnak az emberek, hanem a szabad térre, s kíváncsian nézik az eget nagy bosszúságára a „rendezőkné”.

Stola.

Ismét a stola. Kísért mindig, mint a tengeri kígyó. A drágaság mint a napra kitett hőmérő, egyszerre felfutott a legmagasabb jelzésig. A Püspök Ő Excellentiája

⁹⁰ Statárium (lat.): rögtönítélő eljárás

⁹¹ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt az I. világháború alatt pacifista volt.

elrendeli a régi stolának 100%-kal való emelését. Így a miénk ismét 50%-tel emelkedett. A stola emelve – a fizetés maradt. Az mindig bizonytalanabb lesz, ez meg elégtelenebb! Most látjuk csak mennyivel jobb sorsuk van a falusi plébánosoknak, kiknek mindenük megterem, míg mi mindent drága pénzen szerzünk be, – azaz sokszor csak szeretnénk, de nem is lehet. A jegyre kapott adagok oly csekélyek, hogy kezdenek az emberek összeesni.

A forradalom.

Minden a züllés képét mutatja. A külső harctéri front éppen úgy, mint a hazai benső. A szökött katonákat agyonlövik. Kettőnek azért mégis sikerült az életét megmentenem. Ötven éven felül volt mind a kettő és nagy családú ember. Feleségeik leborultak a földre és azt csókolták örömeikbe. Idehaza az élelmezés nehézségeivel küzdők elégedetlensége, a bujtogató demokraták, socialisták, szabadgondolkodók aknamunkái nap nap után közelebb vitték a monarchiát a bomláshoz. Austria darabokra szakadt. A hány náció⁹² lakta, az mind önállóságra törekedett. Horribile dictu⁹³ még a zsidók is. Csak kivonulnának már Palestinába! A tüntetések napi renden voltak. A katonaság éjjel nappal készenlétben volt, de ugyan ki bízott még a forradalom gondolatával már rég megbarátkozott helyőrségekben. Szegény király! Kapkodott fűhöz-fához. Ide-oda szaladgált, azt sem tudta hol üsse fel sátorfáját. Végre is – „bizalmam az ősi erényben” – ide menekült, s meghúzta magát Gödöllőn. De meddig volt itt is biztonságban? Nem sok ideig. Visszament Bécsbe!

No de nem országos történetet írok, hanem csak egy kis község krónikása vagyok, s éppen azért a forradalomból csak a bennünket érintő eseményeket vázolom egy pár sorban. [...]

1918. október 31. Ekkor robbant fel a hangulat! Délelőtt 9 órakor egy sereg automobilon szuronyos munkások jöttek ki hatalmas vörös zászlóval, s becsukattak minden üzletet, s nagy hangon éltették a forradalmat. A tisztok és katonák sapka rózsáit, jelvényeiket letépték, az itt lévő katonáknak pedig azt mondták: menjenek haza! Nem is kellett nekik kétszer mondani! Itt hagytak mindent: állatjaikat,

⁹² Nemzet (lat.)

⁹³ Még kimondani is szörnyű (lat.)

kertjüket, felszerelésüket és elmentek. A sok gazdátlan holminak aztán nekiestek a csavargók, s pillanat alatt szétszedték. A disznókat leölték, megpörkölték és szétoztották. A kertből zsákszámba vittek el mindent.

Este 8 óra! Lámpafény mellett dobolás hangzik. Vörös tollas ember üti a dobot, s hirdeti a népnek, hogy itt is – mint Budapesten – megalakult a munkástanács. Károlyit megválasztották elnöknek. A rend fenntartására polgárőrséget szerveznek. Mindenki legyen nyugodt, s szigorúan tilos a lövöldözés. Ebben a pillanatban közvetlenül a háta megett nagyot durran egy manlicher⁹⁴. A dobos majd megnémult ijedtében. A lövés zajára előkerültek a fegyverek, revolverek, kézigránatok és lett olyan durrogás, hogy egész éjszaka senki le nem hunyhatta a szemét. A templom tetején, a fás kamrák tetején jó egy pár luk bizonyította, hogy a vaktában kilődözött golyók záporosó módjára hullottak. – No de megkellett ünnepelni az alkalmat! Győzött a nép!

November 1-én két temetésem volt. Végig kellett mennem az Üllei⁹⁵ úton. Minduntalan ki kellett térnem. Csapatostól vonultak végig a hazafelé igyekvő katonák, persze mind fegyverrel; a sok, mindenféle hadifogoly és a gyújtófogházból kieresztett rablók, betörők. Az utóbbiak aztán bevonultak itt az erdőben, s ott elsáncolták magukat, mert híre jött, hogy összefogdossák őket és visszaviszik a fogságba. Két napi erős harc után tudták csak őket arra kényszeríteni, hogy megadják magukat. A folytonos lövöldözés még mindig tart – s tartott egész esztendőben. Az utcán nem volt tanácsos járkalni, különösen este, a mikor valóságos sortűzek dördültek el nem is olyan ritkán. [...]

Ez a Nemzeti Tanács vette aztán át a nemzetgyűlés hatalmát, s magát souverainnak⁹⁶ tartva, kinevezte a nemzeti ministeriumot élén Károlyi Mihály gróffal. Az emberek mámoros lelkesedéssel sietnek letenni a hűség esküt a Nemzeti Tanács kezébe. Elsők egyike volt József főherceg. Néptörvényeket hoznak sűrűn egymásutánban. Megszüntetik a rangot, a kiváltságokat, a címeket. Földosztást hirdetnek és Károlyi Mihály az első, aki Kaál Kápolnán a saját

birtokán kezdi. Lemondatják a királyt egy küldöttség útján, s november 16-án kikiáltják a köztársaságot. Erre az ünnepélyes alkalomra mindenkinek ki kellett tűzni a nemzeti lobogót. Szaladok én is, hogy kitűzsek. Már fent lengeti a szél, mikor eszembe jut, hogy baj van. A korona rajta maradt. Nosza vissza vele. A koronát kivágjuk, s azután e nélkül lengeti a téli szél – szomorúan. Megered az eső, mintha az ég is siratná az ezeréves Magyarország elvesztét.

A királyi hatalom a nemzeti tanácsra háramlik, s ennek fungáló szerveire: a katona és munkástanácsokra. A püspökök (a mienk november 8-án) körlevélben tudatják egyházmegyéikkel a nemzeti kormány megalakulását és a nemzeti tanács felállítását, s ajánlják, hogy szegény édes hazánk sorsának jobbra fordulásán mindnyájan szívvel-lélekkel munkálkodjunk.

Minden községben meg alakul a katona és munkás tanács. Ennek mintájára aztán a hány féle kereseti osztály csak van az országban, az mind meg alakítja a saját érdekeinek védelmére a maga külön tanácsát.

Természetes, hogy a papok sem maradnak el. [...] A nemzeti kormány pedig rendületlenül bízik a fegyverszünet pontjaiban, a melyet csak a szegény magyarok tartanak meg, a többi fél semmibe sem veszi. Közben jönnek a frontról a katonák. Rongyosak és éhesek. Elrendelik a ruha requirálást. Megszabják, ki ki menyit tarthat vissza magának felső és alsó ruhából. A többi irgalmatlanul elviszik. Gazdája akad elég, csak az a baj, hogy sokszor nem az, akinek igazán szüksége volna rá és aki meg is érdemelné. [...]

December 2-án jött a rendelet, az egyházmegyei hatóságtól, hogy a papi tanácsba minden esperesi kerület válaszsza meg a maga bizalmi-ját. s e bizalmiak az egyházmegyei képviselőket, számszerint: kettőt. A pestvidéki esperesi kerületben engem ért a nagy megtiszteltetés, hogy mint bizalmi bejutottam a papi tanácsba. Éppen az országos papi congressus tartotta üléseit, mikor átadtam a megbízó leveletem. Nagyon mozgalmas ülés volt. Pensián Ádám kormánybiztos biztosította a tanácsot a kormány jóakarataról, s rögtön segítséget helyezett kilátásba. Utána Prohászka Ottokár, székesfejevári püspök lép dörgő tapsok kíséretében a dobogóra, s sűrű helyeslések mellett kissé lehűteni iparkodik a reformok terén felcsillámló reményeket. Dr. Wass József, egyetemi tanár szeretett volna kötőféket akasztani a zabolátlan tanács fejére. Egyik szónok sem tudott elérni semmit. Jöttek a lehetetlennél-lehetősebb tervezetek. A püspök

⁹⁴ Az Osztrák–Magyar Monarchiában használt hadipuska, tervezője Ferdinand von Mannlicher (1848–1904) osztrák mérnök.

⁹⁵ Üllei

⁹⁶ Szuverén (fr.): független

csak primus inter pares parochos⁹⁷; fegyelmi joga nincs, ezt egy fegyelmi bizottság intézi; a káplánok önálló háztartást kapnak; magyar nyelvű lyurgia⁹⁸; a breviarium⁹⁹ eltörlése, vagy legjobb esetben egy órára¹⁰⁰ való korlátozása; s végül – finis coronat opus¹⁰¹ – a coelibatus¹⁰² eltörlése. Ezt különösen a délvidéki papi tanács követelte erősen. Mindezeket a reformtervezeteket a megfelelő bizottságokhoz utasították. Mikor láttam, hogy itt a józan elem felett úrrá lesz a könnyelműség, lemondtam a dicsőségről, hogy én is személyes szereplője legyek e supra Papam¹⁰³ alakult conciliumnak¹⁰⁴, s otthagytam őket. Szegény hazám, mi lesz belőled, ha már a clerus¹⁰⁵ is elveszíti a fejét!

1919.

Szomorú auspiciumok¹⁰⁶ mellett kezdődik az év. Az ország határain belül elűlnyomulóban a román, cseh és szerb, s a kormány csak tiltakozni tud. Szerencsétlen kézzel válogatja ki külföldre küldött megbízottait is, kik nevetségessé teszik ügyünket egész Európa előtt. Egy a fontos csak mindenki előtt! Fel a magasba minél hamarább. Károlyi el is nyeri vágyainak netovábbját. Megválasztják ideiglenes államfőnek. Míg a kormány a maga tehetetlenségében mit sem tud csinálni, addig az Oroszországból hazajött bolsevista vezérek pénzzel megvesztegetik a katonákat, s elhintik a vörös veszedelem csiráját. Lapjukban a Vörös Újságban¹⁰⁷ féktelenül izgatnak a mai társadalmi rend ellen. A hadügyminister úgyszólván semmi. Minden hatalom a katonatanács kezében van; a

⁹⁷ Első plébános az egyenlők között (lat.)

⁹⁸ Itt szertartások összessége (gr.)

⁹⁹ Itt zsolozsmás könyv (lat.). Ez a valamennyi egyházi alkalomra előírt imádságok, bibliai és evangéliumi szövegrészek gyűjteménye.

¹⁰⁰ Itt ima vagy szertartás alkalomra (lat.)

¹⁰¹ A mű végső megkoronázása (lat.)

¹⁰² Papi nőtlenség (lat.)

¹⁰³ A pápa felett (lat.), azaz a tanácskozás magát a katolikus egyház fölé helyezi

¹⁰⁴ Egyházi gyűlésnek (lat.)

¹⁰⁵ Papság (lat.)

¹⁰⁶ Előjelek (lat.)

¹⁰⁷ Kommunista lap, 1918. november 24. és 1919. augusztus 2. között jelent meg, hetente kétszer, majd háromszor.

katona tanácsnak pedig Pogány József parancsol. [...] március 12-én a papokat valláskülönbség nélkül berendelik a vármegyeházára, hogy tegyék le az esküdt a köztársaságra. Mit volt mit tenni, el kellett mennünk. Az eskü szövege ez volt: „*Én Dr Wimmerth Béla esküszöm, hogy a magyar köztársasághoz és annak alkotmányához hű leszek. Magyarország teljes függetlenségét megvédem; minden erőmmel Magyarország népének javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni. Isten engem úgy segélyjen*”. Budapest 1919. március hó 12-én. Dr Wimmerth Béla esküttevő, Dr Földes esküttevő. Ezt két példányban kellett aláírnunk. Az egyik ott maradt, a másik nálunk. Örök emlékül mellékelem is.

Mikor vége volt, az egyik ref. lelkész félhangosan megjegyezte: „no még sohasem esküdtem hamisan, csak máma”. Mi tagadás, mi is így voltunk evvel az esküvel valamennyien. [...]

Francia megszállás.

A múlt év decemberében Budapestre jött francia csapatokból nekünk is jutott. Egy ezred spahi¹⁰⁸ kvártélyozta be magát. Eleinte jól viselték magukat, s nem bántottak senkit. Mikor bevonultak a nézők közül valaki elég hangosan odaszól társának: „nézd csak milyen fekete pofája van ennek”. A néger széleset vigyorog és azt feleli magyarul: Hja barátom, nálunk ez a divat! Kitűnt, hogy évekkel ezelőtt, sofőr volt itt egy grófnál.

Sohse hittem volna, hogy idehaza térzenét fogok hallani az afrikaiaktól. A zenekar itt tartotta a próbákat a templomtérén. Hallás után tanultak. A karmester előre elfujt egy-két akkordot, s a többi utána. Nyolctíz próba után már ment. Persze óriási közönsége volt mindig, különösen akkor, mikor egy fiatal néger szilaj jókedvében egymagában eljárta a nemzeti táncukat is. Lovaik a szabadban voltak kipányvázva. Figyelmeztették az egyik főhadnagyot, hogy estére vitesse be a hosszú láncot, mert ellopják. Nem akarta elhinni. Másnapra csakugyan eltűnt a lánc. Harmadnap 3 darab juhot emeltek el az aklokból. Erre aztán ők is, amit megfoghattak, elvitték. Különösen a tyúkokat szerették összefogdosni. Hja a tyúklevés még Afrikában is delicatesse.¹⁰⁹

¹⁰⁸ A francia idegenlégió észak-afrikai lovasai

¹⁰⁹ Delikátesz, (fr.): csemege

Március 18-án este 7 órakor hazafelé jövök. A templomtéren 3 spáhi jön velem szemben. Az egyik azt mondja nekem: buxu!¹¹⁰ Megijedtem, s azt hittem, a pénztárcámat akarja elvenni. Nyugodtan tovább megyek, de elállják az utamat. Buxu – mondja még egyszer.

Deutsch – mondom én. Int a kezével, hogy nem tud németül. Közel voltam a kiskapunkhoz, már arra gondoltam, hogy valahogy kiugrok a körből, s rohanok haza, mikor a másik megszólal: zene. – Ah, – hát a bandát keresik. Megmutatom nekik, hol van a banda elszállásolva. Elvigyorogják magukat, s az egyik kezét nyújtja: mersi!¹¹¹ Megszorítom és megkönnyebbülten sietek haza. De a buxu nem hagyott nyugtot. Meg akartam kérdezni valamelyik tisztától: mit jelent e szó: buxu, de már nem volt rá alkalmam. A milyen gyorsan jöttek – ép oly gyorsan el is távoztak.

A proletardictatura.

Időrendben örökítem meg az eseményeket. Március 22 én a népbiztosok, kik teljhatalommal intézték az ügyeket, átvették a hivatalokat. Itt mindenkit felszólítottak, hogy maradjon és dolgozzék tovább; aki azonban nem érzi lélekben magát egynek a proletárdictatúrával, távozzék békében és senkit meggyőződéséért üldözni nem fognak. Később tapasztaltuk, hogy mennyiben tartották be az ígéretüket.

Március 25. Meghózzák az első törvényeket: A cím és rangok eltörlése; az egyház és állam szétválasztása; az egyházi és felekezeti célokra való mindennemű kényszeradózás eltörlése; a munka kényszer behozatala. Dolgozni mindenkinek kell, s a dictatura kötelessége –, hogy mindenkinek, akár szellemi, akár testi munkás, munka alkalmat adjon. A rokkantakat, munkaképtelenek, aggokat az állam tartja el. Szemre szép dolog, de éppen a kommün alatt kapott lábra a munka kerülése. Senki dolgozni nem akart. Miért is dolgozott volna, mikor úgys megélt: kapta minden proletár a munkánélküli segélyt. A lelkeszi funkciók végzését nem tekintették munkának; s így mi nem is lehettünk a „dolgozó” dictatura polgárai.

Március 28. megszüntetik a hitoktatást, s helyébe társadalmi viszonyok ismertetése és mindkét nemnél a nemi élet felvilágosítása lép életbe. Kis polgárista

lányok pirulva mondták, hogy olyan disznóságokat tanítanak, hogy nem fognak iskolába járni e miatt. A szülők is meg lehettek elégedve az új renddel, mert egyik kardinalis¹¹² pontja volt a kommunista nevelésnek: a gyermek csak az életet köszönheti a szülőinek, semmi egyebet; az élet pedig nyomorúságos – ergo: nem kell irántuk hálásnak lenni, sem pedig engedelmeskedni.

Szigorú rendelet jött: azonnal be kell szolgáltatni mindenféle fegyvert halálbüntetés terhe alatt. Volt egy babszem 6 m/m revolverem. Beadtam. Most már teljesen védtelenül állunk az esetleges támadásokkal szemben, amiben pedig nagyon könnyen részünk lehet a felizgatott tömeg miatt. A hivatalos lapjuk csak úgy hemzseget, a „pokolba a csuhásokkal” és ily fajta kitételektől. [...]

A helybeli apácákat¹¹³ felszólítják, hogy vagy lépjenek ki a rendből, mely esetben maradhatnak, vagy pedig távozzanak azonnal. Hosszas rábeszélésünkre maradnak abban a szent meggyőződésben, hogy kálváriajárásuk úgy sem fog soká tartani. Sikerült is a jobb érzésű helybeli directoriumi¹¹⁴ tagokat rávenni, hogy megengedték nekik azt is, hogy rendbeli ruháikban jár hassanak, miután elegendő világi ruhát nem tudtak a számukra szerezni. Nagy előnyük volt az is, hogy az árvagyermek között sok volt a proletár gyerek is – s emiatt nem léptek fel velük szemben a rendelet teljes szigorával. A papjuknak azonban csak titokban lehetett miséznie, az Oltáriszentséget is privát lakásban kellett őrizni. Kötelezték őket arra is, hogy a gyermekeket tanítsák meg az internationale¹¹⁵ dallamára, s minden kommunista ünnepélyen testületileg kellett részt venniük.

A kommunista párt minden héten két pártnapot tartott; egyet a férfiak és egyet a nők számára a Lövdében¹¹⁶, és ezeken a napokon mindenkinek meg kellett jelennie. Számon tartottak mindenkit. Én nem jelentem meg csalogattak; szép szóval invi-

¹¹² Fontos (lat.)

¹¹³ A karmelita apácák 1908-ban telepedtek le Pestszentlőrincen. 1915-ben fiúárvaházat nyitottak a Gyöngyvirág utcában, az épületben ma a Szent Lőrinc Katolikus Általános Iskola működik.

¹¹⁴ Direktórium: a tanácsköztársaság alatt a helyi és területi tanácsok választott operatív vezető testülete

¹¹⁵ Internacionálé: a nemzetközi munkásmozgalom indulója

¹¹⁶ A Szemere-lövdében, ma ez a Zila kávéház épülete

¹¹⁰ Ismeretlen kifejezés

¹¹¹ Merci (fr.): köszönöm

táltak. Azt üzenik, oda ültetnek az asztal fejére, s fehér ruhás lányokkal vesznek körül. Így sem mentem. Erre másképp üzentek: Ha nem jövök szépszerivel, hát bepofonoznak. Erre meg éppen azt mondtam a küldöncnek: engem pofonokkal nem lehet terrorizálni. Matisz Miklós fő-fő agitátor erre a gyűlésen kijelentette, hogy ha kell, bejönnek a templomba, és a szószékről fognak majd agitálni és előadásokat tartani. De erre nem került a sor – a józanabbak lebeszélték. Nem hiszem azonban, hogy meg merte volna kockáztatni. Az ajtóban álltam volna és csak erőszak árán juthatott volna be. [...]

Április 6. Tudtomra adják, hogy megvonják az élelmszerjegyeimet, ha nem iratkozom be a kommunista pártba. Nem iratkoztam be. Híre ment, hogy a plébános nem kap jegyeket. Egy nap alatt másfél zsák nullás lisztet – krumplit, szárazfőzeléket, zöldséget, tojást és pénzt hoztak. Kicsordult a könny a szememből, mikor egy cselédleány 40 koronát tesz le az asztalomra és mentegetőzve mondja, most többet nem adhat, de majd hoz. Megköszöntem híveim áldozat készségét, de nem fogadtam el semmit. Mert még van annyi, amiből egy hónapig fenntarthatom magam; ha majd nem lesz semmim, akkor kérni fogok. Erre azonban nem volt szükség, mert egyik jó barátom tudtomon kívül beíratott a pártba, kifizette egy félévre a tagsági díjat is és elhozta az élelmszerjegyeket. A párt persze nem a kommunista igazolványt adta ki, hanem a socialdemokrata párt régi igazolványát. Ez is hadd kerüljön a kommün emlékei közé.

Április 19. A templomok, különösen a nagy hét alatt zsúfolva vannak. Ez nemigen tetszett a proletár uralom híveinek. Itt-ott zavargást csinálnak. E miatt Fáber Oszkár, vallásügyi népbiztos (apostata¹¹⁷ pap) kiadja a rendeletet a vallás szabad gyakorlásáról, melyet háromszor kellett a szószékről felolvasni. Először éppen húsvét első napján. Ide iktatom a szöveget, és a hozzáfűzött magyarázatot, melyet egy munkástanácstagnak kellett láttatnia.

Hirdetendő 1919. április 20 – április 27 és május 4 én. A közoktatásügyi népbiztos rendelete a vallás szabad gyakorlásáról:

- 1., A Tanácsköztársaság mindenki számára a teljes vallásszabadságot biztosítja.
- 2., A papokat vallásos ténykedésükben, vallásos szertartásaik elvégzésében senki sem zavarhatja.
- 3., A templomok és vallásos célokat szolgáló egyéb

épületek (kápolnák, kegyhelyek stb.) ezentúl is kizárólag vallásos célokra fognak szolgálni, és hogy a templomokból sem színházat, sem kabarét, sem gyűléshelyet, sem kulturházat csinálni nem fognak.

4., A kommunizmus, a tanácsköztársaság, a proletárdiktatura nem akarja és nem fogja megváltoztatni a házasságnak és családi életnek eddigi rendjét, nem akarja és nem fogja behozni a nőközösséget.

5., Mindazokat, akik ennek ellenkezőjét hirdetve, félrevezetik a népet, azt a forradalmi rend ellenségének tekinti és ilyenek gyanánt fog elbánni velük.

Budapest, 1919. április 17. Kunfi Zsigmond népbiztos.

Ehhez a következő magyarázatot fűztem. „Kedves Híveim! Sok kósza hír járt szájról-szájra; mely sokakban aggodalmat keltett és félelmet gerjesztett: „bezárják a templomokat; eltörlik a vallást és feldől a családi életet.” Ezeket a kósza híreket nemcsak megcáfolja a Tanácsköztársaság most olvasott rendelete, hanem egyenesen és nyíltan a forradalmi kormány ellenségének nyilvánítja, s mint ilyeneket bünteti mindazokat, kik ilyen kósza hírt terjesztenek. Szívesen és örömezt adom ezt híveim tudtára annál is inkább, mert a mióta csak ez a szószék fennáll, erről soha semmiféle hatalom elleni politikai íz, annál kevésbé ellenforradalmi szellemű beszéd el nem hangzott. Erről a szószékről csak szent hitünk tanait magyaráztam és ezek között a forradalom idején azt különösen hangoztattam, hogy minden hatalom az Istentől ered, s azok, akik gyakorolják, az Isten nevében és erejével gyakorolják. Azért, aki a hatalom rendelkezéseinek ellenszegül, az ellenszegül ugyanakkor az Isten akaratának is.

A vallás mindenkinek saját legbensőbb ügye, ezt kényszernek alávetni nem lehet. Eddig sem kényszerítettünk erre senkit, annál kevésbé – ezután. De aki megakar maradni az Egyház kötelékében, s vallásának gyakorlását folytatni kívánja, annak a Tanácsköztársaság erre nemcsak a legteljesebb szabadságot nyújtja, hanem őt vallásának gyakorlásában az esetleges akadályok ellen meg is védelmezi.

A templomokat, sőt a kegyhelyeket; tehát a búcsújáró helyeket sem lehet ezentúl más célra, mint vallásos célra felhasználni. Ami kis templomunk eddig is valósággal a népnek tulajdona, vagyona volt, mert ebbe ugyan semmiféle idegen pénz befalazva nincsen, hanem ez teljesen a ti önkényt megajánlott filléreteitökből épült fel, s éppen azért szentül hiszem,

¹¹⁷ Az egyházat elhagyó, „kiugrott” pap (lat.)

hogy amit ti hangyaszorgalommal az új templom építésére összehordtatok, a Tanácsköztársaság azt is e szent célra fogja fordíttatni.

Vége van e rendelettel azoknak a rémmeséknek is, melyek a családi élet feldúlásával ijesztgették az embereket. A családi élet eddigi rendje megmarad; a házasság kötése nem változik és így a nők közösségének vagy kommunisálásának még a feltevése is előre lehetetlenné vált. Éppen azért, midőn ezt itt tudomástokra hozom, újból kérek benneteket, ne adjatok hitelt semmiféle izgatásnak, hanem ha valaki még ezután is ilyen rém hírekkel hozakodik elő, azt jelentsétek fel mint lázadót.” Látta Pienták Móric tanácsstag. – Ki hitte volna, hogy még ilyesmi is előfordul majd a pastoráció mezején. – Hiszen szép volt mindez papíron, de az életben másképp festett. [...]

Április 19. Nagyszombat. Hogyan fogom a körmenetet megtartani?

Finessel¹¹⁸ éltem. A rendőrök helyett (azt tudta mindenki, hogy ez alkalommal mindig kivonultak) a rendfenntartására vörös őrséget¹¹⁹ kértem. Soha annyian nem voltak a körmeneten, mint ez alkalommal. A vörös őrk is elég komolyan lépdelték körülettem. Rendzavarás nem fordult elő.

Április 20. Húsvét első napja. Óvatosan beszélek a feltámadásról. Nem akarok hiábavaló összeütközést kelteni. A templomban úgyis sok munkástanácsstag van jelen, akik várják-lesik az alkalmat. A rendeletet is felolvastam a magyarázattal együtt. Semmi baj. Megjelenik ma a rendelet az egyházak liquidálásáról¹²⁰. Az egyházi épületeket gyermekvédelmi célokra, napközi otthonokra, sanatoriumokra s kórházak céljaira lefoglalják. A plébánialakásban meghagyják a plébánost de csak két szobában, s azért is fizetni kell lakbért. A káplánoknak pusztulniuk kell. Milyen jó, hogy csak két szobából áll a lakásom, nem kell más proliknak átadnom. Egy vörös tűzértisztet azért mégis beszállásoltak hozzám. Mágory Lajos volt a neve. Elég tisztességesen viselte magát. Fehérnek akart feltűnni, de az ember nem tudott hinni benne, mert nagy lelkesedéssel beszélt a dictaturáról, s ment örömmel a vörösökkel az ütközetbe. Különben is nagyon jó volt, ha az ember lakat alatt tartotta a száját.

¹¹⁸ Fortélyal (fr.)

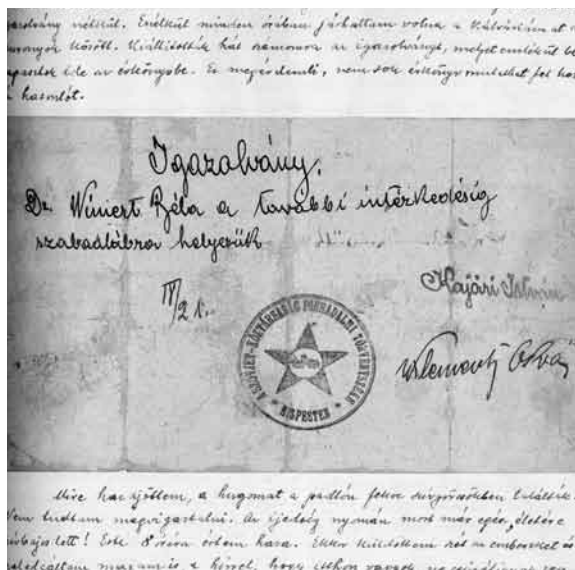
¹¹⁹ Rendfenntartó szerv a Tanácsköztársaság alatt

¹²⁰ Megszüntetéséről (lat.)

Április 21. Húsvét hétfő. A délelőtt nyugodtan telt el. Délután litánia után várok egy esküvőre. ½ 4 órakor beállít két szuronyos vörös katona, s a plébánost keresi. Én vagyok – mondom. Parancsunk van, hogy azonnal kövessen. Felveszem a kabátom, – megcsókolom a húgom (ki tudja nem-e utoljára) és a két szuronyos katona között megyek a vörösparancsnokságra. A híveim, kik éppen ekkor jöttek ki a templomból, mindezt látták. Több se kellett nekik. Már a katonák előtt kifakadtak, mit vétett a plébánosunk, miért viszik el? Ezt megkeserültek. Az egyik katona mentegetődzött is, bocsássak meg neki, ő nem tehet róla, neki a parancsot teljesítenie kell. Útközben az egyik directoriumi tag: Borsódy Lajos is mentegetődzött, hogy ő az én letartóztatásomról nem tud semmit. A vörös parancsnokságon Weiszfried Miksa parancsnoktól kértem, miért tartóztattak le? A felelet: mert rajta van a listán! Jó – mondom én erre. Ma délután két pár vár az esketésre. Mind a kettő vörös katona. Ha engem a vallásszabadság kihirdetése dacára elhurcolnak, s ezek most botrányt csapnak, magok fogják meginni a levét. Erre megijedt és az esketések elvégzésére egy órára haza eresztett, de egy óra múlva jelentkezem újból a parancsnokságon. Elvégeztem az esketést és 5 órára visszamentem. Innen egy vörös katona Kispestre kísért a forradalmi törvényszék elé! Azalatt – míg én ide-odajártam, a híveim fellármázták az egész községet, s dicséretükre legyen szabad felhoznom, a helybeli vörös katonák is melléjük álltak, s elhatározták, hogy ha kell, fegyverrel is kiszabadítanak. Ennek a híre természetesen azonnal eljutott a forradalmi törvényszéki bírák fülébe. Most nem tudták, mit csináljanak velem.

Rövid tanácskozás után szabadlábra helyeztek. Nem akartam hazajönni írásbeli igazolvány nélkül. Enélkül minden órában járhattam volna a kálváriámat a szuronyok között. Kiállították hát számomra az igazolványt, melyet emlékül beragasztok ide az évkönyvbe. Ez megérdemli, nem sok évkönyv mutathat fel hozzá hasonlót. [Lsd. 107. o.]

Mire hazajöttem, a húgomat a padlón fekvé szívgyörcsökben találták. Nem tudtam megvigasztalni. Az ijedség nyomán most már egész életére szívbeteg lett! Este 8 órára értem haza. Ekkor küldöttem szét az embereket és szaladgáltam magam is, a hírrel, hogy itthon vagyok, ne csináljanak zendülést, mert ha még egyszer elvisznek, biztosan a fal mellé állítanak azonnal. Bizony alig lehetett őket lecsillapítani. Em-

lékezetes húsvétom lesz nekem is egész életemre. Május 1. Már több mint egy hónapja, hogy megfeszített erővel készültek Budapesten és a vidéken a vörös május megünneplésére. Hogy mi mindent csináltak Budapesten, azt az egykori fénykép felvételekből a képeslapokból mindenki láthatja. [...] Nálunk Pestszentlőrincen kidobolták, hogy mindenkinek kalácsot, süteményt kell szállítania az ünnepségre. Az adag is meg volt határozva, – de persze a kiszabott fejadagon felül azért nem adtak semmit. Beszállítottam én is a rám kiszabott portiót. Visszaélés nem volt, csak az a kis szépség hiba történt, hogy a gyermekek számára sült kalácsok javát – nem a gyerekek ették meg. Az ünnepi felvonuláson a résztvevők javarésznél arcán meglátszott a – kényszer.

Május 14. Beszüntetik az összes lapokat és csak kettő marad: a Népszava és Vörös Újság. [...]

Május 19. Elrendelik újból teljes szigorral a ruha requirálást¹²¹. Ez alkalommal elvittek tőlünk 4 drb nadrágot, 2 drb mellényt, 3 drb. kabátot, 2 drb felső kabátot, 7 inget, 7 alsónadrágot, 2 lepedőt, 6 pár cipőt, 4 pár harisnyát, 2 pár kézelőt, 9 drb nyakkendőt, 8 drb zsebkendőt és 2 drb kalapot. Mikor megmutattam Nekik a Landler Jenő népbiztos aláírásával ellátott mentesítést a requirálás alól (ezt atyám szerezte, mint nyugdíjas Máv. vasutas) azt felelték a vörös hadsereg ügye előbbre való, mint a burzsujoké. Rendben van, csak azt nem tudtam sehogysem megérteni, miért

viszik el a hadsereg részére az öcsém nyakkendőit és kemény kalapjait is.

Június 5. Fáber Oszkár vallásügyi népbiztostól sürgöny jön a címemre. „Ismervén „kiváló” képességeit (nem tudom, ki volt a jóakaróm, aki így beajánlott), felszólítom, hogy vállalja el a vidéki agitációt¹²². Fizetés évi 36000 korona, első rendű teljes ellátás és 50 korona napi díj.” Megköszöntem a kecsegtető ajánlatot és azt feleltem, hogy a híveim között maradok és nem lépek ki az egyházi rendből, történjen velem bármi. Június 14. Még áprilisban kiadták a szigorú rendeletet, hogy este 11 óra után senkisémm tartózkodhatik az utcán. Nem nagyon érezhették magukat biztonságban. Nem sokat törődtem a rendelettel, és örültem, ha nem kellett az utcán járkálnom. Megtörtént azonban, hogy éjfél után sürgősen beteghez hívtak. A cirkáló vörös őrség feltartóztatott, s csak annak köszönhetem, hogy be nem kísértek, mert az őrség vezetője egyik hívem volt. Másnap elmentem a vörösparancsnokságra és kimaradási engedélyt kértem. Ezt meg is kaptam. Ezt az okmányt is mellékelem.¹²³ Június 16. A június hó nagyon izgalmas volt a kommunisták számára. A levegőben volt az ellenforradalom réme. A népbiztosok nagyon idegesek lettek, főképp miután a harctérről nem jöttek valami biztató hírek. Elrendelték, hogy mindenki kivétel nélkül köteles a vörös hadsereg kötelékébe lépni, ellenkező esetben megvonják tőle az élelmiszerjegyeket. Nagyon sokan megszöktek e rendelet elől. A ref. lelkésszel együtt felmentésért folyamodtam. A direktorium fel is vett bennünket a mentesek névjegyzékébe, s erről igazolványt állított ki számunkra, hogy az utcán le ne tartóztassanak. Ez az igazolvány egy hónapig volt érvényes. Vártuk-vártuk a folyamodvány elintézését, de hiába. Mire kiadták volna már a munkások is megtagadták a vörös hadseregbe való belépésüket, s a vörös uralom alatt recsegett-ropogott a fundamentum¹²⁴. Június 24. A kutam elromlott, s a szerelő lent volt a kút fenekén. Jó mély, éppen 28 méter. Egyszerre csak ágyúdörgés hallatszik: egy-kettő, három, s megrázza a levegőt. Felütjük a fejünket, mi történt? A szerelő ész nélkül kúszik fel a kútfenékről és itt hagy mindent, rohan vissza a gyárba. Szigorú parancsuk volt, hogyha ágyúdörgést hallanak, valamennyi munkás-

¹²² Agitáció (lat.): itt a lakosság személyes meggyőzését szolgáló propagandakörút

¹²³ Ez a dokumentum nem található a Historia Domusban.

¹²⁴ Alap (lat.)

¹²¹ Hatósági lefoglalás (lat.)

nak azonnal gyári ezredénél jelentkeznie kell. Hát mi történt? Kitört az ellenforradalom, de sajna, nem volt jól előkészítve, hamarosan leverték és a résztvevőket halálra ítélték. [...]

Július 2. Megjelent a liquidáló¹²⁵ bizottság, hogy a kommunizálást végrehajtsa. Mindent elkészítettem a számukra. Megelőzőleg azonban volt időm, hogy anynyi mindenféle kiadást állítsak be a naplókba, hogy készpénzben csak egy pár koronát találtak. A kleine Fische, gute Fische¹²⁶ elvet azonban a kommunisták nem vallották és ezt a pár koronát nem bántották. Rendelet volt arról, hogy a templomot nem lehet elkommunizálni¹²⁷. Igen ám, de nálunk a templom össze van építve a plébánia lakkkal. Megakadtak. Mit csináljanak most? A liquidálók egyike jóakarattal viseltetett az Egyház iránt, s azt mondja; itt mindaddig nem tehetünk semmit, míg a mérnök ketté nem osztja a területet, hogy aztán telekkönyvileg is az államra írassuk a plébániát. Majd ha a mérnök elvégzi e dolgát, akkor egyszerre fogjuk a többi is (temető, harangozó lak stb.) kommunizálni. Ebbe aztán a többiek is belementek. E határozat részünkre egy hónapnyi újabb életet biztosított. Egy hónap multán pedig a kommunisták nem voltak hatalmon.

Augusztus 1. Julius közepén már nagyon rossz hírek jöttek a harctérről. A vörös katonák egymás után szökdöstek hazafelé, s a románok veszedelmesen közeledtek Budapesthez. Julius 29-én távirat jön Böhm elvtárostól, hogy a front tovább nem tartható. [...]

Augusztus 3. Az újdonsült socialdemokrata kormány¹²⁸ első dolga volt a népbiztosságok eltörlése és a régi ministeriumok visszaállítása címmel és ranggal. Az elkommunizált házakat, földeket visszaadták és több lehetetlen néptörvényt hatályon kívül helyeztek. Életre valóságukat azonban nem bizonyíthatták be, mert aug. 4-én Fridrich István¹²⁹ vezetése mellett egy kisded csapat lemondásra kényszerítette a Peidl kormányt és a hatalmat a fehérek kezébe tette le. Mielőtt tovább rónám a sorokat és végleg elbúcsúznék a vörös uralomtól, egy-két megjegyezni valót akarok közzétenni.

¹²⁵ Felszámoló (lat.)

¹²⁶ Kis hal (is), jó hal (ném.) – A legkisebb is számít.

¹²⁷ Köztulajdonba venni

¹²⁸ Peidl Gyula kormánya, 1919. augusztus 1-től augusztus 6-ig volt hatalmon.

¹²⁹ Helyesen Friedrich István. Miniszterelnök 1919. augusztus 6. és november 24. között.

A drágaság és a stóla.

Mikor az uralkodó drágaságról írok, előre számolok azzal, hogy nem találok hitelre, de aki nem hisz nekem, vegye azt a fáradságot és olvassa el az egykori napi lapokat, s látni fogja, hogy az árak, amelyek egy-két cikknél felsorolok, nem hogy túlzottak, hanem inkább mérsékeltek voltak. Így például: 1 kgr. kenyérliszt 18 korona; 0 liszt 24-40 korona; 1 kgr. zsír 200-250 korona; 1 kgr. hús 100-120-150 korona aszerint, amint birka, marha, vagy disznó hús; 1 drb elválasztott malac 1400-1500 korona; 1 drb tyúk 200 korona; egy napos géppel kötött kis csirke 25 korona; 1 pár cipő 800-1000-1200 korona; 1 kalap 600-800 korona; egy öltözet ruha 4000-8000 korona; egy reverenda 2000-2500 korona; 1 métermázsa fa pedig 150-160 korona. Más fűtő anyag nincs is. Petroleum, cukor sehol. Sacharin-t¹³⁰ szopogatunk. E drágasággal szemben pedig az én havi fizetésem (1919. szeptemberben emelték) kerek 500 korona! és a stóla. Mi jön be a stólából? 300-350 korona havonta. Tessék most ebből megélni. Csak a kereskedő öcsémnek tartozom már eddig 11500 koronával. Tartozom a többieknek is. Hová fogok jutni nem tudom. Az árak emelkedésével kérem én is az engedélyt, hogy a stólát emelhessem. Hiszen a békebeli stóla eddig csak 100 percenttel lettek emelve, míg egyes cikkek több ezerszeres percenttel emelkedtek. 1919. július 24-én 2764 szám alatt kelt rendelettel megengedik a stóla 25%-os emelését. Evvel ugyan nem sokat segítettek a helyzetemen. Várjuk a remény teljes jövődőt! De meddig várjuk? Ha soká késik, úgy elmerülünk az adósságban, hogy soha többé ki nem tisztázhatjuk magunkat.

Az egyházmegyei központ és a dictatura.

A proletárdictatura a papok között csak a plébánost ismerte el, mint akit a hívek, ha akarnak, hát eltarthatnak – a többieket mind megfosztotta a kenyérétől. [...] Julius hóban fent voltam Vácztól, a hol szóba hozták, hogy az egyházmegyei központ és a káptalan fenntartására évente körülbelül 300000 koronára van szükség, s ezt a hívek adományaiból akarják összehozni. Nehéz lesz, mondtam, ismerve népünk szalmaláng lelkesedését – s nem tudom, valjon biztos alap lesz-e

¹³⁰ Szacharin: olcsó ipari előállítású cukorpótló.

ez az önkéntes adakozás. A legjobb megoldás volna, ha mindenki plébános is lehetne. Így talán lehetne még remény a megélhetésre. Hála a jó Istennek, hogy a dictatura összeomlása véget vetett e sötét és reménytelen helyzetnek.

A hitélet.

A proletárdictatura, mikor egyházellenes törvényeit meghozta; mikor a papok fentartását önkéntes adakozásokra szorította, azt hitte, hogy egyszerre vége lesz minden vallásnak, minden hitnek, minden egyháznak, s a papok elmehetnek koldulni. Fogcsikorgatva kellett tapasztalniok, hogy mindennek az ellenkezője történt. A templomok zsúfolva voltak, s olyanok, kiket azelőtt sohse láttunk a templomban, most tüntetőleg megjelentek. A hitoktatáshoz majd minden szülő ragaszkodott és szívesen díjazta is. A vörös katonák gyalog egyenruhában – hogy mindenki lássa – jöttek az esketéshez. Az adakozás szépen folyt és több jött be egy esztendőben az adományokból, mint máskor az adókból. [...]

A fehér pénz.

A proletárdictatura a dolgozók fizetését három kategóriába osztotta – Havi 3000-2400 és 2000 korona. Ezt fedeznie is kellett. De mivel adók nem folytak be, jött a bankóprés. Működött éjjel-nappal. Soha annyi pénz nem forgott az emberek között, mint ez idő alatt. Ez a pénzbőség aztán okozója lett a drágaságnak. Mikor a fehérpénzt a parasztok nem akarták elfogadni – akkor a pénzügyi népbiztos 1 és 2 koronásokat nyomtatott milliárd számra. Hamisította az Osztrák-Magyar bank bankjegyeit. Természetes, hogy a külföld nem fogadta el e pénznemet, s a parasztok is csak kék pénzért adtak mindent. Ennek pedig mi ittuk meg a levét, mi, akik csak fehér pénzt láttunk és kaptunk; s később, mikor kivonták a forgalomból és devalválták mi veszítettünk legtöbbet. [...]

Az elvtársak a hivatalban.

Bürokratikus hivatalt szidtak mindig, pedig az övük túlontúl az volt. Soha annyi utánjárás, annyi

szaladgálás nem volt a hivatalokban, mint alattuk. Pöffeszkedő, goromba volt mindegyik, s ez is egyik oka volt, hogy maguk a proletárok is hamar megutálták őket. A bizalmi rendszer dühöngött mindenfelé. Bizalmi a házban; az utcában, a hivatalokban, sőt (nem viccet írok) még az elemi iskolában is. Ezek szabták aztán meg az élet rendjét. Egy példát csak. Ha egy vasedényt akartam szerezni, bekellett a házbizalminak jelteni. Ez eljött és megnézte, igazán szükségem van-e rá? (Tehát mindig az ő kegyétől függött minden) Ha jóviszonyban voltam vele, nagy kegyesen megadta írásban az engedélyt. Ezt el kellett vinni az utcabizalmihoz. Ez gyűjtötte rakásra a szükséges bevásárolni valókat, illetve az utalványokat, s mikor neki tetszett, áttette a helyi directoriumhoz. Ez helybenhagyta, vagy elutasította. Ha helybenhagyta, elment a háztartási szükségletek központjához. Ez aláírta és áttette a vas és fém kiutaló központba. Itt aztán véglegesen döntöttek felette. Ha engedélyezték, kiadták a vásárlási jegyet. Ez aztán ugyanezen az úton visszajött hozzám, ha eddig dühömben meg nem ütött a – guta.

Megállók egyszer a közoktatásügyi egyik népbiztos asztalánál. Beszéd közben – pipa lógott a szájában – olyant sercent¹³¹ el mellettem, hogy csak úgy csattant. De elvtárs vigyázzon, én nem vagyok köpőcsésze. Erre egy másikat eresztett el ugyancsak mellettem és ez volt a felelete. És ilyen volt a hivatalnokok legtöbbje. [...]

Román megszállás alatt.

Augusztus 3. Délután nagy riadalom a községben. Szalad mindenki az Üllői útra. Jönnek a románok! Megyek magam is, hadd lássam, mily büszkén vonulnak be „Traján utódai”¹³² Budapestre, mely oly könnyű szerrel, vér nélkül jutott a kezükbe. És jöttek. Elöl a huszárok, majd utánok a tüzérek. Jöttek, mint a sáskák és énekeltek torkuk szakadtából. Az eleje már valahol a Hungária útnál lehetett, mikor hirtelen megáll az egész sereg. Hírek jönnek hátrafelé. Mozgolódás támad. Parancsok hallatszanak, s valamennyien készenlétbe helyezkednek. Egyszerre csak megdördülnek az ágyuk. Egy-kettő – talán egész

¹³¹ Köpött

¹³² Traianus római császár Dacia meghódítója. Utalás a dáko-román elméletre.

százig. Mi ez? A Gyömrői úton egy kis csapat vörös katona megtámadta őket, s most bombázzák e miatt egész Kőbányát (Budapest X. kerületét). Egy óráig tartott a harc, azután nyomulnak tovább, de már nem olyan hetykén és büszkén.

Jönnek a gyalogosok. 25 kocsiban csak tábornok és aranygalléros főtitzt. Maga a gyalogság vagy 1000 jól megrakott kocsin. Csupa vidéki paraszt kocsik. Egy némelyik tősgyökeres magyar kiejtéssel kiált le a kocsiról: Adj Isten, mi újság?! Valjon honnét való? Renegát¹³³, vagy bukovinai csángó testvér? A menetet a trén¹³⁴ zárta be egyik kocsin a fekete szakállú pópával.

Alig hogy betették a lábukat a románok, rögtön a vörös katonák után szimatoltak, s ha valamelyiket az utcán katonai uniformisba találták, azt rögtön véresre korbácsolták. Bolsevik-bolsevik – kiáltozták. S ha valakit, mint bolsevikit följelentettek, hát bizony azt az első három nap alatt statáriálisan agyonlőtték. A mi határunkban 11-et lőttek agyon és csak kettőt engedtek a temetőben – katonai felügyelet mellett – eltemetni. A többit ott a helyszínén földelték el. Augusztus 4. Újabb gyalogság jön. Vége-hossza nincsen a soroknak. Talán az egész Románia bemasíroz. A felvonulás alatt az utakat elzárták és e napon se Budapestre nem mehetett senki, – se onnan kifelé, ha csak nem nagy kerülővel Erzsébetfalva határában. Minden házba beállít egy tiszt 25-30 acélsisakos katonával. Fegyver és ruha után kutatnak, de ha más megnyeri a tetszésüket, azt is elviszik szó nélkül. A kertekben a gyümölcsöt mind még az éretlent is leszedték és meg ették. Csuda, hogy kolerát nem kapott valamennyi. Hogy pedig ezt őszinte szívvel kívánták nekik, azt bizonyítanom ugye nem kell!

[...]

Fridrich István kabinetjét koalíciós alapon szervezte, s a munkásoknak is juttatott benne helyet. A kormány vezérő csillaga a keresztény és nemzeti irány. Nagy munkakedvvel fognak az alkotáshoz. Hatályon kívül helyezik a proletárdiktatura törvényeit, s a bolsevista vezéreket, meg hűségese csatlósait, a hírhedt Lenin fiukat rendes törvény elé állítják. A legfőbbek azonban kisiklottak a kezeik közül, s Austriába menekültek a sok miliokkal – kétkben.¹³⁵ A bolsevisták elleni tár-

gyalás hónapokig tart – s az ítélet a főbb cinkosoknak kötél általi halálára szól. Turnusonkint akasztják fel őket a Margit körúti katonai fogház udvarán. Egy jegyet felkínáltak, de nem mentem el. Helyettem az öcsém nézte végig a kivégzéseket. Orvos, hát érdekelte. Augusztus 14. Újabb szigorú házkutatás. Nálam is. A tiszt már el akart menni, mikor egy közkatona durván mindkettőnköt félrelök és végig járja az összes szobákat. Magam tárom ki a szekrényeket, hogy ő ne turkáljon bennök. Nem is ragadt a körméhez semmi. Augusztus 15. A bolsevisták által kibocsátott fehér pénzt devalválják¹³⁶. A 200 koronást 40-re; 25 koronást 5 re. Mivel a diktatura alatt utaztak rám, s nálam váltatták fel a fehér pénzt, természetes, hogy a devalválást nem kis kárral úsztam meg.

Augusztus 18. Véletlenül meglőttek egy román katonát. Remegtünk, mi lesz ezért a büntetés? Kihirdették, hogy másnap reggel 5 órától kezdve senki sem hagyhatja el a lakását. Akit az utcán találnak, szó nélkül lelövik. Az ablakból láttuk, hogy erős őrzérsatok cirkáltak mindenfelé. A zárlat azonban csak délig tartott a 24 óra helyett, mert ekkorra kiderítették, hogy az illető román katona lopni akart, s a román őrség lőtte meg. Ha ekkor beteghez hívtak volna, nem mehettem volna el az életem kockáztatása nélkül. Másnap kértem a román tolmácsot, szerezzen számomra egy kimaradási engedélyt. Ezt meg is kaptam. Szól pedig így: „*Legitimatie. Dnul Dr Wimmerth Béla fund Preot Katolic are voe a circulo in satul Sfl. Lorencs pentrii a sluji.*” 1919. 19/VIII. Commandant Psetu – Cpt. olvashatlan aláírás. Mellékelem a többi köz.¹³⁷

A románok minden községet megszálltak, persze legjobban Budapestet és környékét. A Dunántúlra nem merészkedtek, mert ott állott a fehér hadsereg Horthy vezérlete alatt. Itt nálunk egy elit ezred volt elszállásolva, a román trónörökös vadászere.

Soha ennyi festett katona arcot nem láttam. A tisztek kivétel nélkül mindnyájan mázolták magukat. Érdekesek akartak lenni. Hát iszen érdekesek is voltak, mert kivéve azokat, kik párisi intézetből kerültek ki, talán még írni sem tudtak. Mindegyiknek volt egy zsidó íródeákja. Nem is volt tekintélyük. A bakákat csak korbácscsal tudták így-amúgy fegyelmezni.

¹³⁶ Értékét hivatalosan lerontják (lat.)

¹³⁷ Az irat szövege: Igazolvány. Dr. Wimmerth Béla úr, katolikus pap, szabadon közlekedhet Szent Lőrinc faluban egyházi köteleességei teljesítése céljából. (román) Az eredi nincs a Historia Domusban.

¹³³ Áruló (lat.)

¹³⁴ Utánpótlás

¹³⁵ Kék színű, a Tanácsköztársaság fehér pénzéhez képest értékesebb osztrák–magyar koronában.

Éjjel nappal lumpoltak. Budapestről hozattak ki dámákat, s folyt a dáridó cigányzene mellett. Az árát persze mi fizettük meg. Ki volt vetve mindennapra a requirálendő quantum¹³⁸: ennyi darab csirke, kacsa, liba, néha malac is, no meg tojás számolatlanul. Ez ment valahogy egy-két hétig, – szó nélkül leadtuk a fejquotát¹³⁹. Egy nap azonban nagy dáridó készült a kirándult budapestiek tiszteletére. Ki hirdették, hogy be kell szolgáltatni 1200 csirkét, 800 kacsát, 400 libát, s tömérdek tojást. Ezt a bíró nem vállalta. Fenyegették, hogy megbotozzák – úgy sem vállalta. Akkor requiráltak nélküle. El is kezdték. Közben valaki beszalad Budapestre a román főparancsnokságra, s azzal fenyegetődzik, hogy az Antant missióhoz megy panaszra, ha a requirálást vissza nem vonják, mert már így sem igen maradt a községben apró baromfi. A román tábornok be is szüntette a requirálást, sőt elrendelte, hogy amit összeszedtek, azonnal adják vissza. Igen ám, ha tudták volna, kitől mit vittek el. Megtörtént aztán, hogy akitől elvitték 2 drb. csirkét, kapott helyette 2 libát. A cserét persze hogy nem fellebbezte meg, legfeljebb az átkát vágta zsebre annak, akinek rovására történt a kis – tévedés. A requirálásra mindig kész állomásparancsnokot pedig elcsapták. Többé aztán nem is volt requirálás, csak – több lopás.

Augusztus 31. A románok semmiféle csoportosulás nem engedtek meg, annál kevésbé gyűlések tartását. Pedig ezekre égető szükség volt, hogy a keresztény nemzeti irányzatot felszínen tarthassuk. Hosszas utánjárásra és nagy protekcióra végre megkaptuk az engedélyt, hogy a Baumeister féle vendéglő¹⁴⁰ udvarán 2 óráig tartó népgyűlést tarthassunk. Ez volt az első keresztény socialista népgyűlés, melyen megjelent Oláh Dániel is, az egyszerű vasmunkásból lett iparügyi minister. Nagy készenlét vette körül a vendéglőt, s a tolmács, egy magyarul jól beszélő főhadnagy volt az ellenőrző közeg. A gyűlés rendben folyt le. A hangulat erősen zsidóellenes volt, s érdekes, hogy mikor a zsidókról beszéltek a szónokok, s a magyarul tudó román katonák a többieknek lefordították, ezek helyeselték leginkább. – A román engedélyt a gyűjteményhez mellékelem. [...]

A Huszár kabinet¹⁴¹ első dolga volt, hogy szorgalmazza a románok kivonulását. [...] November 10 én kezdték a kivonulást. A közeli községekből itt gyülekeztek, s azután egyszerre indultak. Minden kocsi rogyásig megrakva a rablott holmikkal. Volt azon mindenféle. A konyhaeszköztől s kalapskatulyáig; a disznóóltól a legfinomabb bútorig – szóval mindent elvittek, a mi csak mozdítható volt. Minden kocsi után 3-4 ló, vagy 1-2 tehén baktatott. Sok helyen csak a pusztá falakat hagyták hátra. De féltették is az irhájukat. Kihirdették, hogy ha valaki csak újjal meri érinteni (így!) valamelyik román katonát, halállal lakol; ha pedig valamelyiket közülök megsebesítik, vagy megölik, az egész községet ágyútűzzel fogják lerombolni. Azért mégis azt hiszem, sok román, különösen a falvakban, nem vitte el szárazon, ha ugyan ott nem hagyta a fogát. Megérdemelték, mert hiénák voltak. Négy hónapig voltak itt az urak, de elég volt az egész emberöltőre. Mikor végre kivonultak, fellélegzettünk: Hála a jó Istennek; végre magunk vagyunk! [...]

Egyveleg a román megszállás életéből.

A románoknak nagyon tág volt a lelkiismeretük. Szó nélkül elvittek mindent. Ló, kocsi, ha megtetszett, már az övék is volt. A Szemere tanyán¹⁴² egy könnyű fogat megnyerte az egyik őrnagy tetszését. A két idősebb ló helyett befogatta az intező két fiatal csikóját, s azután barátságos mosolylyal hozzáfordult: Úgy-e nekem adod. Felül, egyet csördít és elhajtatott.

De nem mindig voltak ilyen fősvények. Sokszor fizettek is. Ha ökröket hajtottak el, vagy hízóra volt szükségük, hát – igaz, hogy ők szabták meg az árát nevetséges összegben – de aztán meg is fizették. Megfizették devalvált fehér pénzben. Egy hízó árát 250 koronában állapították meg. Fizettek érte két darab 200 koronással, s az illetőnek – hiába mondta, hogy vigyék el ingyen – még vissza is kellett adnia 150 koronát persze jó kék pénzben. Azután még csodálkoztak, hogy a tulajdonos nem dicsérte a – gavallériájukat.¹⁴³

Az igazságnak megfelelően be kell vallanom azt is,

¹³⁸ Hatóságilag lefoglalandó mennyiség (lat.)

¹³⁹ Fejenként megszabott mennyiséget (lat.)

¹⁴⁰ Az Üllői úton, a Szarvascsárda térrel szemben. Ma az épület a Polgárok Háza.

¹⁴¹ Huszár Károly kormánya, 1919. november 24-től 1920. március 15-ig volt hatalmon.

¹⁴² Nem beazonosítható, a Szemere-birtok egyik épülete lehetett.

¹⁴³ Nagylelkűségüket

hogy nem mindnyájan voltak ilyenek. Egy rokon-szenves román orvos volt nálam visiten¹⁴⁴, s azután is eljött egy párszor. Különösen akkor, ha megtudta, hogy drasztikusabb¹⁴⁵ rendszabályok lesznek; eljött, hogy megvédjen. Neki köszönhetem, hogy nálam nem requiráltak oly szertelen módon, s nem zaklat-tak folyton-folyvást fegyver kereséssel. Művelt ember volt. Párisban végzett. Neki már meg mertem mondani, hogy az olaj és a víz nem egyesülhetnek soha; s Magyarország meg Romániából sohasem lesz még personál unio¹⁴⁶ sem. Megértett. Ő maga mon-dotta: Resteli¹⁴⁷ az itteni garázdálkodásokat, melyek a románok iránti gyűlöletet csak növelik a magyar népben. Örülni fogok, ha már nem kell nézmem e sok szenvedést, amit önöknek okoznak, de viszont félek attól, mi lesz itt, ha majd minket felváltanak. El is ment azután nemsokára és nem kellett pirulnia az újonnan jöttek miatt!

Az orvos előtt mertem politizálni, de a többi előtt nem. A népgyűlés tolmácsa egy főhadnagy felkere-sett, s kért, hogy vezessem el a népgyűlés helyére. Útközben nagy hévvel magyarázta, hogy mi csak úgy lehetünk boldogok, ha Romániával reál unióba lépünk. Csupa paradicsomi boldogság lesz az életünk. Főhadnagy úr mondtam, én sohasem politizáltam (hogy románnal nem az igaz is volt.) engedje meg, hogy most se politizáljak. De ha ki akarja fejteni a ránk oly kecsesgetető unio előnyeit, tessék szóvátenni a gyűlésen, bizonyára megtapsolják érte. Sajnos nem részesültem e szerencsében. Az én főhadnagyom jobbnak látta, – ha hallgat kedvenc tervéről.

A románok rendkívül bátraknak mutatták magukat ott, hol tízen is voltak egy ellen. De néha még így is pórul jártak. Három amerikai katona pusztá kézzel – boxolással – szétvert vagy 25 román katonát, pe-dig állig fel voltak fegyverezve. Nálunk éjszakánként az őrség egyebet sem csinált, mint lövöldözött. Így bátorította magát. Volt egy pár gyalogsági puskájuk, mely golyószóró módjára volt felszerelve. Ezzel az-tán egész sortüzeket adtak le, ha valami neszt, vagy mozgást hallottak a közelükben.

Meglátogatta híres hadseregét a román trónörökös¹⁴⁸

is. Úgy volt, hogy kijön ide is. Fel kell lobogózni a hadi-szállást. A román zászló mellett ott legyen a magyar is. Beállít ide is két román és egy magyar katona, ad-jak nekik zászlót. Nem adhatok, mert nekem is csak egy van; egy hosszú, amit úgysem használhatnak. Szét akarta tépni. Alig bírtam lerázni a nyakamról.

Egy ízben a román pápa küldött ide gyertyákért, és a gyertyatartókért. Ritka jószág volt akkor már a gyer-tya, s félttem is, hogy semmit sem kapok vissza. Meg-értette a töprengésem a román, s becsületszávara fogadta, hogy visszahozza. Becsületszó egy román-nál! Ismeretlen valami. Csak akkor adtam oda, mikor a magyar katona is megígérte, hogy visszahozzák. Vissza is hozták!

Lakik itt nálunk egy tanfelügyelő: Adamovich Pál a neve. Szép hosszú szakálla van. Egy este hozzá is be-mennek a románok requirálni. A leánya bekiált hozzá a szobába: papa-papa! jöjj ki! S a papa kijött. Mikor a románok meglátták hosszú szakállát, s a papát „popának”¹⁴⁹ értették, Hja popa-popa mondták és elmentek. Azóta rajta maradt a pápa neve.

Nem igen barátságos volt a hangulat az intelligen-tia¹⁵⁰ és a román tisztek között. Annál nagyobb volt a csodálkozásom, mikor egy előkelő temetésen a gyászolók sorában ott láttok egy román kapitányt, ki a halott egyik leányát fogta karon. A menyasszonya volt. Igaz, hogy a halott nem magyar, hanem német volt. A kivonuláskor éppen temettem. Dagasztottuk a sarat az Üllői úton. Előttünk ment egy kocsi, olyant, a milyenben a circusosok szoktak vándorolni. Hat ló húzta. Időnként meglebben az ablakon a függöny és egy donna¹⁵¹ néz ki rajta. Kivel kacérkodott a te-metési menetben, azt nem tudom, de hogy ez nem tetszett a román tisztnak, azt gondoltam. Öt perc múlva nyílik az ajtó, és egy lakkcsizmás tiszt lép ki a sárba, s ott baktat aztán a kocsi után. Az igaz, hogy a csizma sáros lett térdig, de az is, hogy a függöny sem libbent fel egy pillanatra sem. Szegény flótások!

Új hitoktatói állások szervezése.

Mindjárt a keresztény éra beköszöntével felmerült annak a rendkívül fontos célnak: a forradalom és vörös uralom alatt lerongyolódott erkölcsi érzék, s

király. Vadászezredét Pestszentlőrincen szállásolták el.

¹⁴⁹ Pápa (gr.): ortodox pap

¹⁵⁰ Értelmiség

¹⁵¹ Nő, hölgy (ol.)

¹⁴⁴ Udvariassági látogatáson.

¹⁴⁵ Drasztikusabb: durvább.

¹⁴⁶ Perszonálunió: két, esetleg több független ország szövetsége, közös uralkodóval

¹⁴⁷ Szégyelli

¹⁴⁸ II. Károly 1914-től trónörökös, 1930-tól lett román

hit új életre támasztásának – a megvalósítása. Ezt pedig első sorban az iskolákban kellett megkezdeni, hol – a tanítók pálfordulása miatt – nagyon is hamar gyökeret eresztett ez az istentelen irányzat. Hitoktatói állást szerveznek, s a hitoktatónak olyan fizetést biztosítanak, hogy abból minden támogatás nélkül megélhessen, de egyúttal kötelességévé tették azt is, hogy a keresztény újjáébredés mozgalmaiból is kivegye részét és a lelkipásztorkodás terén segítségére legyen a plébánosnak. Pestszentlőrinc is kapott ilyen szervezett hitoktatói állást. Szeptember 15 én Huszár László hitoktató el is foglalta már helyét. Nem soká működhetett (1920. március 19ig.) itt, mert Főpásztorunk az ecseri plébánia vezetésével bízta meg. Utóda Mikla Pál, vecsési káplán lett.

Az egyházmegye gyásza.

1919. február 17-én 19 évi uralkodás után meghalt Főpásztorunk: Gróf Csáky Károly Emmanuel püspök, s február 20-án temettük el az egész egyházmegye őszinte részvételével. Csupa szív ember volt, kinek az volt a legnagyobb öröme, ha valakivel jól tehetett. [...]

Interregnum.¹⁵²

A püspök halála után a káptalan Dr Baksay Károly c. püspök, nagyprépostot választották meg káptalani helynöknek. Soha nehezebb viszonyok között nem vehette volna át az egyházmegye kormányzatát, mint éppen ez időben. [...]

Az új Főpásztor.

1919. októberben tudtuk meg, hogy már nem vagyunk árvák, mert a Pápa Dr Hanauer Istvánt, a veszprémi püspök irodaigazgatóját, apátkanonokot emelte egyházmegyénk élére, kit azonban csak december 21-én lehetett installálni és intronizálni¹⁵³. Szerencsésebb választást nem is tehetett volna. [...]

A fák kiirtása.

A megszállás következtében szénbányáinkból annyi szén sem kaptunk, a mi a vasutak részére elegendő

lett volna, s így a tüzelésre csak fa jutott. Az erdőink pedig ellenséges kezekben voltak, s így nem volt más hátra, mint kiirtani a ligeteket és az utcai fákat. Sírva néztük, mint dől egyik fa a másik után, s lesz pusztá egész községünk, melyet eddig nyáron a fák koronái miatt alig lehetett látni. Budapestről egész télen át jártak ki az emberek, kik a tönköket és a fagyókereket szedegették ki a földből. Most már fánk sincs; szénre pedig még mindig nincs reményünk. No de sohse volt úgy, hogy valamikép ne lett volna! Majd megsegít a jó Isten.

[...]

Alighogy a nemzeti hadsereg bevonult Budapestre és átvette a rend fenntartását, a Huszár kabinet rögtön kiírta a nemzetgyűlési választásokat. Eleinte december 25-27-re volt kitűzve, de később a socialisták követelésére eltolták 1920. január 25-re. A 163 kerületben megindult a korteskedés¹⁵⁴ csakhogy egész más fegyverekkel, mint ezekelőtt. A választás titkos – itt tehát nem lehet számontartani a szavazókat; itt csak megnyerni és nem megfizetni lehet őket. A szavazásban részt vesznek a nők is. Nagy előnye ez a keresztény kurzusnak, mert a nők sokkal inkább vallásosabbak, mint a férfiak. A socialisták csakhamar belátták, hogy elvesztették a talajt lábaik alól, s azért a csúfos kudarc elől visszavonultak. Három párt maradt: a keresztény nemzeti egyesülés; – a kiszagda; és a demokrata párt. A választási mozgalmakban élénk részt vettem, s talán van is kis érdmem abban, hogy Soroksáron, s helyben leszereltem az ellenjelölteket. Választás nem volt, mert az a két makacs ellenjelölt, ki nem akart visszalépni, még a szükséges jelölők számát sem tudta előteremteni. Fröhvirth Mátyás lett a képviselőnk. A jó Isten adjon erőt neki a kerület érdekének védelmére és hazánk felvirágoztatására.

1920.

A feszült várakozás esztendeje. Mit hoz a jövő, ki tudná meg mondani? Annyi borzalom és szenvedés után már igazán jól esne egy kis nyugalom. A békedelegatio¹⁵⁵ Párisban, úgy látszik, semmit sem tud elérni. A határok megmaradnak a mai állapotukban! Ez pedig a halált jelenti számunkra.

¹⁵⁴ Képviselőjelölt választási győzelmét segítő tevékenység

¹⁵⁵ A magyar küldöttség 1920. január 7-én érkezett Párisba, gróf Apponyi Albert vezetésével.

¹⁵² Átmeneti időszak, hatalmi szünet (lat.)

¹⁵³ Ünnepelesen beiktatni

Néha-néha feltűnik a szívárvány képe is, remény költözik a szívünkbe, hátha! De utóbb mindig kitűnik, hogy csak a Fata Morgana¹⁵⁶ űzte velünk csalóka játékait. Bizalmunk már csak az Istenben és a magyar nép ősi, ezeréves töretlen erejében van. Január 12-én kapok egy átiratot Horváth Péter ferenc-rendi áldozó paptól, aki értesít, hogy egyik hívem, Ábrahám Jánost¹⁵⁷, kit lopás miatt a statárium alapján kötélhalálra ítélték, a siralomházban menyasszonyával, Németh Terézszel összeadta. Tanúként Németh Miklós és Kákonyi Sándor fogházőrök szerepeltek. Az 1920 ik év eskettek anyakönyvéhez méltó bevezetés! De legalább bűnbánatot látunk, a mire mindnyájunknak nagy szüksége volna. [...]

Március 1. A kormányzó választás napja. Nagy mozgalom Budapesten. A képviselőház karzatai roskadáig telve. Sikerült egy álló helyet kapnom a főrendek karzatán. Sajnos annyian voltak előttem, hogy semmit sem láttam. No de legalább hallottam és ott voltam e korszakalkotó időben. Kormányzónak megválasztották Horthy Miklós fővezért, ki a nemzeti hadsereg szervezésében elévülhetetlen érdemeket szerzett. Küldöttség ment érte. Két órai várakozás után dörgő taps és éljen között lépett az ülésterembe, s az elnök kérdésére, vállalja-e a megválasztását? – igennel felelt, s messze hallható, érces hangon azonnal letette az esküt. [...]

Március 18. Elrendelik a forgalomban levő kékpénz lebélyegzését, s ez alkalommal a pénz felét 4%-os államkölcsönként visszatartják. A hány adósom volt, az – akárhogyan nógattam is ezideig, siket maradt – most azonban mind egyszerre fizetett persze kék pénzben, s így akarva-nem akarva ismét részt kellett vennem az állami kölcsönben, bár most kissé rosszul esett, mert pénz dolgában nagyon is csehül álltam. A haza java azonban mindennek felett!

Május 19. Az Erzsébetfalván tartott kerületi ülésen, melyen a megyés Püspök Úr is jelen volt, egyhangúlag megválasztottak kerületi jegyzővé. Bármennyire is szabadkoztam, el kellett fogadnom, bár vannak közöttünk sokan, kik inkább ráértek volna e teendők ellátására. [...]

Szeptember 8. Örömnép az Egyház történetében. Lelkemnek leghőbb vágya teljesült: parochus¹⁵⁸ lettem. A megyés Püspök Úr méltányolva 10 éves fáradságomat, s elismerve e fáradság eredményét 3229/1920 számú alapító levelével Pestszentlőrincet parochiává erigálta¹⁵⁹, s engem nevezett ki első parochussá, s kitüntetett azzal, hogy a maga személyesen iktatott be hivatalomba. Eljött ugyanis, hogy 10 éves jubileumom alkalmából üdvözljön, s ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy a bérmlás szentségét is kioszsza. Beszédében buzdított a további kitartásra, s figyelmeztetett, hogy a parochialis templom még hiányzik, ennek mielőbbi felépítésére kell törekednem. Valjon elérem-e az alapkő letételét? A békebeli százezer korona helyett most legalább három millió kellene az építkezéshez. A nyomorúság nagy – meg aztán egy kissé érzem már erőim lankadását is.

A Jó Isten majd csak megsegíti!

¹⁵⁶ Délibáb (lat.)

¹⁵⁷ Történetét lsd. jelen kiadvány első tanulmányában

¹⁵⁸ Plébános (lat.)

¹⁵⁹ Plébániává emelte (lat.)

Irodalomjegyzék

- A 100 ÉVES KISPEST. Szerk.: Molnár Géza. Tankönyvkiadó. Budapest, 1972.
- A HÁTORSZÁG A NAGY HÁBORÚBAN: az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon. Kiállítás a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára dokumentumaiból az első világháború kitörésének 100. évfordulója alkalmából. Bevezető: Völgyesi Zoltán. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2014.
- A KIRÁLYI KÖNYVEK. Az I. Ferenc József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke. Szerk.: Gerő József dr. Budapest, 1940.
- ABLONCZY Balázs: „Lesz még kikelet a Szepesség felett” Kormányzati befolyás és a menekült hálózatok társadalmá a két világháború közötti Magyarországon. In: Ablonczy Balázs: Nyombiztosítás. Letűnt magyarok. Kisebbség és művelődéstörténeti tanulmányok. Kalligram, Pozsony, 2011. 122–158. o.
- ALMANACH KÉPZŐMŰVÉSZETI LEXIKON. Szerk.: Déry Béla – Bányász László – Margitay Ernő Légrády, Budapest, 1912.
- AZ ELSŐ 25 ÉV. A pestszentimrei református egyház története 1916–1941. (kézirat)
- BALLA Tibor: A militarista birodalom mítosza. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje a Nagy Háború előestéjén. In: Hadtörténelmi Közlemények, 2014. 3. szám. 628–645. o.
- BANDHOLTZ, Harry Hill: Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Magyar Világ, Dabas, 1993.
- BÁRCZAY Oszkár: A Burchard-Bélaváry család. In: Turul, 1894, 12. sz. 34–38. o.
- BÁRÓ SZTERÉNYI József – Ladányi Jenő: A magyar ipar a világháborúban. Franklin, Budapest, 1933.
- BENCZE Géza – REMPORT Zoltán: A Lipták-gyár története. (1911–1927). A DUNAFERR Lőrinci Hengermű Kft. kiadása. Budapest, 2001.
- BIHARI Péter: Lövészárkok a hátországban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon. Napvilág, Budapest, 2008.
- BLASSZAUER Róbert: Hadifoglyok Magyarországon az I. világháború idején. In: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár évkönyve 2002. Petit Real, Budapest, 2003. 73–87. o.
- BÖDÖK Zsigmond: Magyar feltalálók a repülés történetében. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2002.
- BUDAPEST TELJES UTCANÉVLEXIKONA. Szerk.: Ráday Mihály. Sprinter, Budapest, 2003.
- CSÁKY Károly: Híres selmebányai tanárok. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2003.
- CSERGŐ Hugó: A budapesti nyomor vörös könyve. Népióléti Központ, Budapest, 1919.
- DOROMBY József: A volt cs. és kir. 38. gyalogezred története és emlékkönyve. Hollósy, Budapest, 1938.
- DR. BODOR Antal: A városbanlakás hátrányainak leküzdése és a kitelepülés kérdése. In: Városi Szemle, 18. évf., 1932. 518–557. o.
- DR. BÓKAY Árpád: Takarékoskodjunk tápanyagainkkal! Hazafias tanácsok mindenki számára. Pátria Nyomda, Budapest, 1915.
- DR. BOKOR Ervin: Menekülés a szibériai fogságból Japánon és Anglián keresztül. Két magyar tiszt viszontagságai. Franklin, Budapest, 1919.
- DR. DELY Ferenc: Honvágyas gyötrelmek. Csót-tábor, 1915–1923. Tények, visszaemlékezések, gondolatok a fogolytábor létrehozása 95. évfordulóján. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2010.
- DR. DÓCZI Sámuel: Rokkantak az iparban. Benkő, Budapest, 1916.
- DR. FEITL István: Parlamenti képviselőválasztások Pestszentlőrincen és Pestszentimrén (1920–1949). In: Emlekezések, tanulmányok Pestszentlőrinc múltjából. XVIII. kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény, Budapest, 1996. 140–172. o.
- DR. GECSÉNYI Lajos – KUTAS Norbert – ZEMEN Pálné: Sülysáp az első világháború viharában. Sülysáp Önkormányzata, Sülysáp, 2014.
- DR. JÁHN FERENC CIKKE a Gondolat c. kommunista folyóiratban Kíspeszt szociográfiájáról. In: Források Budapest történetéhez, 1919–1945. Források Budapest múltjából 3. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1972. 425. o.
- DR. MOZOLOVSZKY Sándor: Nagy-Budapest lakóházai. In: Városi Szemle 24. évfolyam, 1938. 59–78. o.
- DR. SAJGÓ Jenő: Egyévi önkéntes szolgálat. Sajgó, Budapest, 1914.
- DR. SZENDREI János – Szentiványi Gyula: Magyar képzőművészek lexikona. Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest, 1915.

- DR. TÉGLÁS Tivadarné: Pestszentlőrinc az I. világháborúban. In: Emlékezések, tanulmányok Pestszentlőrinc–Pestszentimre múltjáról III. XVIII. kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény, Budapest, 2002. 54–120. o.
- GALÁNTAI József: Magyarország az első világháborúban. Korona, Budapest, 2001.
- HAJDÚ Ferenc – SÁRHIDAI Gyula: A Magyar Király Honvéd Haditechnikai Intézettől a HM Technológiai Hivatalig 1920–2005. HM Technológiai Hivatal, Budapest, 2005.
- HAJDÚ Ferenc: Dr. Lipták Pál szerepe a XVIII. kerület kialakulásában és a haditechnikai fejlesztésekben. In: Mérlegen a Múlt. Írások Budapest XVIII. kerületének történetéből. XVIII. kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény, Budapest, 2010. 203–205. o.
- HAJDU Tibor – POLLMANN Ferenc: A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918. Osiris, Budapest, 2014.
- HARMINCAS HONVÉDEK élete a halálmezőkön. Szerk.: Paulovits Sándor. Hungária Nyomda, Kecskemét, 1939.
- HEREIN Károly: Kispest-pestsztentlőrinci almanach. Bog-nár, Újpest, 1926–1927.
- HETÉS Tibor: Fiedler Rezső száz éve született. In: Népszava, 1984. június 14.
- HISTOIRE DE LA FAMILLE BURCHARD-BÉLAVÁRY. La Hulpe-Bruxelles, 2001. (reprint)
- ÍGY LAKTUNK PANNÓNIABAN. Szerk: Léderer Pál. T-Twins, Budapest, 1992.
- KATONA Béla: Javaslatok a rokkant-kérdés megoldására. Benkő, Budapest, 1915.
- KISÚJSZÁLLÁSI NAGYKUN KALENDÁRIUM a 2010. közös-évesre. Kisújszállás Város Önkormányzata, Kisújszállás, 2010.
- KLEMENT Judit: Apák és fiúk gazdasági stratégiái: egy magyar család a 19. és 20. században. In: Aetas (20. évf.) 2005. 1–2. sz. 69–92. o.
- KOCSIS András: A Kettős- és Hármasszövetség katonapolitikai együttműködése és szerepe az első világháború kirobbanásában. In: Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára. Főszerk.: Majoros István. ELTE BTK, Budapest, 2015. 147–166. o.
- KORMOS László: A helikopterek katonai alkalmazásának tapasztalatai. In: Hadtudomány. 1998. szeptember.
- KOVÁCS MÁRK: Prokopp Sándor (1887–1964). Pestsztentlőrinc és a magyar lövészet első olimpiai bajnoka. Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény, Budapest, 2011.
- KOVÁCS Vilmos: „Inkább egy vödör veríték a gyakorlótér-
ren,/ mint egy csepp vér a harcmezőn” – Gyakorlótér és kiképzés a hátszágban az első világháború időszakában. In: A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12. Budapest, 2011. 283–290. o.
- KOVÁCS Vilmos: A magyar hadiipar helyzete az Osztrák–Magyar Monarchia integrált hadiiparában. In: A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12. Budapest, 2011. 95–104. o.
- KOVÁCS Vilmos: A magyar királyi honvédség tábori tüzérségének löszerei 1913–1945. Kandidátusi értekezés. 1995.
- LAKY Dezső: Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig. II. rész. Székesfőváros, Budapest, 1929.
- LAKY Dezső: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Akadémiai, Budapest, 1923.
- MAGYARÁZÓ ÉS HARCTÉRI PÉLDÁK a gyalogsági gyakorlati szabályzat egyes pontjaihoz. Budapest, 1920.
- MAGYARORSZÁG AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN. Lexikon A–Zs. Főszerk.: Szijj Jolán. Petit Real, Budapest, 2000.
- MAGYARORSZÁG AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN. Szerk.: Romsics Ignác. Kossuth – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2010.
- MI AZ A HADIKÖLCSON? A hadikölcsön népies ismertetése. Országos Központi Hitelszövetkezet, Budapest, 1916.
- MŰVÉSZETI LEXIKON. Szerk. Éber László. Győző, Budapest, 1935.
- NEMESI ÉVKÖNYV 1925–26. Szerkesztette: királydaróczi Daróczy Zoltán III-IV. évf. May, Budapest, 1927.
- NEMZETGYŰLÉSI ALMANACH 1920–1922. Szerk.: Vidor Gyula, Magyar Kiadó, Budapest, 1922.
- NOVOTNY Tihamér: Első világháborús katonaemlékek. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987. 107–110. o.
- ORMOS Mária – MAJOROS István: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814-1945. Osiris, Budapest, 2003.
- PÁNDY Tamás – DR. TÉGLÁS Tivadar – DR. TÉGLÁS Tivadarné: Helytörténeti olvasókönyv Pestsztentlőrinc–Pestszentimre iskolái számára. XVIII. kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény, Budapest, 1998.
- PÁNDY Tamás: „100 éves falu a Városban” – Pestszentimre. Dr. Székely Endre Pestszentimre Történeti Társaság, Budapest, 1998.
- PÁNDY Tamás: Első világháború és a pestszentimreiek a háborúban című kiállítás füzete. Budapest, 2014.
- PÁNDY Tamás: Pestszentimre önállósági küzdelme a XX. században. XVIII. kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény, Budapest, 2005.

- PÁPAI Tamás László: "Burchald" – Egy példa a genealógia használatára a helytörténeti kutatásban. In: Matrikula. A Magyar Családtörténet-Kutató Egyesület kiadványa. 2014. IV. évf. 2. szám. 12–16. o.
- PÁPAI Tamás László: Egy peštszentlőrinci művészcsalád. Burchard Bélaváry István és családja (2014. február 4.) muzeum18ker.hu/latogatoknak/cikkek
- PÁPAI Tamás László: Szénéleg: a láthatatlan gyilkos (2015. november 30.) muzeum18ker.hu/latogatoknak/cikkek
- PESTSZENTLŐRINC KRÓNIKÁJA. Múltunkról a mának. Szerk.: Téglás Tivadar. Pestszentlőrinc – Pestszentimre Önkormányzata, Budapest, 1996.
- PESTSZENTLŐRINC, KISPEST, PESTSZENTIMRE. Magyar Városok Monográfiája. Budapest, 1937.
- POKORÁDI László: A helikopteres repülés első 100 (?) éve. In: Debreceni Szemle, 2009. 1. szám. 3–18. o.
- POLGÁR Balázs: A limanovai csata. In: Rubicon 2015/1. 22–25. o.
- POLGÁRI ÉLETPÁLYÁK. Tanácsadó tisztek számára. Budapest, 1917.
- REMPORT Zoltán: 100 éve alakult az egykori Liptákgyár. In: MAGÉSZ Acélszerkezetek. Magyar Acélszerkezeti Szövetség lapja. 2008. 3. szám. 56–61. o.
- RÉTI László: A Magyar Tanácsköztársaság központi szervei és pecsétjeik. Budapest, 1970.
- RITTER László: A magyar rádiófelderítés a második világháborúban. In: Felderítő Szemle, 2010. június. 149–168. o.
- RÓKA Enikő: Művészek a háborúban. In: Művészet és művészek az első világháborúban. Balatonfüred, Vaszary Galéria, 2014. 57–77. o.
- RÓKA Enikő: Művészet és hátország. In: Művészet és művészek az első világháborúban. Balatonfüred, Vaszary Galéria, 2014. 78–86. o.
- RÓZSA Miklós: Háborús Művészetünk. In: A mai magyar művészet. Képzőművészeti anthologia. Szerk.: Gyöngyösi Nándor, Budapest, 1916. 13–16. o.
- RUISZ Rezső: Közlekedés és település kölcsönhatása. In: Városi Szemle, 19. évf., 1933. 161–218. o.
- S. NAGY Anikó – SPEKÁL József: Gulyáságyú és rohamsisak. A nagy háború gyomornézetből. Időszaki kiállítás. 2014. december 2. – 2015. május 31. Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Budapest, 2014.
- SÁLY Noémi: Hadiháztartás, avagy hősnők a konyhában. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 12. Budapest, 2011. 41–48. o.
- SIDÓ Zoltán dr.: A főváros háborús élelmezése. In: Városi Szemle. 8. évf. 1915. 331–391. o.
- SOMFAY Örs: Az I. világháború magyar vonatkozású köztéri, valamint közösségi hősi emlékei és ezek adatbázisa. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Gazdaság-, régió- és politikatörténeti műhely, Budapest, 2012.
- SUBA János: Az Országos Hadigondozó Hivatal. In: A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12. Budapest, 2011. 177–184. o.
- SZABÓ Dániel: „Eke és fegyver segít, hogy sikerüljön” – A magyar hadikölcsön plakátok az első világháború idején. In: A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12. Budapest, 2011. 139–147. o.
- SZAKÁCS Margit: A pestlőrinci munkásmozgalom krónikája 1918-ig. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum évkönyve 1977–1978. Népművelési Propaganda Iroda. Budapest, 1979. 56–81. o.
- SZENDREI Géza: Magyar internálások 1704–1960. Rejtjel, Budapest, 2007.
- SZILI Ferenc: Hadifoglyok az első világháború idején a mezőgazdasági ipar részvénytársaság kaposvári cukorgyárában és béruradalmában. In: Somogy megye múltjából. Szerk.: Kanyar József. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, 1976. 301–340. o.
- SZOLECZKY Emese – KREUTZER Andrea: Az Augusztus Gyorssegély-alap tevékenységéről. In: A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12. Budapest, 2011. 17–28. o.
- SZÜCS György: Hősi emlékművek térben és időben. In: Művészet és művészek az első világháborúban. Balatonfüred, Vaszary Galéria, 2014. 50–56. o.
- SZÜTS István Gergely: „A szükséglakások felét menekültek kapják...” Érdekkonfliktusok és előítéletek az 1920-as évek első felének lakásügyeiben Miskolcon. In: Korall, 2010. 40. sz. 114–133. o.
- SZÜTS István Gergely: Sikerek, kompromisszumok és kudarcok a felvidéki menekültek integrációs folyamataiban. In: Fórum. Társadalomtudományi Szemle. 2010. 4. sz. 3–24. o.
- TARJÁNYI Sándor: A fővárosi munkásság helyzete és forradalmasodása az első világháború alatt. In: Tanulmányok Budapest múltjából 17. Múzeumi Ismeretterjesztő Központ, Budapest, 1966. 197–246. o.
- TEMPFLI József: Magyarország ipara az első világháború idején. In: Bolyai Szemle, 2007. 1. szám. 101–109. o.

- TORMA Imre: A Cséry család és a telep története. In: Emlékezések, tanulmányok Pestszentlőrinc–Pestszentimre múltjáról. XVIII. kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény, Budapest, 2002. 166–189. o.
 - TÓTH Orsolya: A Hadsegélyező Hivatal tevékenysége a Hadtörténeti Múzeumban őrzött plakátok tükrében. In: A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12. Budapest, 2011. 167–176. o.

- TURCSÁNYI Gyula: Az osztrák–magyar hadianyagipar fegyver- és lőszerteljesítménye a világháború alatt. In: Műszaki Szemle 1925. augusztus-szeptember. 4–24. o.
 - UMBRAI Laura: Így szemeteltek Budapesten. A hulladékgazdálkodás múltja a fővárosban. Napvilág, Budapest, 2014.
 - VERBAI Lajos: Öröksége: erkölcsi tisztaság, következetes forradalmiság. Chlepkó Ede születésének 100. évfordulóján. In: Népszava, 1983. június 5.

Képek forrása (oldal)

Tomory Lajos Múzeum: 6, 8, 12, 14, 16, 17, 18, 20, 23, 27, 29, 31, 34, 43, 58, 59, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 81, 118
 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotóarchívuma: 18, 51, 54, 55, 63, 72
 Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény: 18, 49, 51, 57
 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Kézírtos emléanyag-gyűjteménye: 67, 68, 69
 Budapest Főváros Levéltára: 47, 77, 78
 Sváb Ferenc: 14, 15, 39
 Mária Szeplőtelen Szíve Főplébánia: 82, 107
 Fortepan: 51, 52
 Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár: 32
 Zempléni Múzeum: 35, 68

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Bevezető.....	7
Heilauf Zsuzsanna – Pápai Tamás László:	
Pestszentlőrinc és Soroksárpéteri története 1914–1920.....	9
Az első világháború előtt.....	9
A két pisztolylövéstől az első puskalövésig	12
Háborús évek	13
Háború és béke között	19
Pápai Tamás László:	
Hátország frontvonalban – Katonák Pestszentlőrincen	25
Helyőrség és kiképzőhely.....	25
A nagy háború marketingje	33
Három katona története	36
Pápai Tamás László:	
Gyárak a hadsereg szolgálatában –	
Haditermelés Pestszentlőrincen	41
Ipari körkép	41
Hadianyaggyártás 1. A Lipták-gyár	46
Hadianyaggyártás 2. A Magyar Lőszergyár Rt.....	58
Hadifoglyok Pestszentlőrincen.....	60
„Jegyezzünk hadikölcsönt!”	62
Dokumentumok	
<i>I. A Magyar Lőszergyár Rt. gyárának leírása (1916).....</i>	73
<i>II. Wimmerth Béla: Historia Domus (1914–1920)</i>	79
Irodalomjegyzék	115
Képek forrása	118
Tartalomjegyzék.....	119